

רואה דרך האמת

(דיני לפני עור)

הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל

כתיבה ועריכה ומקורות

רפאל שטרן

תמוז תשפ"א

(הזכויות שמורות)

הקדמה

בס"ד

הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל, ז"ן את העולם במשך עשרות שנים בתורתו המאירת פנים והנינוחה המשלבת בקיאות עצומה עם עיון מעמיק - חלק קטן מתורתו – בחיבור שלפנינו.

יסוד החיבור בפסקים שנאמרו על ידי הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל (רובם במוסדות 'אריאל' בירושלים) בין השנים תשנ"ט-תש"פ והרב זצ"ל נתן לי רשות להוציאם לאור. הפסקים נכתבו על ידי ונוספו עליהם הערות, חלקם עברו את ביקורת הרב לאחר הכתיבה וחלקם לא זכיתי שהרב יספיק לעבור עליהם. וכדרכם של תשובות הנאמרות לשואל, פעמים שקיים דגש על ענין מסויים ופעמים שהדגש על ענין אחר – כפי שיוכח הקורא. תודתי נתונה לבני וחתני שהעירו את הערותיהם.

חיבור זה שאני זוכה לפרסם מתורה הרב זצ"ל, מצטרף לקודמיו: "דרכי הפסק" (ניסן תשס"ד), "תריסר פסקים מאת הרב זלמן נחמיה גולדברג" (המעייין, גליון מ"ה, ד'-תמוז, תשס"ה), פסקים ב"הלכות כתובות" (אבני משפט ה', מרחשון תשס"ו, עמ' 26), "מראה וחידות" (תמוז תשס"ט), "פשר הפשרה" (אדר א' תשע"ו).

* * *

כתב הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות רוצח הלכה י"ד :

וכן כל המכשיל עור בדבר והשיאו עצה שאינה הוגנת או שחזק ידי עוברי
עבירה שהוא עור ואינו רואה דרך האמת מפני תאות לבו, הרי זה עובר
בלא תעשה שנאמר ולפני עור לא תתן מכשול. הבא ליטול ממך עצה - תן
לו עצה ההוגנת לו.

סוגיית "לפני עור לא תתן מכשול" במובן של איסור הכשלת הזולת במעשה עבירה,
כוללת כמה וכמה יסודות שמהווים אבני יסוד בפסקים שלפנינו והרב הזכירם פעמים
רבות, ולפיכך קודם הבאת הפסקים עצמם (עמ' כ') נקדים יסודות אלו (עמ' ח').

רפאל שטרן

תשפ"א

תוכן העניינים

יסודות	ח
יסוד א': איסור תורה של לפני עור	ח
יסוד ב': יכול להיכשל מעצמו / דין מסייע מדרבנן	ח
יסוד ג': אם הוא לא יכשיל אחר יכשיל (ישראל או גוי)	ט
יסוד ד': אפרושי מאיסורא	יג
יסוד ה': מומר ומזיד	יג
יסוד ו': הכשלה שמונעת מכשול גדול יותר	טו
יסוד ז': שלבים וחשבונות בקיום מצות	יז
פסקים	כ
מתי ניתן לסמוך על קולות בדיני לפני עור	כ
בחירת מקצוע שמאלץ לסמוך על קולות	כ
יאמרו לדתיים אסור ולאחרים מותר	כא
פיקוח על עסק שפועל בשבת	כב
אתר אינטרנט שפתוח בשבת	כב
יכול להיכשל מעצמו / אם הוא לא יכשיל אחר יכשיל (יסודות אות ב'-ג')	כג
התמחות - הכנת דרישה לתשלום ריבית	כג
ערכאות בחו"ל ולימוד משפטים / יקור ערכאות	כה
דחיית תביעה מחמת חוק ההתיישנות	כו
פירסום קוינו לגויים	כו
נסיעת עובדת זרה במונית בשבת	כח
הכשלת אדם לכניסה למקום ללא כרטיס / להאמין שיש לו כרטיס	כט
ראש צוות שומר שבת והעובדים יעבדו בשבת	ל
מכירת כרטיסי טיסה וחבילות נופש לשבתות ומקומות לא ראויים	ל
מעביד שנותן רכב לעובד שיש חשש שיסע בו בשבת	לא
תיווך בתי אבות לא כשרים	לב
אפרושי מאיסורא (יסודות אות ד')	לג

אפרושי מאיסורא בהפסד ממונו של הנכשל לג
 איסוף עלונים מתיבות דואר לד
 הזיק סמים לה
 הדבקה מדבקה להפרשה מאיסור לה
 הלבנת אדם שמדבר בבית הכנסת לו
 הודעה שבעלה בגד לז
 ילד שמזיק – תקנה שההורים ישלמו לו
 להעיר את חבריו לתפילה לח
 לשון הרע לתועלת - כוונת המספרלט
 מעלית שבת – שכנים שאינם שומרי תורה ומצוות מ
 לקח מחנות ולא שילם מא
 הסרת תמונות לא ראויות מב
 שבירת פלאפון של בנו מג

מומר ומזיד (יסודות אות ה') מד

הומנת מונית של נכרי מע"ש כדי חילול שבת מד
 אומן זכוית במנור / בית כנסת רפורמי מה
 השאלת מכונית לאדם שאינו שומר תורה ומצוות מו
 מכירת טריפות לחילונים מז
 הכשלה שמונעת מכשול גדול יותר (יסודות אות ו') מה
 קניית אוכל שאינו כשר לאמא שאינה שומרת כשרות מח
 מעביד שמבקש מהעובד לקנות מאכל שאינו כשר מח
 חיוב ריבית על ידי רואה חשבון מט
 מכירת חמץ – בחמץ שעבר עליו הפסח בשנים קודמות נא
 הפלה נב
 הומנת מחלל שבת / מכשול לאחר זמן נד
 השאלת רכב לנסיעה בשבת נה
 הורדת דרגת איסור בריבית נו
 תכנית עבודה שיתכן שתביא לעבודה בשבתות נו
 ליקר מעלי ורדים - חשש תולעים נז
 נסיעה במעלית לצורך הגעה לבית הכנסת נח

ס	שלבים וחשבונות בקיום מצוות (יסודות אות ז')
ס	כיסוי ראש בשלבים
ס	יבוא לשבת אם יקבל רכב לנסיעה בשבת
סב	אירוע שידוכים למניעת נישואי תערובת
סג	חימום מאכל בשבת
סו	עו"ד וערכאות
סו	הוצאה לפועל
סו	עריכת דין – האסור והמותר
עא	הכנת טופס ריבית והשופט חותם
עא	עו"ד שנתבקש לכתוב צוואה שאינה על פי הלכה / צוואה ושטר חצי זכר
עב	מותר לבקש להישפט
עב	יכול להיות בערכאות ואינו חייב לפייס את התובע
עד	תשלום ריבית למניעת משפט והוצאה לפועל
עד	ערכאות ישראל / הכשלת השופט
עז	לפני עור בגנב ובגזלן / חשש שיעבור עבירה בפעם אחרת
עז	קניית חפץ גזול לבין קניית חפץ גנוב - החילוק שבשיטת הרמב"ם
עט	תשלום בכסף מזויף
עט	חלקי חילוף גנובים לרכב
פ	פרחים – קנייתם בשביעית / פירות היתר המכירה
פב	אבטחה בשבת / הפגנות
פב	אבטחה בשבת
פג	הליכה לכותל בחג השבועות
פה	הפגנה וחסימת כבישים
פו	לפני עור כשאינו יודע שאינו נכשל / כשלא יחול איסור
פו	יחוד / להודיע שאין איסור
פז	נכשל מתעסק או שוגג בעבירה מדרבנן
פח	לחלק מועיל ולחלק מכשול
פט	מחזיק ידי עוברי עבירה
פט	תשלום לבריכה
צ	מסחר ושידוכין
צ	תותח להברחת ציפורים לבית עבודה זרה

רואה דרך האמת=====

משחק פירמידה / תשלום על עצה שאינה הוגנת.....צב

קניית בובה מיצרן יהודי.....צג

שותפות בעסקים שפועלים בשבת.....צד

כשרות למוצר כשהיצרן מרמה ברכיבים.....צה

שידוכין.....צה

נושאים שונים.....צז

אמירה לנכרי לעשות איסור.....צח

לתת לאחרים דבר שהוא עצמו אינו אוכל.....צח

להכשיל כדי להציל את שלו.....צט

יסודות

יסוד א': איסור תורה של לפני עור

איסור תורה של הכשלת אדם בעבירה – "לפני עור לא תתן מכשול", הינו ב"תרי עברי דנהרא"¹. כלומר, שהנכשל אינו יכול לעשות את מעשה העבירה ללא סיועו של המכשיל².

יסוד ב': יכול להיכשל מעצמו / דין מסייע מדרבנן

כאשר יש אפשרות לנכשל להיכשל ללא סיוע המכשיל, לא קיים איסור תורה של לפני עור³. אולם תוס' במסכת שבת (דף ג. ד"ה "בבא") כתב שאסור מדרבנן כיון שחייב להפרישו מאיסור⁴.

¹ שני צדדים של הנהר – ואין אפשרות לחצות את הנהר ולפיכך לולי הושטת היין לא היתה אפשרות להגיע ליין.

² עיין ע"ז דף ו: ובתוס' שם ד"ה "מנין" כתב: "מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר - נראה דה"ה בכל שאר איסורין אלא להכי נקט כוס יין לנזיר משום דמסתמא למישי קא בעי ליה כיון דכ"ע חמרא שתו ושמא שכח נזירתו אבל ישראל שאמר הושיט לי נבלה או חזיר או שום איסור אין לחושדו מלהושיט לו אבל אם ידוע לו שרוצה לאכלו אסור להושיט לו ואפילו הוא שלו...". ועיין שו"ת תורה לשמה סימן ת"ז בחילוק בין אדם כשר למי שאינו כשר (והאם מותר לנסות אדם האם הוא נאמן). הרב זצ"ל הסתפק לגבי מקרה בו עבור הנזיר מדובר ב"תרי עברי דנהרא" ולכן אינו יכול ליטול בעצמו את היין ואילו עבור המכשיל, אם לא יתן לנזיר זה שנמצא בעבר השני של הנהר, נזיר אחר שנמצא ליד המכשיל, יכול לקחת בעצמו - האם המושיט לנזיר בעבר השני של הנהר עובר על איסור לפני עור של תורה או מדרבנן.

³ עיין שו"ת כת"ס יו"ד סימן פ"ג ד"ה "ומ"ש חתני", שההיתר שהוזכר בגמ' הוא כשיש לנכשל מאותו סוג שרוצה לקנות מהמכשיל וברמ"א בסימן קנ"א סעיף א' התיר גם כשיכול לקנות במקום אחר, והתקשה בכך הכת"ס, שסו"ס לא נאמר בגמ' ולעי"ש גם בד"ה "והנה תוס'". ועיין אות ג'.

⁴ לשון התוס': "בבא דרישא פטור ומותר. וא"ת והא קא עבר אלפני עור לא תתן מכשול ואפילו מיירי שהיה יכול ליטלו אפילו לא היה בידו דלא עבר משום לפני עור דמושיט כוס יין לנזיר מוקי לה בפרק קמא דמסכת עבודת כוכבים (דף ו: דקאי בתרי עברי דנהרא, מכל מקום איסור דרבנן מיהא איכא שחייב להפרישו מאיסור...". ועיין גם בתוס' חגיגה יג. ד"ה "אין".

ואילו מפשט תוס' בע"ז דף ו. (ד"ה "מנין") נראה שאין איסור אפילו לא מדרבנן^{5,6} (ועיין לקמן בפסקים בעיקר באות ו'–טו).

יסוד ג': אם הוא לא יכשיל אחר יכשיל (ישראל או גוי).

נכשל שאינו יכול להיכשל בעצמו (ולכן הושטת האיסור אליו היא איסור תורה – כנ"ל אות א') אבל אם פלוני לא יושיט לו את האיסור, יהיה ישראל אחר שיושיט לו את האיסור⁷:

❖ לשיטת שו"ת פני משה (הרב משה בנבנישתי, ח"ב סימן ק"ה דף ר: טור ב') אין בכך איסור תורה של לפני עור.

⁵ לשון התוס': "מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר - נראה דה"ה בכל שאר איסורין אלא להכי נקט כוס יין לנזיר משום דמסתמא למישתי קא בעי ליה כיון דכ"ע חמרא שתו ושמא שכח נזירתו... אסור להושיט למומרים לעבודת כוכבים דבר איסור אף על פי שהוא שלהם, כי הדבר ידוע שיאכלוהו והוא נאסר להם דכישוראל גמור חשבינן ליה ומיירי בדקאי במקום שלא יוכל ליקח אם לא יושיט לו זה וכדמסיק דקאי בתרי עברי נהרא". אבל בחד עברא דנהרא אין איסור (עיין בספר לפני עור [הרב יצחק אדלר] סימן י"ט שהאריך בענין זה ושם דן בביאור שיטת הרמ"א, ועיין הערה 82), ועיין הערה 17.

⁶ מג"א בסימן שמ"ז ס"ק ד': "ונ"ל דלעכו"ם ליכא אסור לסייע במידי דאסור לו כמו אבר מן החי אם לא דקאי בענין שאינו יכול ליטלו וכן איתא בהדיא בע"א דף ו' וכ"כ הר"ן רפ"ק דע"א וספ"ק וכ"כ התוספות בקדושין דף נ"ו ע"ש, וכתבו התוס' שם דאסור להושיט למומרים דבר איסור". ועי"ש ובמשנ"ב ס"ק ז' לגבי גוי האם יש לגביו איסור מסייע אם יש לו או אם הוא יכול לקנות במקום אחר. ועיין רמ"א יו"ד קנ"א סעיף א' ובביאור הגר"א שם.

⁷ עיין בהערה הקודמת לגבי הכשלת גוי במצוות שלו במציאות זו.

❖ לשיטת המשנה למלך (פ"ד ממלוה הלכה ב') יש כאן איסור תורה של לפני עור⁹⁸.

אולם הגרז"נ זצ"ל הדגיש שעדיין יש כאן איסור דרבנן של מסייע¹⁰ (ע"פ התוס' בשבת לעיל¹¹), ומחלוקתם היא בדין לפני עור דאורייתא. וכך כתב:

מחלוקתם היא באיסור לפני עור במקום שישראל אחר יעשה, שלדעת המשל"מ עובר באיסור תורה. אבל במסייע לכו"ע אסור גם אם יכול בעצמו לעשות, כל שכן על ידי אחרים.

⁸ משנה למלך פ"ד מהלכות מלוה ה"ב: "כתב הרב פני משה ח"ב סימן ק"ה, דהיכא דהלוה הוה חזי דהמלוה הוה מוויף בריבית הני דמים גופייהו לאיניש אחרינא, ליכא משום ולפני עור כההיא דאמרינן בפ"ק דע"ז דמושיט כוס יין לנזיר דלא מיחייב משום ולפני עור אלא אי קאי בתרי דנהרא, אבל אי לא קאי בתרי עברי דנהרא, לא עבר המושיט אלפני עור, ע"כ. ותימא, דלא דמי כלל לנזיר, דשאני התם, דהאיסור לפני עור לא היה נעשה אם לא היה מושיט זה הכוס, ולפי זה אף אם הושיט אינו עובר. אבל גבי ריבית, דאם לא היה לזה זה, היה הלוה האחר עובר אלפני עור בשביל שלוה זה לא נפטר מלפני עור, דכוותה גבי נזיר נמי, אם (לא) היה מושיט לו אחר כוס יין בתרי עברי ובא אחר והושיט לו, פשיטא דעובר. ועוד יש לחלק ולומר, דלא הותר ללווה ללוות בשביל שלוה אחר רוצה ללוות, משום דאפשר שהלוה יחזור בו ולא ילוה, ונמצא דאיהו הוא דקא מכשיל למלוה...". ועיין עוד פת"ש יו"ד סימן ק"ס ס"ק א', שו"ת מנחת יצחק חלק ב' סימן ק"ו אות י"א וציין שם לשו"ת כת"ס יו"ד סימן פ"ג. ועיין רמ"א יו"ד סימן קנ"א סעיף א' (ובפסקים אות ג').

⁹ יש לעיין האם איסור לפני עור חל גם כאשר המכשיל האחר מוחזק לעשות את איסור ההכשלה. בשו"ת יחו"ד ח"ג סימן ס"ז (בתשובה אודות מכירת בגדים לא צנועים) דן (בהערה) האם במקרה בו ניתן להשיג במקום אחר על ידי ישראל, נוכל להתיר כאשר הישראל השני מוחזק כמי שמוכר באיסור. וביאר, שהדבר תלוי בשאלה האם אנו אוסרים לישראל למכור לחבירו שעתיד להיכשל, אף שכשיכול הנכשל להשיג אצל ישראל אחר הוא מהטעם שיש להניח שהמוכר השני לא יכשיל את חבירו ועפ"י"ז יש להתיר כאשר ברי לנו שהמוכר השני מוחזק כמי שמוכר באיסור, או מפני שיש סיכוי שהנכשל יחזור בו ואז יש לאסור ומסקנתו שאין להקל. אמנם עיין בשו"ת כת"ס יו"ד סימן פ"ג מד"ה "ונשובה" שהעלה להקל כאשר המוכר השני מוחזק למכור באיסור. ובעיקר הדבר דעתו נוטה שם לשיטת הפנ"מ וכן הוא בשו"ת דבר יהושע ח"ג סימן כ' אות ב' ועיין בשו"ת יד נתן (ח"ב סימן ה') שהאריך בדבר וציין לשיטות שלדינא אינן חוששות לשיטת המשל"מ והפנה (גם) לשו"ת שבט הלוי יו"ד סימן ס"ב ומנחת יצחק ח"ג סימן ע"ט.

¹⁰ ואכמ"ל מתי חל איסור "לא תאכילום" (עיין מנחת חינוך רל"ב).

¹¹ עיין הערה 4.

אבל אם המכשיל האחר יהיה גוי ולא ישראל¹², אין על הישראל איסור לפני עור של תורה גם לשיטת המשנה למלך (וכמו במקרה בו יכול הנכשל לקחת בעצמו)¹³. ובאנו לדין מסייע במקרה שיכול ליטול בעצמו¹⁴ – כמבואר לעיל אות ב'.

ועוד הוסיף הגר"נ גולדברג זצ"ל בכתב ידו:

ולענ"ד נראה שאם ניתן למצוא יהודים אחרים שאינם יודעים מהאיסור אלא הם שוגגים¹⁵, שבזה מודה המשנה למלך שאין איסור לפני עור, וכן נראה מתוס' קידושין דף נו. ד"ה "אבל".

ולכאורה יש ראייה נגד המשל"מ מדברי התוס' במסכת קידושין, דף נו. ד"ה "אבל", שכתב את פירוש הקונטרס לגבי אדם שרוצה לקנות לקנות בהמה ממעות מעשר ולהוציא על ידי כך את המעות לחולין (דבר שאסור על פי דין), ולכן אסור למוכר למוכר לו בהמה זו ועובר המוכר על איסור על פני עור לא תתן מכשול. והקשה תוס' והלא אין בכך משום לפנ"ע כיון שאם לא יקח ממנו, יכול הקונה לקנות ממוכר

¹² במציאות בה אין איסור על הגוי – עיין בפסקים אות לו. וע"ע רמ"א יו"ד סי' קנ"א סעיף א'.
¹³ עיין מנחת שלמה חלק א' סימן ל"ה אות א' בדונו על דברי המשנה למלך. ועיין בפסקים אות לה - האם האפשרות שגוי יעשה צריכה להיות מעשית.

¹⁴ יל"ע האם הדין האומר שאין איסור לפני עור מן התורה אם היה עובר בעצמו או ע"י נכרי קיים רק במקרה בו האדם הנכשל מבקש מחבירו שיסייע לו לעבור עבירה או גם במקרה בו היוזמה לעבירה באה מצידו של המכשיל והנכשל שהיה יכול לעבור על העבירה בעצמו (או ע"י גוי) לא העלה על דעתו להיכשל לולי יוזמת המכשיל (כגון, המושיט יין לנזיר שמעולם לא עלה בדעתו לשתות יין במציאות בה הנזיר היה יכול ליטול את היין בעצמו או עו"ד שמציע ללקוח לתבוע ריבית או דבר איסור אחר [כגון גזל] כאשר הדבר לא עלה על דעת הלקוח). האם המכשיל עובר על איסור תורה של לפני עור או שכיון שהיתה יכולת ביד הנכשל להיכשל בעצמו (אף שלא חשב על כך) אין כאן איסור לפני עור של תורה.

עיין צ"א חלק י"א סימן ל"ד בתחילת התשובה שהעיר שכאשר היוזמה מצידו של המכשיל המקרה חמור יותר וצ"ע גם לדברי הרמב"ם בפיהמ"ש פ"ו מתרומות משנה ג' שהמכשיל גם עובר על "אל תשת ירך עם רשע" (אמנם למרות זאת הציע שם צדדי היתר שונים ועי"ש גם באות ט'). ובספר חפץ חיים, הלכות לשה"ר כלל ט' בהגה"ה בתחילת הפרק נקט שבמציאות שכזו עובר על איסור לפני עור של תורה, ועיין הערה 51 וליד ציון הערה 214.

¹⁵ פירוש, יהודים אחרים שיכשילו, וההכשלה תהיה בשוגג כיון שלא יודעים מהאיסור (ויל"ע מה הדין אם היהודים יודעים מהאיסור אבל לא יודעים מאיסור לפני עור).

אחר, משמע מדברי תוס' שבמקום בו ניתן לקנות מאחר (אפילו ישראל) לא קיים שום איסור וכנגד דברי המשל"מ¹⁶.

ונראה לדחות ראיה זו על פי האמור לעיל, יתכן שתוס' מדבר במקרה בו המוכר האחר אינו יודע שהקונה קונה במעות מעשר וא"כ המוכר אינו עובר ביודעין על איסור לפני עור, וכה"ג סובר תוס' בקשייתו שלא נאמר איסור לפני"ע. אבל במקרה שניתן לקנות אצל אחר, והאחר יודע שיש בכך איסור – אין ראיה להתיר מתוס'. אבל יש ראיה למקרה בו אכן השני אינו יודע, וכמו מקרה בו הנזיר יכול להשיג כוס יין אצל אחר שאינו יודע שהוא נזיר. ומכל מקום לצורכי פרנסה ניתן להקל¹⁷.

וכתב הרב בכתב ידו מעין הדברים:

אכן מתוס' קידושין נו א' ד"ה 'אבלי' לכאורה סתירה לדברי המל"מ
אמנם אינו קושיא שתוס' מדברים שהישראל השני שוגג ולפי זה יוצא
שאם ימצא עוד ישראל שוגג אין לפני עור גם על הראשון אכן אינו
ברור ששוגג אומר מותר דומה לשוגג שאינו יודע המציאות.

(ועיין לקמן בפסקים בעיקר באות ו'–טו).

¹⁶ ראיה זו הוזכרה בשו"ת דבר יהושע ח"ג סימן כ' אות ב' וביחו"ד ח"ג סימן ס"ז בהערה בשם מספר אחרונים – עי"ש.

¹⁷ להקל על פי סברת תוס' (שאינו יודע ומסתבר להוסיף שגם להקל על פי השיטה שאין איסור מסייע, כמבואר ביסוד ב'). והוסיף הרב בכתב ידו:

או לדעת הרמ"א והש"ך יור"ד קנ"א שאיסור מסייע אין בישראל מומר והדגול
מרבבה שם ביאר שלגבי מזיד אין איסור מסייע ובטורי אבן חגיגה דף יג א'
סובר שאין כלל איסור מסייע עי"ש. לכן במקום הפסד מרובה יש לסמוך על
המקילין.

יסוד ד': אפרושי מאיסורא

גם מי שאינו מכשיל או מסייע בעשיית מעשה עבירה, מוטלת עליו חובה מדרבנן של הפרשת חבירו מאיסור (ויש סוברים שמדובר בחיוב מן התורה)¹⁸. וחוב אפרושי מאיסורא מוטל על כל אדם ולא רק על בית דין¹⁹. וכדי להפריש מאיסורא מותר גם להפסיד מממונו של זה שמפרישים אותו מהאיסור (ועיין לקמן בפסקים אות טז-כח).

יסוד ה': מומר ומזיד

שיטת הש"ך ביו"ד קנ"א ס"ק ו'²⁰ שאיסור מסייע (וחיוב אפרושי מאיסורא הנ"ל) לא נאמר במומר. ושיטת הדגמ"ר (יו"ד קנ"א על דברי הש"ך הנ"ל) שאין איסור מסייע במומר כיון שהוא מזיד ולגבי אדם מזיד אין חיוב להפרישו מהאיסור²¹.

¹⁸ עיין תוס' שהובא בהערה 4, שד"ח מערכת האל"ף כללים, פאת השדה, כלל פ"ד (ח"א עמ' 258 במהד' הרגילה) שהוכיח מכאן שאפרושי מאיסורא הוא מדרבנן (אף קודם שעת האיסור). אמנם עיין קובץ שיעורים ביצה אות ס"ז. ובמהות החיוב של אפרושי מאיסורא, יתכן שהוא הרחבה מדרבנן של דין לפני עור ומסייע או מדין תוכחה. ובשו"ת חיים ביד סימן צ"ג כתב שהחיוב מוטל על כל אחד ואחד ולא רק על בית דין: "והסברא פשוטה כי בכל מ"ע ומל"ת שיש חיוב לכל אדם מישאל לאפרושי מאיסורא לחבירו משום עשה דהוכח תוכיח את עמיתך". ועיין שער הציון שמ"ז ס"ק ח'.

¹⁹ עיין משובב נתיבות בסימן ג' (ובקצות ובנתיבות שם), אולם כפיה לקיום מצות עשה מסורה רק לבית דין, עי"ש.

²⁰ לשון הש"ך: "י"א כו'. דס"ל דכי היכי דאמרינן בש"ס גבי נזיר דאסור להושיט לו כוס יין דהיינו דוקא בדקאי בתרי עברי דנהרא ה"ה הכא ויש מחמירין וסוברין דמ"מ איסור מדרבנן איכא אפילו לא הוי כמו תרי עברי דנהרא וכל זה לדעת הרב אבל לפעד"נ דלא פליגי דכ"ע מודים להמרדכי ותוס' בפ"ק דעבודת כוכבי' דבעובד כוכבי' או מומר שרי והגמ"ר ותוס' והרא"ש בפ"ק דשבת והר"ן פ"ק דעבודת כוכבים מיירי בישראל שהוא חייב להפרישו מאיסור".

²¹ לשון הדגמ"ר: "מה שאין כן בעובד כוכבים וישראל מומר. הא ודאי שישראל מומר אף על פי שחטא ישראל הוא [נסהדרין מד, א], ואם כן מה בינו לשאר ישראל לענין להפרישו מעבירה. אבל נראה לענ"ד כוונת הש"ך דאף בישראל אין מצווין להפרישו כי אם כשעובר בשוגג ויש ביד איש אחר להפרישו, חייב להפרישו, וכמו בקטן אוכל נבילות שהקטן שוגג הוא, ומשנה דריש פרק קמא דשבת בשוגג מיירי וכדמשמע מדברי רש"י שם בריש שבת דף ג' ע"א סוף ד"ה פטורי דאתי וכו', ע"ש. אבל

והוסיף הרב זצ"ל טעם נוסף (על פי הביאור הלכה בסימן תר"ח סעיף ב' ד"ה "מוחין" בשם הברכי יוסף) שאין חובת תוכחה כשידוע שלא ישמעו לנו²² וא"כ גם במומר אין חובת אפרושי כיון שלא ישמע לנו²³.

אולם המשנ"ב כתב שאף במומר קיים איסור מסייע²⁴. וכתב הרב זצ"ל:

ובאמת תמוה שלא הזכיר המ"ב מה שכתב הש"ך והדגול מרובה ביו"ד שישראל מומר דינו כגוי. והמג"א מדבר כשאין המומר יכול ליקח בעצמו ויש לפני עור דאוריתא וכמפורש כ"ז בתוס' ע"ז²⁵, ותימא על המ"ב שנראה אוסר במומר.

בישראל דרוצה לעבור במזיד על איזה עבירה, אפילו אינו מומר גמור אין ישראל אחר מצווה להפרישו לדעת הש"ך, ומומר דנקט הש"ך הוא משום דהפוסקים במומר דברו ומומר מסתמא מזיד הוא, ועוד דכל עובר עבירה במזיד נקרא מומר לאותו דבר.

ויל"ע האם יש הפרש בין מומר לחיובין לבין מומר להכעיס (ועיין הערה 26). וכן מה היא הגדרת 'מזיד' - ומסתבר שאדם הרוצה לעשות בכוונה מוגדר מזיד לענין זה גם ללא עדים והתראה, וקצ"ע.

²² ביאור הלכה סימן תר"ח סעיף ב' ד"ה "מוחין": "עיין בברכי יוסף שמצדד לומר בזה דבר חדש דעד כאן לא אמרינן בדבר המפורש בתורה צריך למחות אף שידוע שלא יקבלום היינו רק כשידינו תקיפה על העוברים למחות בהם בחזקת היד אבל כשאין ידינו כח להפרישם אין מחויב להוכיחם כיון שידוע שלא יקבלום אכן מדברי הסמ"ק המובא במ"א משמע דבזה אף שאין נתפס בחטאם מ"מ יש עליו חיוב מצד המ"ע והוכחה". ועיין שו"ת משיב דבר חלק ב' סימן ל"א ובהערה הבאה.

²³ יל"ע מה היא המציאות, אם מדובר שמנסים להפרישו ולא מצליחים אז מובן שיש לדמות לתוכחה, אולם אם מדובר שהפרשה מאיסור מונעת מהחוטא לחטוא, א"כ אין זה נוגע לקבלת התוכחה על ידו, כיון שסו"ס המפריש כופה אותו? ויתכן שהיא גופא החידוש, שלמרות שאפשרי להפרישו בעל כרחו, אם מדובר באדם שבכל מקרה ברור שלא ישמע אין מצוה להוכיחו וממילא גם שלא להפרישו אם יש יכולת בדבר, וצ"ע.

²⁴ לשון המשנ"ב בסימן שמ"ז ס"ק ז': "מ"מ איסור דרבנן איכא דאפילו קטן אוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו כ"ש גדול שלא יסייע לו ולמומר לעבודת כוכבים אסור להושיט ג"כ דבר איסור כמו לשאר ישראל" (ועיין מג"א שם ס"ק ד' ובאג"מ או"ח ח"ב סימן פ').

ובביאור הלכה בסימן תר"ח סעיף ב' ד"ה "אבל אם" כתב: "אלו הפורקי עול לגמרי כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס כבר יצא מכלל עמיתך ואינו מחויב להוכיחו" ועפ"ז יל"ע מדוע המשנ"ב הג"ל סובר שקיים איסור ביחס למומרים? ויש מקום לומר שדין תוכחה לחוד ודין מסייע ולפנ"ע לחוד, וצ"ע. ועיין בביאור הלכה בהערה הקודמת בשם הברכי יוסף. ובגדרי תוכחה עיין באריכות בהערות לחידושי הריטב"א יבמות (מהד' מוסד הרב קוק) דף ס"ה: הערה 188.

²⁵ עיין מג"א סימן שמ"ז ס"ק ד'.

ולגבי איסור לפני עור (עיין לעיל אות א') כתבו ראשונים שנאמר גם במומר²⁶ (ועיין לקמן בפסקים בעיקר אות כט-לב).

יסוד ו': הכשלה שמונעת מכשול גדול יותר

אף שאסור להכשיל באיסור, אם על יד הכשלה באיסור קל יציל את חבירו מאיסור חמור, אין בכך איסור לפני עור אלא הצלה מאיסור²⁷. כך יש ללמוד מדברי התפארת שמואל על הרא"ש, שכתב שמי מלוה מעות בריבית האסורה מן התורה, מותר ללוות ממנו באיסור ריבית דרבנן, כי בכך מציל אותו מאיסור תורה²⁸. וכך

²⁶ עיין תוס' ע"ז דף כו: ד"ה "אני שונה" ובתוס' ע"ז דף ו. (לעיל הערה 5) שקיים איסור לפני עור במומר. וכתב בשו"ת רבי יצחק אלחנן סימן ז': "וע"ד הענין אשר אחד רוצה להשתתף עם מומר בעסק חנות ולפתוח החנות בשבת ויו"ט, והנה לדעתי אין להתיר עם ישראל מומר משום לפני עור, רק עם עכורים וכמבואר (בסי' רמ"ה סעיף א' ברמ"א) בשם יש אומרים, אבל לא עם ישראל מומר בשום אופן כלל". וכ"כ באג"מ יו"ד חלק א' סימן ו': "ובמומר להכעיס אסור להאכילו מדאורייתא לכו"ע מדין לפני עור. ומש"כ הש"ך בסי' קנ"א קולא במומר, אינו לענין לפני עור אלא באופן שליכא הלאו דלפ"ע משום דיכול לקנות במקום אחר שמ"מ סברי התוס' והרא"ש ריש שבת דאסור ליתן לו ע"ז חידוש הש"ך דבעכ"מ וישראל מומר שרי דאין מצוין להפרישו ואף במומר לתיאבון משמע שמתיר עיין בדגמ"ר שם".

וכתב במדי חודש בחודשו ז' עמ' 67: "פעם אחת נזרקה מפי חבורה של תלמידים שאלה זו תנן בחולין נח: אכלה סם המות או שהכיש נחש מותרת משום טריפה ואסורה משום סכנת נפשות למה לו לתנא דמתניתין למתני 'מותרת משום טריפה' כיון שבין כך וכך אסורה היא משום סכנת נפשות וחמירא סכנתא מאיסורא? ... והחליטו כולם להציע תמיהתם זאת לפני הפוניביז". ובוולוויץ היה אז מומר ידוע שהיה מיצר לישראל. והיה כאשר הציעו תלמידי הישיבה את שאלתם זו לפני רבי אברהם יצחק (הגרא"ה קוק זצ"ל) השיבם לאלתר, נ"מ לאותו מומר שאם היתה אסורה משום טריפה לא רשאים ליתן לו מבשר הבהמה לאכול משום לפני עור לא תתן מכשול שהרי מומר מחוייב בכל המצוות שבתורה אבל מכיון שאסורה רק משום סכנה, רשאים ליתן לו משום שמומר הוא מן המורידין ולא מעלין...". ועיין שו"ע יו"ד סימן קנ"ט סעיף ב' לגבי ההלכות בריבית.

²⁷ הרב זצ"ל הזכיר בהזדמנויות רבות את דברי התפארת שמואל ורעק"א שמוכאים בהמשך. ועיין בשתי ההערות הבאות שהתפארת שמואל ורעק"א כתבו את דבריהם בלשון מסופקת ולא בלשון ודאי, אולם הרב זצ"ל ציין לדבריהם וסמך עליהם (פעמים בצירוף סברות נוספות ופעמים בפני עצמם) ולא חשש לכך שדבריהם נאמרו בלשון מסופקת. הרב זצ"ל אף הרחיב יסוד זה לא רק שבמקרה פרטי שלפנינו מציל מאיסור אלא באופן רחב יותר ובמחשבה של הצלה לעתיד כמבואר לקמן בפסקים, כגון אות לג (ובהערה שם) לה, מב, מג ובהערה 147.

²⁸ תפארת שמואל, ב"מ פרק ה' סימן מ"ב: "היכא שידוע שבלאו הכי מלוה ברבית ויש בני אדם שמוכנים ללוות הימנו ברבית דשרי ליקח הימנו למחצית שכר שהרי יכולין ליתן כוס יין לגזיר היכא

סובר גם רעק"א בהלכות גילוח הזקן, שאם אשה מגלחת פאת ראשו של איש (שרוצה להקיף את ראשו) היא מצילה אותו מאיסור (מקיף²⁹) כיון שעליה לא חל איסור הקפת הראש (לא לעצמה ולא על איש אחר) כי אם איסור לפני עור ביחס לאיש וכיון שהיא מצילה את האיש מאיסור, אין בפעולתה משום נתינת מכשול (עיין רמב"ם פ"ב מע"ז הל' א'–ה' ובראב"ד שם)³⁰, (ועיין לקמן בפסקים בעיקר אות לג–מה).

שיכול ליקח בעצמו, ואפילו לפי סברתו שאסור לסייע ידי עובדי עבירה מדרבנן כדפרשנין לשם בריש ע"ז ואפשר יש להתיר להיכא דאדרבה מצילו מרבית דאורייתא ומביאו לרביית דרבנן ומציל אף הלוה דאולי לא יכול ללות במקום אחר בריבית ע"י ישראל ודו"ק". אמנם התפארת שמואל כתב דבר זה בלשון "אפשר" וגם מדובר שמכשיל באיסור דרבנן כנגד איסורי דאורייתא. ויל"ע האם יאמר דבריו גם בין דרגות שונות של איסורי תורה (כגון עשה כנגד לאו, לאו לעומת לאו שיש בו מיתת בית דין).²⁹ באיסור הקפת הראש (גילוח פאות הראש), קיים איסור הן על המקיף והן על הניקף שמסייע למקיף בהטיית ראשו (עיין שו"ע יו"ד סימן קפ"א סעיף ד'). ואדם המקיף את עצמו מתחייב הן משום מקיף והן משום ניקף (עיין בדברי רבא במכות כ: וברש"י שם). ואשה שאין עליה איסור הקפת הראש לעצמה, אין לגביה איסור "מקיף" ביחס לאחרים אבל הניקף עצמו שמסייע לה בהטיית ראשו עובר על איסור "ניקף", והאשה עוברת על איסור "לפני עור" ביחס לאיסור "ניקף" של האיש המסייע לה. ונמצא, שאם אדם רוצה להקיף עצמו הוא יעבור על שני איסורי לאו (מקיף וניקף) אבל אם אשה תקיף אותו היא תמנע ממנו איסור מקיף אבל לא איסור ניקף. וכיון שהאיסור שלה להקיף נובע רק מכח איסור "לפני עור" – אם היא תקיף היא מצילה מאיסור מקיף. וסובר רעק"א שאם היא מקיפה, הרי היא מצילה אותו מאיסור (מקיף) ואין בכך איסור לפני עור (ביחס לאיסור ניקף) כיון שמצילה אותו מאיסור מקיף (כלומר, למרות שההצלה היא מאיסור אחד [מקיף] ואיסור לפנ"ע הוא בלאו אחר [ניקף] אין בכך משום לפנ"ע).

³⁰ לשון רעק"א על הרמב"ם שם הלכה ה': "בהשגת הראב"ד... אלא מדרבנן הוא דאסור וכו'. במקפת גדול לכאורה הוי דאורייתא, דעוברת על לפני עור, דהא הניקף עובר על לאו דניקף, ואף דהיה יכול להקיף את עצמו מ"מ איסורא דרבנן הוי, דהא צריכה לאפרושי מאיסורא וכמ"ש תוס' ריש שבת (לעיל הערה 4), (ומ"מ אני מסופק דהכא אפשר ליכא איסורא דרבנן, דבזה מפרישתו מאיסורא, דאם לא היתה מגלחת לו, היה מגלח את עצמו והיה עובר גם על מקיף). יש להעיר, שדברי רעק"א (שבסוגריים), הינם ביחס לאיסור מסייע דרבנן ולא על איסור תורה של לפני עור, ויל"ע האם שיטתו היא שגם באיסור תורה מותר לעשות חשבון זה. ועוד שנקט דבריו בלשון "מסופק" ולא הכריע כן.

הדברים מובאים גם בהגהות רעק"א על השו"ע ליו"ד קפ"א סעיף ו' (בשו"ע שם מחלוקת האם יש איסור על אשה להקיף את האיש): "אסורה להקיף פאת ראש האיש. לענ"ד דזהו לכאורה לכ"ע יהיה אסור משום לפני עור דמכשלת להא שניקף. ואף היכא דהוה מצי לגלח בעצמו מ"מ הוי איסור דרבנן כמ"ש תוס' ריש שבת. ואולי י"ל דבזה ליכא איסור מדין מצוה להפרישו דאדרבה במה שהיא מגלחת אותו בזה מפרישתו דאם לא היתה מגלחת אותו היה מגלח בעצמו והיה עובר בב' לאוין דניקף ומקיף וע"י שהיא מגלחת מפרישתו מלאו דמקיף". ואף כאן נקט רעק"א לשון "אולי".

ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' סימן ל"ה בהשטות (במהד' פרוייקט השו"ת) ובמהד' מנחת שלמה קמא (סימן ל"ה) בעריכה מחודשת, העיר על כך שדברי רעק"א נאמר בלשון "אולי" אולם התיר לכבד

יסוד ז': שלבים וחשבונות בקיום מצות

בגמרא בסוטה מח. למדנו:

אמר רב יוסף, זמרי גברי ועני נשי – פריצותא. זמרי נשי ועני גברי -
כאש בנעורת. למאי נפקא מינה ? לבטולי הא מקמי הא.

כלומר שני המקרים (גברים שרים ונשים עונות או נשים שרות וגברים עונים) אסורים,

אורח חשוב באכילה ושתייה על פי הנימוס המקובל למרות שלא יברך כיון שיתכן שאם לא יכבדו אותו יתרחק ביותר מהתורה וגם יבוא ליד כעס ושנאה על ההולכים בדרך התורה. והסיבה היא "שאם לא יתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא שום עבירה כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבא יש כאן הצלה ממכשול גדול יותר על ידי זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול קטן". ובהשמטות הנ"ל, ביאר שיש חילוק בין הנידון של האורח לבין המקרה של רעק"א: "ואף שכע"ז כתב גם הרעק"א ביו"ד קפ"א ס"ו לענין אשה המקפת פאת ראש האיש ומ"מ כתב רק בלשון 'ואולי', שאני הכא דבזה שהוא נמנע מלכבדו הוא עצמו חשיב כמכשילו ביותר". ונראה שפירוש דבריו הוא, שבנידון של האורח המציאות היא כבר "מכשול" והוא יציל על ידי נתינת הכיבוד, משא"כ בדין הקפת הראש שהאשה אינה חלק מהענין רעק"א הסתפק, אולם בנידון של האורח אין ספק ויתן לו לאכול.

אמנם בהמשך דבריו שם מתיר המנחת שלמה להחליף יין של ערלה ביין של טבל או סתם יינם, כיון שאיסורים אלו קלים יותר, ובפשטות מקרה זה דומה לנידון של רעק"א ולא העיר שרעק"א כתב הדברים רק בלשון ספק".

ובספר לפני עור ומסייע ידי עובר עבירה (מאת הרב מרדכי דוד אקרמן שליט"א), דן בסידור קידושין לזוג שחשודים שלא ישמרו טהרת המשפחה ונדפסה שם הסכמתו של הגר"נ גולדברג זצ"ל: "... לפי מה שכתב התפארת שמואל על הרא"ש פרק איזהו נשך שישאל המלוה בריבית דאורייתא מותר ללוות ממנו ברבית דרבנן משום שאדרבה מצילו מאיסור תורה וכן כתב הרע"א שמותר לאשה לגלח לאיש שבזה האשה מצילתו מאיסור מקיף וניקף שאילו היה מגלח. ולפי"ז יש לדון שאם משיאין אשה שטובלת לכל הפחות פעם אחת ממעטין האיסור יותר מאילו לא היינו משיאין אותם והיו נכשלים בעוד פעם אחת" (ועיי"ש בהערת המחבר). ובחוכרת מבקשי תורה (אלול תשס"ב עמ' ש"ל) נכתב בשם בעל הקהילות יעקב שהפנה לדברי השד"ח בשם שו"ת משיב דבר ח"ב סימן ל"ב להתיר כשאינו בתרי עברי דנהרא ואינו מסייע בשעת עבירה ממש ואין בזה איסור משום דרכי שלום, ועוד שהכל תלוי במסדר הקידושין על פי אפשרותו ללחוץ על הזוג. ובשם הגר"ש אלישיב זצ"ל כתב, שאם אי סידור הקידושין לא ימנע מהם לחיות כזוג ניתן להקל אא"כ יש חשש שתשטה תחת בעלה שעדיף שלא יסדרו להם קידושין ותהיה פנויה ולא אשת איש והכל תלוי בהבנת המסדר קידושין. ונראה שגם יש לדון האם הדבר יביא לכך שימנעו כלל מלהינשא כדת משה וישראל, וצע"ג כל הענין.

אולם השני חמור מהראשון³¹ ולכן אם יש אפשרות לבטל רק אחד מהם, יש לבטל את החמור יותר. וכדברי רש"י שם:

אם אין שומעין לנו לבטל את שניהם נקדים לבטל את זה שהוא כאש
בנעורת.

וציין הרב זצ"ל לשיטת הגאון ר' ישראל סלנטר כפי שהובאו הדברים בספר תנועת
המוסר חלק א' פרק י"ג:

עד שבא ר' ישראל לממל היה מצב היהדות בה ירוד מאד... וסוחרי
העיר שרוב עיסקיהם היו קשורים עם הנמל, היו טוענים ופורקים
סחורותיהם בשבת כבימי החול... התחיל בדרשתו... 'לטפל במטעני
הנמל בשבת – מוכרחים, אך הכתיבה אינה הכרחית'. הסוחרים
הסכימו...לאחר אילו שבתות דרש שוב ר' ישראל באותו בית כנסת
ואמר, 'לפרוק סחורות בשבת – מוכרחים, אבל טעינה בשבת, בודאי
שאינה הכרחית'... וכך השפיע צעד אחר צעד...

ושם בפרק י"ז (עמ' 229) מובא מעשה בצעיר שעבד בשבת שר' ישראל השפיע
עליו שיקצר לכל הפחות בכתיבתו ועזר לו למצוא את הנוסח הקצר ביותר³².

³¹ יל"ע האם החומרא הינה על פי האיסורים שעוברים בכל אחד מהמקרים או מחשש לפרצות
נוספות.

³² עיין גם אגרות ומכתבים לרבי ישראל סלנטר, אגרות כ"ט, ל"א, לגבי שליחת בשר מלוח כדי שלא
יכשל באכילת נבילה, למרות שנראה מכלל הענין שהבישול לא יהיה כהלכה (והרווח הוא שהבשר
עצמו יהיה כשר), ועיין על כך בספר תנועת המוסר חלק א' עמ' 229.

הרב זצ"ל הסיק מסוגיית הגמ' והגרי"ס זצ"ל שניתן (וצריך) לערוך חשבון במצוות³³
(ועיין לקמן בפסקים בעיקר באות מו-נ)³⁴.

³³ האם הגרי"ס זצ"ל שהלך צעד אחד צעד בהפרשת פועלי הנמל, עשה זאת רק כיון שמעיקרא היתה לו תוכנית להוביל אותם למניעה מוחלטת של חילול שבת או שההיתר הוא אפילו אם לא תכנן למנוע לגמרי את חילול השבת, ורק יפריש אותם בדבר אחד. ומדברי הגמ' לגבי ביטול החמור מפני הקל וכן מהמעשה בצעיר שעבד בשבת, מוכח שכל הפחתה באיסורים מתירה את הענין.

³⁴ עיין שו"ת חלקת יעקב יו"ד סימן נ"ו ושם ביאר: "הנה בב"ק ס"ט, גבי כרם רבעי היו מצינין אותו וכו' אמר רשב"ג בד"א בשביעית דהפקר ניהו, אבל בשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות, וכן נפסק ברמב"ם בפ"ט ממע"ש הל' ז' - והיטב אשר ביאר בזה הגאון מהרש"ק, בספרו טוטו"ד סי' קע"ח, דהך כללא לא שייך רק היכא דאף אם נעשה לו תקנה לעבירה אחת, סו"ס יעשה עדיין באותו דבר עצמו עבירה, כמו בכרם רבעי דאף אם נצילו מהאיסור דכ"ר יעשה עוד איסור דגזילה, שייך הסברא הלעיטהו לרשע וימות ואין אנו אחראין לרמאין, משא"כ כשאנו יכולין להצילו שלא יעשה עבירה כלל, אף כשהוא כבר חוטא רשע, שפיר אנו חייבין לעשות תקנה להצילו מהעבירה". ועי"ש בכל הענין ובדרגות שונות של עבירות.

פסקים

מתי ניתן לסמוך על קולות בדיני לפני עור

בחירת מקצוע שמאלץ לסמוך על קולות

א. שיטת הדגמ"ר בסימן קנ"א שאיסור לפני עור לא נאמר במזיד³⁵ - יש החולקים עליה וניתן לסמוך עליה רק בשעת הדחק ולא לנהוג כך תמיד. וכן לגבי שאר היתרים, כיון שאם תמיד יסתמכו על כך, יהיה הכל כהיתר³⁶.

דוגמא לדבר, עו"ד שנתבקש לתבוע בערכאות באופן האסור³⁷, אף שיש סברות להקל, כגון:

- ע"פ הדגמ"ר הנ"ל (כאשר מדובר במזיד).
- על פי השיטה הסוברת שאין איסור כאשר היה יכול להיכשל בעצמו, שאמנם תוס' במסכת שבת דף ג. אסר, אבל יש המתירים לגמרי³⁸.
- ע"פ הסברא האומרת שאם היה ניתן לעשות על ידי גוי אין איסור³⁹.

³⁵ יסודות אות ד'.

³⁶ בשו"ת חות יאיר סי' קל"ג דן אודות אדם שהוא "שותפו של עמלק" (גוי) שבעסק השותפות שלהם בשר הטריפות (והאחוריים) ניתן לגוי כחלק מדי השותפות: "ומקורב נשא הערל מומרית וילדה לו בנים אם מותר לתת לו כמקדם בשר טריפה ואחוריים שהמומרית אוכלת מהם והרי נצטוות באיסור טריפה חלב ודם נמצא יהודי המוכר עובר בלפני עור". והחות יאיר נו"נ בדבר ומציין לכמה צדדי היתר אולם: "אם היה שואלני מעיקרא אם ישתתף עמו אחר שנשא המומרת על אופן שיקח הבשר האסור לא הייתי מתירו כי נ"ל שבעל נפש יחוש לעצמו דמ"מ באה תקלה על ידו לאדם [...] והרי אמרה תורה ואת הבהמה תהרגו בשביל כך ואפילו עצים ואבנים כדרז"ל על אשיריהם תכרותון כבספרי ורש"י מייתי לה...". ועיין הערה 289.

³⁷ עיין אות נב.

³⁸ יסודות אות ב'.

³⁹ יסודות אות ג'.

אבל, כל זאת בשעת הדחק, אבל לכתחילה אין לחפש פרנסה כזו וכדברי הרב אברמסקי זצ"ל לגבי מקצוע עריכת דין⁴⁰ (אמנם עיין אות ב').

ובמקרה הנידון, הותר לעו"ד כיון שנקלע למצב זה ומכלל דבריו נראה שבד"כ אינו עוסק בכך, ועוד שלא שאל שאלה כללית⁴¹.

ב. עו"ד שחזר בתשובה ועבד שנים רבות כעו"ד, שאל מה מותר ומה אסור לעשות כעו"ד. אחר שנאמרו לו האפשרויות השונות המסתמכות על היתרים שונים, הוא ציין שיש לו גם תואר במנהל עסקים ושאל האם עדיף לעסוק במנהל עסקים. והתשובה היא שכן, אם הדבר יכול להיות בקלות אבל אם יש קושי פרנסה יכול לנהוג כמו הנ"ל. ולעצם לימוד משפטים, אם נוהגים על פי הכללים המותרים - מותר⁴².

יאמרו לדתיים אסור ולאחרים מותר

ג. שיקול שיש להתחשב בו בהסתמכות על היתרים בדין לפני עור הוא, כאשר יודע הנכשל ששומר מצוות נמנע מפעולה מסויימת ואע"פ כן הוא מאפשר לנכשל לעשותה⁴³, מסקנתו של הנכשל יכולה להיות ש"לדתיים אסור ולו מותר", אולם אין זה שיקול מכריע אלא מצטרף לשיקול הדעת⁴⁴.

⁴⁰ הרב זצ"ל אמר: "הרב אברמסקי זצ"ל ענה לעו"ד, שאסור להיות עו"ד. ולגבי שאלות פרטיות של עו"ד, הרי שאלה היא סבוכה ויש לדון בה בהרחבה – אבל ככלל אסור להיות עו"ד". אמנם הגר"נ זצ"ל ענה לשאלות פרטיות רבות של עו"ד מה מותר ומה אסור (לקמן בהרחבה אות נא) ועיין באות הבאה. ונראה שהרב זצ"ל נסמך לאיסורא על דברי הרב אברמסקי זצ"ל לגבי מציאות של הסתמכות לכתחילה על היתרים, ועיין אות ז'.

⁴¹ עיין אות יב ובהערה 234.

⁴² עיין לקמן ב"עו"ד וערכאות" אות נא ואילך.

⁴³ כגון, במציאות של מזיד ומומר, יסודות אות ה', או הכשלה המונעת מכשול גדול יותר – יסודות אות ו'.

⁴⁴ על פי האמור לקמן אות מא לגבי השאלת מכונית לאדם שאינו שומר תורה ומצוות, ובאות מה.

פיקוח על עסק שפועל בשבת

ד. אדם עובד בתור מנהל עסקים של אדם עשיר. העשיר החליט לפתוח עסק לספורט ימי שחלק ניכר מרווחיו יהיה בשבת וביקש ממנהל עסקיו להיות מפקח על העסק. הניהול היום יומי של העסק יהיה ביד מנהל שימונה לצורך כך ותפקידו של מנהל העסקים יהיה רק לפקח על ההתנהלות התקינה של העסק.

כיון שהוא אינו מנהל בפועל ואם הוא לא יפקח על העסק יוכל בעה"ב עצמו או נכרי לעשות זאת במקומו⁴⁵, מותר לו לקבל את דרישתו של העשיר. אמנם כיון שמנהל העסקים אמר שאם הוא יסביר לבעה"ב שהדבר פוגע בו ולכן אינו רוצה לעסוק בעסק זה ובעה"ב לא יוריד לו משכרו והדבר גם לא יפגע במעמדו בעתיד, ודאי עדיף שיסרב.

אתר אינטרנט שפתוח בשבת

ה. אדם רוצה לפתוח אתר אינטרנט שמתווך בין עסקים לבין לקוחות. כגון, דרך האתר יהיה ניתן להזמין מקום מסעדה ובעל המסעדה מאשר את ההזמנה וכדומה. האתר יהיה פתוח בשבת ובעל האתר לא יקבל שכר עבור העיסקאות שיתבצעו בשבת (בד"כ שכרו על פי מס' העיסקאות) אולם מתעוררות שאלות של לפני עור ומסייע. ויש כאן צדדי קולא של חד עברי דנהרא⁴⁶, מומר⁴⁷, וכו' - הרב זצ"ל לא רצה להכריע⁴⁸.

⁴⁵ עיין יסודות אות ג'. ולע"ע שו"ת משיב דבר חלק ב' סימן ל"א שהיקל לענין פרנסה, ואכמ"ל. ובמקרה שלפנינו נראה שקל יותר כיון שתפקידו של מנהל העסקים כלל אינו בהפעלת המפעל בשבת, אלא רק בפיקוח על סדרי העבודה והנהלת הכספים וכו', ואין לו כלל נגיעה להפעלת העסק כלל, וא"כ בפעולתו אין הוא מסייע ישיר להפעלת העסק בשבת. וגם ידוע לכל שיש חילוק בין בעל בית לבין מנהל בפועל ולבין מפקח ולכן אין לחשוש לחשד או מראית עין.

⁴⁶ יסודות, אות ב'.

⁴⁷ יסודות, אות ד'.

⁴⁸ יתכן שטעמו של הרב זצ"ל שלא רצה להכריע מחמת האמור לעיל שלכתחילה אין לסמוך על קולות אלו. אמנם עיין אות יג לגבי מכירת כרטיסי טיסה לטיסות בשבת ושם יש מקום להקל כיון שמדובר בעסק קיים וע"ע הערה 14.

יכול להיכשל מעצמו / אם הוא לא יכשיל אחר יכשיל

(יסודות אות ב'-ג')

התמחות – הכנת דרישה לתשלום ריבית

1. אדם שלמד משפטים שאל האם מותר לו להתמחות במשרד עורכי דין כאשר חלק מעבודתו היא להכין תביעות שיש בהם דרישה לתשלום ריבית. בפועל, המתמחה הוא שכותב את התביעה וכו' והחתימה היא על ידי עורך הדין.

באיסור ריבית עוברים לא רק המלוה והלווה אלא גם הסופר וכו' והאיסור שעליהם הם עוברים אינו רק איסור לפני עור, אלא גם איסור 'לא תשימון'⁴⁹.

אמנם, אם מדובר על חיוב ריבית שנוצר מקודם להגשת התביעה, אין הוכחה מהמשנה שקיים איסור לא תשימון, ומסתבר שאז קיים רק האיסור של לפני עור.

והוסיף הרב זצ"ל בכתב ידו:

ולא ברור כל כך, שאפשר שכל שכותב את הפסק דין כיון שבדיניהם בזה גובה, גם זה נכלל בלא תשימון

ולגבי איסור לפני עור, כיון שמסתבר שאם המתמחה לא היה כותב את התביעה, היה יכול להיות שעו"ד עצמו היה כותבה בעצמו או היה ניתן לתבוע על ידי עו"ד אחר או על ידי נכרי⁵⁰, אין כאן איסור לפני עור מה"ת⁵¹ (ועיין לקמן אות נג).

⁴⁹ עיין במשנה האחרונה בסוף פרק חמישי בב"מ.

⁵⁰ יסודות, אות ב'-ג', ובמחלוקת הפני משה והמשל"מ, ועי"ש מתי קיים איסור מדרבנן.

⁵¹ יש לדון האם יש לחוש לאיסור מסית שלדעת חלק מהאחרונים נאמר לא רק באיסור עבודה זרה. עיין אג"מ יו"ד ח"א סימן קמ"ט שהאיסור להסית אינו רק בעבודה זרה כפי פשט הכתוב, אלא גם בשאר המצוות וראה לדבר שלמדנו (סנהדרין דף כט.) שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני שלא

הסית לע"ז אלא למצוה בעלמא. וכ"כ באג"מ יו"ד ח"ד סימן י"ג ד"ה "זהו" (ולע"ע שם או"ח ח"ב סימן ז') ולשיטת האג"מ יתכן שלפנ"ע הינו במקרה בו הנכשל מבקש והוא נותן לו, ואילו במסית המכשיל הוא היום (ועיין הערה 14). ועפ"ז כשאדם שאינו מברך מבקש פרוסה החשש הוא משום לפנ"ע, אבל אם הוא מעצמו מחפש אדם לתת לו ויודע שיאכל בלא ברכה יש לחשוש (גם) משום איסור מסית (כשם שהאג"מ שחושש למסית בהזמנה לבית כנסת בשבת). ועוד שיש מקום לומר, שקולות שנאמרו בדין לפני עור לא נאמרו במסית (כגון, אם אחר היה מסית וכדו'). ובשור"ת שבות יעקב ח"ג סימן קס"ח נקט שאיסור מסית נאמר גם בשאר עבירות שבתורה וביאר שאף במקום שאין שלד"ע חל איסור מסית (ועיין בשו"ת מהרש"ג ח"ב סימן ק' ד"ה "ורק" שהזכיר איסור מסית לגבי חרישה בשור וחמור) וברמב"ם בהל' תשובה פ"ד הל' א' הזכיר מסית כדוגמא למי שמטה חבירו מדרך טובה ואם זו רק דוגמא א"כ לאו דוקא ע"ז וצ"ע.

וכנ"ל ראייתו של האג"מ שדין מסית נאמר גם בשאר עבירות היא מהנחש שלא הסית לע"ז. אולם החזקוני (בראשית ג', י"ד) ביאר שהנחש הסית לע"ז בכך שאמר והייתם כאלוקים, ועפ"י שיטתו לא קיימת ראיית האג"מ (וע"ע שו"ת חוות יאיר סימן קס"ו שדן בדבריו וביחס בין דין מסית לדין לפנ"ע ושליח לדבר עבירה וחיוכם בדיני אדם ודיני שמים ומתי יוכל לטעון דברי הרב ודברי התלמיד וכו' ועיין ש"ך סימן ל"ב ס"ק ג'). ועיין בשו"ת הרדב"ז חלק ה' סימן מ"ו שעולה מדבריו שרק בע"ז נאמר דין מסית). והוסיף הרב זצ"ל בכת"י:

לענ"ד יש לדחות הראיה מנחש שיש מסית גם בשאר עבירות, שהרי התוס' הקשו, אם הנחש יכול לטעון דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, א"כ כל מסית יטען כן ? ותירצו שיש איסור להסית משא"כ בנחש שלא נצטוו. ומעתה גם בשאר עבירות אין איסור מסית, מ"מ אין טוענין למסית זה בכל העבירות, אבל אין איסור להסית ויכול המסית לשאר עבירות לטעון דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין.

ביאור דברי הרב, בגמ' בסנהדרין כט. למדנו: "אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן, מניין שאין טוענין למסית ? מנחש הקדמוני, דאמר רבי שמלאי, הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען ומפני מה לא טען לו הקדוש ברוך הוא ? לפי שלא טען הוא. מאי הוה ליה למימר ? דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין ? דברי הרב שומעין". ועולה מדברי הגמ' שאילו הנחש היה טוען טענה זו, טענתו היתה מתקבלת, והקשה על כך תוס' במקום (ד"ה "דבריי"), שאם כן לעולם אין אפשרות לחייב מסית, שלעולם הוא יוכל לטעון "דברי הרב..." והשיב תוס': "ויש לומר דדוקא נחש שלא נצטוו שלא להסית ולא נענש אלא לפי שבאת תקלה על ידו אבל מסית שנצטוו שלא להסית נמצא כשמסית עובר". כלומר, אחר שתורה חידשה דין מסית, שוב לא תועיל למסית טענת "דברי הרב...". ודין מסית הינו רק בע"ז ובה לא יוכל המסית לטעון "דברי הרב..." אבל בשאר עבירות שאין בהם איסור להסית, יוכל לטעון "דברי הרב...".

ויל"ע לפי דברי הרב זצ"ל, אם הסית בשאר עבירות ולא טען בפועל טענת "דברי הרב..." האם תהיה טענה כלפיו (ועיין לקמן בהמשך דברי הרב בביאור שיטת השבות יעקב). ומ"מ יש להסיק מדברי תוס', שהנחש הוא 'מסית' (וההסתה היתה בעבירה שאיננה עבודה זרה), אבל על הסתה שכזו יש טענת "דברי הרב..." רק שהנחש לא טען אותה ונענש. וכך גם לדורות בכל העבירות ולכן אי אפשר להעניש מסית בשאר עבירות למעט ע"ז שטענה זו לא תעמוד לו. ומכאן, ששיטת האג"מ להביא ראיה מדין הנחש לשאר עבירות, ניתן לחלוק עליה ולומר, שהנחש לא היה מסית שהיה בו לאו (שהרי לא נצטווה) ונענש כיון שלא אמר טענת הפטור של "דברי הרב...".

ערכאות בחו"ל ולימוד משפטים / יקור ערכאות

ז. יש מקום להתיר לעו"ד יהודי להופיע בבית משפט של ערכאות בחו"ל⁵² כיון שאם לא היו פונים אליו היו פונים לעו"ד גוי אחר ובמקרה זה מודה אף המשל"מ להקל⁵³. ועוד שיש להקל על פי הש"ך והדגמ"ר⁵⁴.

אולם יש לעיין בארץ שרוב עורכי הדין הם יהודים האם ניתן להסתמך על היתר זה, שהרי ודאי שאם פלוני לא יהיה עורך דין, יכול עו"ד נכרי שנמצא בארץ להחליפו, אבל אם כל עו"ד היהודים לא ילכו לערכאות, לא יהיו מספיק עו"ד נכרים⁵⁵. וא"כ יש לעיין האם יש להביט על האדם הבודד או על כולם, שאם כל אחד יאמר לי מותר באופן פרטי, ית"ר הדבר וצ"ע האם יש כאן חובה כללית⁵⁶.

על פי הנ"ל לכאורה ניתן לאדם להתיר ללמוד משפטים⁵⁷, שאם הוא לא ילמד, יהיה אחר שילמד, אמנם אם מדובר ביהודי אסור מדין מסייע⁵⁸, אמנם ודאי שלא

והוסיף הרב זצ"ל בכת"י:

והשבות יעקב מדבר בדיני שמים. ונראה עוד שהשבות יעקב מדבר בראובן שהסית לשמעון שיגנוב אבל הנותן לאכול אינו מסית שלא יברך וכן המסייע אינו מסיתו וכן הנותן יין לנזיר אינו מסית לו.

⁵² נראה שהכוונה היא שבעל הדין הוא ישראל.

⁵³ יסודות, אות ג' ואין איסור לפני עור.

⁵⁴ יסודות, אות ה' - לגבי סיוע למומר ומזיד ואז מותר לגמרי לשיטתם.

⁵⁵ עיין הערות 177, 289 ואות לג.

⁵⁶ עיין בשו"ת מנחת יצחק חלק ה' סימן י"ח שדן בקניית מניות של חברות של יהודים מחללי שבת, וכתב שם תוכ"ד דבריו: "וא"כ בנד"ד, דלא הוי כבתרי עברי דנהרא משום דאם לא יקנו החרדים המניות, יש להם קונים הרבה. אלא דיש לומר, דאם כל היהודים לא יקנו מהם, יזיק להם הרבה למסחרם, ואם עי"ז היו ממעטים בחילול שבת, היה תלוי בפלוגתא המל"מ והפני משה, אם שייך בזה לפ"ע...". וע"ע הערה 290.

⁵⁷ ולעבוד כעו"ד בערכאות.

⁵⁸ יסודות אות ב'.

ראוי ללכת לכתחילה למקצוע זה⁵⁹ (אמנם תמוה שכל האיסור הוא בגלל "לא ראוי").

אבל יתכן שעצם ההליכה של עו"ד לערכאות אין בה רק משום סיוע (לבעל הדין) אלא היא עצמה מייקרת ערכאות של נכרים ואסורה מפאת עצמה ולפי"ז בטלים כל ההיתרים הנ"ל⁶⁰.

דחיית תביעה מחמת חוק ההתיישנות

ח. האם מותר למתמחה לדחות תביעה מחמת חוק ההתיישנות (והשופט חותם)⁶¹ ?

בפשטות לא, שהרי על פי דין הנתבע חייב לשלם, אבל אם השופט היה עושה זאת בלא"ה (כלומר, השופט עצמו היה דוחה את התביעה), אולי אין כאן לפ"ע (ביחס לשופט⁶²) כיון שאם נכשל יכול להיכשל בעצמו אין איסור תורה של לפני עור⁶³. והוסיף הרב זצ"ל בכתב ידו:

⁵⁹ עיין אות א' בשם הרב אברמסקי זצ"ל ובהערה שם.
⁶⁰ עיין בהערה 215 שזו היא שיטתו של הרב שלמה טנא זצ"ל. והרב זצ"ל בתשובות אחרות לא חשש לכך, עיין אות נא ואילך.

⁶¹ על פי דין אין התיישנות לחוב. ואם דוחים את תביעת התובע מחמת התיישנות, מקפחים את דינו ומכשילים את הנתבע בכך שאינו פורע את חובו (ואכמ"ל לגבי לפנ"ע בשוא"ת). המתמחה שכותב את דחיית התביעה ומוסר את הכתוב לשופט כדי שיחתום, מכשיל הן את השופט שיחתום והן את הנתבע שלא ישלם – עיין לקמן.

⁶² עיין אות נח בשיטת הרב סרנא זצ"ל.
⁶³ יסודות אות א, ב', ג'. ועיין הערה 9 האם חל איסור לפני עור כאשר המכשיל השני מוחזק בכך. ויתכן שהלשון המסופקת "אולי" תלויה במחלוקת המשל"מ והפני משה וגם כיון שמוחזק בכך. ועיין אות נג.

אכן נראה שזה שהוא כותב, כל זמן שהשופט לא חתם אינו בר תוקף
ונמצא שאין הכותב עובר רק שמכשיל את השופט, והרי השופט יכול
בעצמו לחתום⁶⁴.

וביחס להכשלת הנתבע שעתה לא ישלם כתב הרב זצ"ל בכתב ידו:

אכן יש לומר שגם לגבי הנתבע אין לפני עור שהרי ביד התובע לתבוע
ממנו בעצמו בלי בית דין, שהרי בבית דין ישראל אינו יכול לתבוע
שהרי אין נזקקין לו⁶⁵ וא"כ מה שכותב פסק דין⁶⁶ אינו גורם לנתבע
לא לשלם שהרי בידו לתבוע ממנו בלי בית דין, לא של ישראל ולא של
עכו"ם, ואם נאמר שבאמת הנתבע פטור כמו שבית דין של ישראל אינו
מחייבו, גם הוא פטור או מטעם קנס או מטעם קיבל עליו... באופן זה
מותר למתמחה לכתוב שנדחה תביעתו⁶⁷.

פירסום קזינו לגויים

ט. הוצע לאדם לעבור עבור אתר אינטרנט של משחקי קזינו בטורקיה. האתר הוא
בטורקית ויכולים להשתמש בו תושבי טורקיה בלבד. תפקידו העובד הוא לפרסם
את האתר ולתת לו תמיכה. השאלה היא האם מותר לו הדבר - האם אין במשחקי
קזינו עצמם משום איסור גזל שנאסר בבני נח.

⁶⁴ כלומר (עיין הערה 61) ביחס לנתבע אין המתמחה עובר על איסור לפני עור כיון שאין משמעות
לכתיבה שלו ללא חתימת השופט, וביחס לשופט אין איסור לפני עור כיון שהוא יכול לכתוב בעצמו.
אמנם, אף שאין איסור לפני עור עדיין יש לדון מדין "מסייע" (עיין יסודות אות ג'), אמנם כאן ניתן
לצרף את האמור בהערה 9 (כאשר יש מי שמוחזק לעבור), וכן את האמור ביחס למסייע במומר ומזיד
(יסודות אות ג'). ועיין אות לה, לו.

⁶⁵ בית דין ישראל לא נזקקים לתובע שתבע בערכאות והפסיד. עיין רמ"א חו"מ סימן כ"ו סעיף א'
בשם המהרי"ק שכתב שמי שהלך בערכאות ונתחייב בדינו, ואח"כ חוזר ותובעו בפני בי"ד של ישראל
י"א שאין נזקקין לו וכתב הרמ"א שסברא זו עיקר. ובנתיבות בביאורים ס"ק ב' כתב בשם התומים
שני טעמים לדבר, האחד שהתובע הוא כמי שקיבל עליו קרוב או פסול לעדים שאינו יכול לחזור בו
והטעם השני משום קנס שהלך לערכאות. וכתב הנתיבות שמשמע שהעיקר כטעם השני ולעולם אין
בית דין נזקקין לו, אבל אם בעל הדין עצמו יודע שחייב לו (וזאת אומרת הוא יודע שהערכאות פסקו
שלא כדין ובאמת הכסף לא מגיע לו) מסתבר שעליו לשלם.
⁶⁶ בבית המשפט.

⁶⁷ עיין סמ"ע חו"מ סימן כ"ו ס"ק י"א מתי בית דין יפסקו לפי חוקי ערכאות והט"ז שם שחולק.

נראה שאף שבני נח נצטוו על הגזל⁶⁸, מכל מקום יש האומרים שאיסור משחק בקוביא (וקזינו בכלל משחק בקוביא) הוא משום שאינו מתעסק בישובו של עולם ולא משום גזל⁶⁹. אמנם בהלכות שבת נאמר שאין להגריל מנות קטנות מול גדולות ודבר זה אסור אף בחול משום גזל⁷⁰.

ומכל מקום, איסור גזל במשחק בקוביא יסודו בדין אסמכתא⁷¹, והשאלה היא מה דין אסמכתא בגוי. והמג"א בהלכות פסח כתב שאין איסור אסמכתא בגוי⁷², ועוד שיש קולות הנובעות מדיני לפני עור.

והוסיף הרב בכתב ידו:

שמתנא אם הוא לא יעבוד ימצאו גוי שיעבוד ואין לפני עור⁷³ וגם מסייע אין בגויים⁷⁴.

נסיעת עובדת זרה במונית בשבת

י. אדם שאשתו חולה ויש לה עובדת זרה שחופשתה כליל שבת. אם היא היתה יוצאת לחופשתה ביום ששי אחר הצהרים היא היתה נוסעת באוטובוס, אבל אם היא

⁶⁸ רמב"ם פרק ט' מהלכות מלכים הלכה א'.

⁶⁹ עיין שו"ע חו"מ סימן ל"ד סעיף ט"ז וברמ"א חו"מ סימן ר"ז סעיף י"ג, שו"ע חו"מ סימן ש"ע סעיף א'.

⁷⁰ שו"ע או"ח סימן שכ"ב סעיף ו' ועיין בנו"כ שהעירו על הסתירה.

⁷¹ עיין שו"ע חו"מ ר"ז. שיטות רבות נאמרו בדברי הראשונים מה היא אסמכתא האסורה וממילא יש לדון לפי כל שיטה האם קיים איסור במשחקי קזינו. ובהגדרת אסמכתא כתב באנציקלופדיה תלמודית (כרך ב', תחילת ערך אסמכתא): "התחייבות לחברו שאדם מקבל על עצמו על צד הספק התלוי בתנאי ידוע, בלי גמר דעת. "וע"ע ב'אם לא באתי' הוצאת בית ועד לתורה גבעת שמואל.

⁷² סימן תמ"א ס"ק ב'.

⁷³ יסודות אות ג'.

⁷⁴ עיין ש"ך יו"ד סימן קנ"א ס"ק ו'.

ממתינה עד אחר שהוא ישוב מבית הכנסת אין כבר תחבורה ציבורית ולכן היא מזמינה מונית של יהודים. האם עליו לחשוש לאיסור לפני עור שהרי בגללו היא מזמינה את המונית ? נראה, שאילו ודאי היא שנהג המונית לא היה מחלל שבת לולי הנסיעה, היה מקום לחייבו לא ללכת לבית הכנסת ושהעובדת תצא מוקדם יותר,⁷⁵ אבל כיון שיש ספק בדבר כיון רוב נהגי המוניות נוסעים ומחפשים לקוחות, ניתן להתיר.

ולגבי ההכשלה של שכר שבת שנכשל נהג המונית, יש לומר שמ"מ היה מקבל מאחרים⁷⁶ וזאת אפילו כשמעסיק נותן לה את התשלום עבור המונית.

הכשלת אדם לכניסה למקום ללא כרטיס / להאמין שיש לו כרטיס

יא. אדם עמד בכניסה למקוה וניגש אליו בחור ואמר לו שיש לו כרטיס מנני והוא שכח אותו בבית, האם מותר לאותו אדם להרשות לו להיכנס איתו ולהאמין לדבריו ?

נראה שלא, שהרי כלל הוא שהמוציא מחבירו עליו הראיה⁷⁷ ואילו היה בא לבית דין וטוען שיש לו זכות להוציא דבר מה מחבירו היו דורשים ממנו ראיה.

ומצד איסור לפני עור, שמכשיל את הבחור בגזל (שימוש במקוה ללא כרטיס אם הוא משקר), אם אדם אחר היה נותן לו להיכנס הדבר אסור על פי שיטת המשל"מ שכתב שאם אחר היה מכשיל, אין זה מתיר להכשיל (כאשר מדובר במכשיל ישראל)⁷⁸.

⁷⁵ "היה מקום" – האם חיוב ממש ? לכאורה יש מקום לכמה צדדי היתר. וכגון, שמא יהיה נהג מונית לא יהודי וכן שמבחינתו של בעל הבית העובדת לא חייבת ליסוע ויכולה להישאר בבית, ועוד שמדובר בשוא"ת.

⁷⁶ יסודות אות ג'. ויל"ע שאמנם אין איסור לפנ"ע אבל לכאורה דין מסייע עדיין יש כאן ? ונראה שניתן לצרף את העובדה שהוא מחלל שבת – עיין יסודות אות ה'.

⁷⁷ משנה ב"ק פרק ג' משנה י"א, ועוד.

⁷⁸ יסודות אות ג' (ושם שיטת הפני משה שסובר שאין איסור לפני עור אף שקיים דין מסייע).

ראש צוות שומר שבת והעובדים יעבדו בשבת

יב. אדם שמציעים לו עבודה בתור ראש צוות/מנהל של עובדים בחברה שגם עובדת בשבת, אותו עצמו לא מחייבים לעבוד בשבת, אבל יתכן שאנשי הצוות יעבדו בשבת. הדין הוא שאם הם בין כך וכך עובדים מעצמם בתורנות שלא הוא קובע אינו באיסור לפני⁷⁹. ואם הוא לא יקבע אלא המנהל שמעליו ודאי שמותר, אבל כ"ז רק אם לא מוצא פרנסה אחרת⁸⁰. ולגבי הטענה שאם הוא לא ינהל את הצוות (באופן האסור) אחרים ינהלו ויעשו אותו דבר – המשל"מ דוחה דעה זו.

והוסיף הרב בכתב ידו:

אלא במקום שהבעלים בעצמם יכולים לקבוע התורנות או שיש גוי שיקבע התורנות⁸¹.

מכירת כרטיסי טיסה וחבילות נופש לשבתות ומקומות לא ראויים

יג. אדם שיש לו סוכנות למכירת כרטיסי טיסה וחבילות נופש, מותר לו למכור חבילות נופש אפילו למקומות לא צנועים, אם קיימת אפשרות שהקונה יקנה את כרטיס הטיסה בחברת התעופה עצמה או על ידי סוכן נסיעות גוי, כך כתב הרמ"א⁸², אמנם

⁷⁹ לכאורה אם הם עובדים מעצמם ללא שום התערבות שלו אין כאן אפילו איסור מסייע (יסודות אות ב'), אמנם יש לדרן שאם באפשרותו למנוע באנו לדין אפרושי מאיסורא (יסודות אות ד').

⁸⁰ עיין אות א'.

⁸¹ יסודות, אות ג'.

⁸² רמ"א יו"ד סימן קנ"א סעיף א': "י"א הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם, היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר, מותר למכור להם כל דבר (מרדכי דפ"ק דע"ז). ויש מחמירין ונהגו להקל כסברא הראשונה, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו. (ר"ן שם ובתוספות ואשיר"י והגמ"ר פ"ק דשבת לדעת הרב)". אמנם עיקר דברי הרמ"א כאן הינם ביחס לאיסור לפני"ע לעכו"ם, אבל כאשר הנכשל הוא ישראל, באנו למחלוקת האם קיים איסור מסייע (יסודות אות ב') ואם מדובר במזיד ומומר קל יותר (יסודות, אות ה') ועיין יסודות אות ג'. ועיין הערה 5.

יש החולקים עליו ולכן האפשרות הראשונה עדיפה⁸³ וכך הדין גם במכירת כרטיסי נסיעה שתאריך הטיסה הוא בשבת^{84, 85}.

מעביד שנותן רכב לעובד שיש חשש שיסע בו בשבת

יד. האם מותר לבעל חברה לתת לעובד רכב כחלק מתנאי העבודה, כאשר ידוע שהעובד יסע ברכב בשבתות לנסיעות פרטיות שלו [שאלה זו נוגעת גם לגבי השכרת דירה למי שיחלל בה שבת, וכן לגבי מכירת עפרון וכדומה (וכמעט בכל דבר יש לחוש ללפנ"ע)].

אם מדובר שלולי שהיה מקבל את הרכב מהחברה לא היה נוסע בשבת, מסתבר שבעל החברה עובר על איסור לפנ"ע דאורייתא⁸⁶ אבל אם מדובר שהיה נוסע ברכב בשבת אף אם לא היה מקבל רכב מהחברה (כיון שיש לו רכב משלו או יעבור במקום אחר), נחלקו ראשונים האם קיים איסור מסייע מדרבנן. ובמסייע נאמרו קולות שמהן ניתן להתיר בנידון שלפנינו⁸⁷. אמנם הדבר אינו מוכרע, אם היה נוסע

⁸³ (האפשרות הראשונה – שיכול לקנות בעצמו בחברת התעופה) – ועיין בהערה הקודמת.
⁸⁴ יל"ע במקרה בו סוכנות נסיעות זו לא רק משווקת חבילות נופש של אחרים, אלא היא עצמה בעלת "חבילות הנופש" ובאמת כל אדם יכול ליסוע למקומות הללו בכוחות עצמו רק שע"י הסוכנות יותר פשוט ויותר נוח. ויל"ע האם מקרה זה נחשב שמכשילו בשעת האיסור או קודם לכן (ועיין שו"ת כת"ס יו"ד פ"ג ולקמן אות לח).

⁸⁵ השואל סיפר שפנה לרב נויבירט זצ"ל בשאלה זו ואמר לו שהפקיד הנכרי שעובד אצלו במשרד ימכור את הנ"ל.

ולכאורה יש מקום לחלק אם הלכות הוא זה שרוצה לטוס למקום שאינו צנוע או לטוס בשבת ואם לא יזמין אצל סוכן נסיעות זה יזמין אצל אחר לבין מקרה בו לנוסע לא איכפת לאן יסע או באיזה יום יטוס וסוכן הנסיעות הוא זה מציע לו לטוס בשבת או למקום שאינו ראוי, שמסתבר שחמור יותר. ובמיוחד אם ננקוט שאם הנכשל היה יכול להיכשל במקום אחר רק הדבר לא עלה על דעתו, ה"ז איסור לפני עור מן התורה (עיין הערה 14). ועוד יש לעיין אם ננקוט להיתרא – האם מותר לו גם לפרסם חבילות אלו כדי שיקנו אצלו או שחמור יותר כיון שגורם למי שלא חשב על כך להזמין.

⁸⁶ מסתבר שאם יהיה לו רכב בשבת – ודאי יסע בשבת.

⁸⁷ יסודות אות ב' (ואף אם ברכב של המעביד יסע יותר, שמא יש לצרף לכאן את שיטת הריטב"א בע"ז ו: שאין איסור אם מרבה בשיעור בגלל המכשיל – עי"ש וא"כ גם אם יסע יותר אין קפידא, ועיין אות לא לקמן), וכן לצרף לקולא שאינו נותן לו את הרכב בשעת עבירה אלא קודם לכן (ע"פ תשובת הכת"ס סימן פ"ג), וכן שאין זה חפץ המיוחד לעבירה (ע"פ דברי האג"מ ביו"ד ח"א סימן ע"ב) וע"פ חידושו של החת"ס בשו"ת יו"ד סימן י"ט, שיש לתלות בהיתרא אף בדבר רחוק, יש מקום להקל כאן. ועיין במאמרו של הרב שאנן זצ"ל בזכור לאברהם תשנ"ג.

בשבת לולי שהמעביד יתן לו עתה רכב מהחברה. ולכן נראה, שבעל החברה יאמר לעובד, שהוא נותן לו רכב, אבל ללא ביטוח לשבתות⁸⁸, ואם העובד רוצה – הוא ישלם בעצמו עבור הביטוח לשבתות, כך שהוא עושה לעצמו.

תיווך בתי אבות לא כשרים

טו. אדם הדר בחו"ל שפרנסתו היא לתיווך ולמצוא בתי אבות עבור אנשים מבוגרים. שאלתו היא האם מותר לו להפנות אנשים לבתי אבות שאינם כשרים.

אם הוא אינו יודע האם לפניו יהודי או גוי (ואינו יכול לברר), יש רוב להיתרא שהרי הרוב גויים הם, אבל כנגד הרוב עומד דין קבוע. אמנם, גם כאן יש להקל אם ידוע שגם בביתו הוא אוכל מאכלים שאינם כשרים ונמצא שאינו מכשילו כלל שאם מעיקרא האדם היה אוכל מאכלים כשרים ועתה הוא מפנה אותו למקום שאינו כשר יש לדון מגדרי לפני עור או מסייע, אבל כאשר הוא עצמו אוכל תמיד אוכל שאינו כשר, אין בדבר שום איסור⁸⁹, אא"כ יש לחשוב שבבית הוא אוכל פחות ממה שיאכל בבית האבות⁹⁰, וצ"ע. אבל אם ידוע שהאדם אוכל כשר, אין להפנותו למקום שאיננו כשר.

⁸⁸ ואולי גם יוסיף ויאמר לו שהוא אוסר עליו נסיעה במכונית בלא ביטוח מקיף מושלם (ויל"ע האם מציאותית ניתן לחלק את הביטוח באופן זה בארץ או בחו"ל).

⁸⁹ משום איסור מדין לפני עור וגם מדין מסייע יש מקום להתיר על פי השיטה שביסודות אות ב'.
⁹⁰ עיין הערה 87 בשם הריטב"א. ומסתבר שאם ביכולתו להפנות למקום כשר - יעשה זאת (עיין יסודות אות ד' בדין אפרושי מאיסורא ועיין הערה 93). ויל"ע האם כדי להפרישו מאיסור לא יגלה על אפשרות של מקום כשר אף שהוא זול יותר.

אפרושי מאיסורא (יסודות אות ד')

אפרושי מאיסורא בהפסד ממונו של הנכשל

טז. הדלקת אור של כניסה לבית משותף קודם כניסת שבת על מנת למנוע משכן חילוני להדליק מאוחר יותר - מותרת מדין אפרושי מאיסורא, אע"פ שמדליק מוקדם ממה שצריך. וכן מותר לאסוף דפים עם פרסומת שמחולקים בבתי כנסת כדי למנוע קריאתם בשבת ובשעת התפילה (הנידון היה פרסומת בפ"ע ללא דברי תורה) ויתכן שדפים אלו הינם מוקצה.

והוסיף הרב בכתב ידו:

נראה שמותר להדליק אור בחדר המדרגות למנוע משכנים מחללי שבת להדליק בשבת ואף שמדליק לפני הזמן ונמצא שגורם לכולם לשלם מ"מ מותר שהרי כדי לאפרושי מאיסורא מותר גם להכות וכל (אדם) מותר בכך וכמו שכתב המשובב בסימן ג' מגמ' ב"ק פרק המניח⁹¹, ואם מותר להכות גם מותר להפסיד ממון⁹² שע"כ יפרשו מאיסור⁹³.

⁹¹ ב"ק דף כח: לגבי נרצע שכלו ימיו שיכול רבו להכותו כדי להפרישו מאיסור שפחה.
⁹² כתב הריטב"א, כתובות פו. בסופו: "ובמצות פרעון חוב עד שאתה כופהו בגופו כופהו בממונו". כלומר אין לכפותו באמצעי החמור של הכאה אלא ניתן להסתפק בירידה לממונו, כיון שעונש ממון קל מעונש ממון (עיי' תוס' רי"ד על הדף שם שלא פירש את דברי הגמ' כריטב"א).
ובגמ' בברכות דף כ. מבואר שרב אדא בר אבהו שילם לאשה שקרע את בגדיה העשויים מכלאים, כיון שלאחר מעשה גילה שהיא נכרית ולא ישראלית. ומשמע שאילו מדובר בישראלית היה פטור. ועיי' לקמן הערה 279 לגבי פריעת חוב.

⁹³ החובה לאפרושי מאיסורא קיימת לא רק בשעה בה רואה אדם שחבירו עושה איסור (כמי שרואה את חבירו לבוש כלאים שעליו להפרישו מכך – ברכות דף כ., יו"ד סימן ש"ג, שו"ע חו"מ סימן תכ"א סעיף י"ג) אלא אף קודם שעת העבירה. וראיה לדבר מדברי אב"י במוע"ק דף ה. שהמקור לציון קברים (שלא יכשלו בהם כהנים ונושאי תרומה) הוא מהפסוק לפני עור לא תתן מכשול. וברור שמדובר שמציין את הקברים עוד קודם מעשה. ובשד"ח (מערכת האל"ף כללים, פאת השדה, כלל

איסוף עלונים מתיבות דואר

יז. האם מותר לאסוף מתיבות דואר עלוני פרשת שבוע מתוך ידיעה שחלק מהשכנים ישליכו לפח דברי קודש, אולם כיון שאינו יודע מי הם השכנים שישליכו לפח ומי הם שיקחו לעצמם, עולה השאלה האם מותר לקחת משום חשש גזל כיון שנראה שתיבת דואר נחשבת חצר המשתמרת שזוכה לבעליה (חצר המשתמרת אינה דוקא חצר נעולה אלא די שהמנהג להניח בה דברים⁹⁴) – ולא הוכרע.

פ"ד, ח"א עמ' 258 במהד' הרגילה) הוכיח מכאן שאפרושי מאיסורא הוא מדרבנן כיון שדברי אביי הם רק אסמכתא, לעי"ש.

ובמאסף התורני ישורון (יב, ניסן תשס"ג, עמ' ש"צ) הובאו דברי הרה"ג חיים קרייסוויטסה זצ"ל שדן על חובת ציון הקברות וציין לקושית המהרש"א (שם) כיצד ניתן ללמוד מהפסוק של לפני עור שמשמעו שלא לעשות מכשול בידים לגבי החובה לציין את הקבר שהיא מניעת מכשול. ותירץ ששיטת אביי היא שבשעת קבורת המת בלא ציון עוברים על האיסור, ומהפסוק של לפני"ע למדנו שאסור לקבור בלא לציין ולכן אם כבר קברו את המת, חובה לציין את הקבר מדין לפני"ע. ולדבריו, מדובר שמציני הקברים הם אלו שמעיקרא קברו את המת, וצ"ע. ולעיין ליד ציון הערה 118.

ויש לעיין כאשר המטרה היא להפריש מומר, ששיטת הש"ך (יו"ד סימן קנ"א ס"ק ו' ולעיין גם בדגמ"ר שם) שאין אנו מצווים להפרישו מאיסור (עיין יסודות אות ד') האם יכול המומר לבוא בתביעה על מי שהפרישו מאיסור והכאן כדי להפרישו מהאיסור או הפסיד את ממונו. האם חומרתו תהיה קולתו. ועיין עינים למשפט ברכות דף כ. שמראה פנים לסברא שמי שאינו מחוייב באפרושי מאיסורא כיון שקיימת סכנה אם יפריש את העובר, עליו לשלם אם הזיק ממונו. אולם נראה שאינו דומה לנידון שלפנינו כיון ששם הסכנה אינה מהאדם עצמו אלא מהמלכות ואילו כאן הסיבה לפטור היא המומר עצמו, וצ"ע.

⁹⁴ בהגדרת חצר המשתמרת כתב בא"ת (ערך חצר עמ' ר"ב): "חצר המשתמרת היא הגדרה מסביב ובעליה פותח ונועל (רש"י קידושין מד:) וכתבו אחרונים שכשהיא מוקפת מחיצות ויש דלת לפתח שלה, אע"פ שאינה נעולה במנעול, חשובה חצר המשתמרת (נתיבות סימן ר' ס"ק ג'). ויש שכתבו שצריך שהחצר תהיה נעולה והמפתח בידו (המקנה בקו"א סימן ל' ס"ט)."

(מסתבר שתיבת דואר כמוה כקרקע ולא ככלים. אם נאמר שתיבת דואר דינה ככלי, באנו לשאלה האם כליו של אדם קונים לו מדין חצר או מדין הגבהה. שבפשטות אף כליו קונים לו מדין חצר, אולם עיין רש"י ע"ז דף כא: ד"ה "מדמטי" ובחידושי הריטב"א והרשב"א שם וברמב"ם פרק ד' ממכירה הל' א' ובאור שמש שם. ואם ננקוט שכליו קונים מדין הגבהה, מסתבר שאין צריך שיהיה מקום המשתמר). ובאמרי יעקב על שו"ע הרב חו"מ, סימן ד' ס"ק נ' כתב שיש אומרים (וציין שם לקצות סימן ר' ס"ק ב' בשם השטמ"ק בב"מ דף יב) דהיכא דאיכא דעת אחרת מקנה לא בעינן שימור כלל ולפ"ז יוצא שעיתונים, לוחות שנה ושאר דברים שמחלקים אותם ומוכנסים לתוך תיבות דואר, גם אם תיבת הדואר בגדר מקום שאינו משתמר, מ"מ זכו בו הבעלים והלוקחם משם עובר על איסור גזל.

הזיק סמים

יח. מי שהזיק סמים של חברו, נראה שאין לחייבו לשלם, הן מצד שיש כאן אפרושי מאיסורא והן מחמת שזו שטות⁹⁵.

הדבקה מדבקה להפרשה מאיסור

יט. הדבקה מדבקה (סטיקר, דבקית) בחדר מדרגות של בית משותף הקוראת לשמירת שבת האם מותרת כשאינו אחד מדיירי הבית ? וכן הדבקה על מכונית שאינה שלו ללא אישור בעל המכונית ?

נראה שאם המטרה הינה "אפרושי מאיסורא", כגון לשמור שבת⁹⁶, ודאי שמותר מדין מצות תוכחה⁹⁷. ואף אם ידוע שבעל המכונית או הדיירים אינם מסכימים. אולם אם המכונית הינה של אדם שומר שבת לכאורה אין שום היתר להדביק כיון שהוא עצמו אינו זקוק לכך, אבל יתכן שיש בכך תועלת שאחרים יראו, וצ"ע⁹⁸.

⁹⁵ הרב זצ"ל נקט שתאווה שאינה טבעית לאדם (סמים) הינה שטות ולכן אין להתייחס לערך הכספי שלה (וכמו כרטיס מפעל הפיס שאין הגיון כלכלי בקנייתו והרי זו שטות ואין לתת ערך כספי לדבר שהוא שטות (אולם אם קונה כרטיס הגרלה של ישיבה כדי לתמוך בישיבה, יש בכך הגיון ויש לכרטיס ערך).

ובשו"ת תשובות והנהגות חלק ג' סימן שנ"ד כתב: "ונראה שעישון סיגריות דומה במהותו לעישון חשיש או אופיום ושאר סמים מסוכנים, רק שבאלו הסמים אוסרים השלטונות ואף מענישים על כך, אבל בסיגריות אי אפשר להם למנוע כיון שכבר הורגלו בזה ולא יועיל. אכן לדעתי המעשן עובר בלאו ד"לא תתורו אחרי לבבכם", שנוהג רק כפי תאוה לבבו, בשעה שע"פ שכל אסור, ועיין בחינוך שביאר גדר לאו זה" (כוונתו לדברי החינוך במצוה שפ"ז לגבי הורדף אחר תענוגים גדולים, עי"ש). ולדבריו המפריש את חברו מעישון מפריש אותו מאיסור "ולא תתורו".

⁹⁶ השואל שאל לגבי מדבקות שתוכנם הינו איסור מסירת שטחים לערבים וטען שיש בכך משום אפרושי מאיסורא. הרב בתשובתו לא התייחס כלל לתוכן המדבקה ודן רק בשאלה אם יש בכך משום תוכחה האם מותר, והזכיר דוגמא של חילול שבת.

⁹⁷ עיין הערה 18.

⁹⁸ ובעצם איסור הדבקה מדבקה על רכושו של חברו, ביאר הרב זצ"ל בכתב ידו:

הלבנת אדם שמדבר בבית הכנסת

כ. אדם שמדבר בבית הכנסת, אם התרו בו, מותר להלבינו ברכים על מנת להפרישו מהאיסור⁹⁹.

ואפשר שאין בזה משום גזל אלא מזיק שאין כאן שואל שלא מדעת שהוא גזלן, שאינו נהנה בעצמו מהפתק שהדביק.

ויש נ"מ הרבה בין גזל ומזיק שמזיק פטור מלשלם אם ניתן לנקות את החלון (עיין קצות שס"ד ס"ק ד') וכמו זורק מטבע של חברו לים (עיין ב"ק צח.) משא"כ גזלן שצריך השבה.

גם נ"מ אם באותו זמן האוטו נתקלקל באונס, גזלן חייב באונסין רק שצ"ע שיחשב גזלן על כל המכונית בגלל שנשתמש במכונית להדביק עליו פתק ונאמר שכל זמן שהפתק מודבק הרי הוא משתמש בשל השני שלא מדעת והרי הוא גזלן.

אכן יש לדון כמו בכל שואל, ספק בגמ' שאלה ליראות בה או פחות מפרוטה (עיין ב"מ צו.) אולי הדין כן גם בשואל שלא מדעת.

אכן מצינו ביושב על ספסל של אלמנה אם היה בלא רשות חייב מדין שואל, עיין תוס' ב"ק י. ד"ה כגון) פפא בר אבא ואולי החיוב מדין מזיק.

אכן אם הדביק פתק שהוא בעל מלאכה זה יותר מסתבר שנחשב לשואל שהרי יש לו הנאה מזה.

והאמור הוא לפי ד"ת ואכמ"ל ביחס לחוקי המדינה.

⁹⁹ שו"ע או"ח סימן קכ"ד סעיף ז': "לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"צ חוזר התפלה, ואם שח הוא חוטא, וגדול עונו מנשוא, וגוערים בו". ובכף החיים סימן קנ"א ס"ק ח' כתב: "וכתב בספר פתח עינים וז"ל המדבר שיחת חולין בבית הכנסת טוב לו שלא יבא כל עיקר כי הוא חוטא ומחטיא" ולכאורה לדבריו גם אם אותו אדם ימנע מלבוא לבית הכנסת מחמת הגערה אין לחשוש, וצ"ע. ובא"ר (קכ"ד ס"ק י"ב) כתב: "כתב בספר ווי העמודים [עמוד התורה פ"ה] מן הראוי שכל קהלה וקהילה יעמידו אנשים על זה אשר ישגיחו בעונשים רבים על המדברים ויבושו אותו ברכים" (ואכמ"ל ועיין ב"עדר דרוש אחיך' הערה 877).

ויש לעיין ביחס בין כבוד הבריות לבין אפרושי מאיסורא לעיין בא"ת בערך אפרושי מאיסורא (לקראת סופו). ועיין בשו"ת דברי חיים או"ח סימן ל"ה (הו"ד ביבי"א חלק ח' יו"ד סימן ל"ב אות ה') שמי שבא על אשת איש ברצון לא יאמר לבעלה אף שיש בכך אפרושי מאיסורא, כיון שגדול כבוד הבריות. וכתב על כך הרב זצ"ל בכתב ידו:

הודעה שבעלה בגד

כא. אשה שיוודעת שבעלה של חברתה בגד באשתו. נראה שאם אין תועלת בסיפור, אין לספר זאת לאשה, כי אם יוודע לה ויהרס הבית אין לספר. אמנם אם נראה שאשתו תוכל להחזירו למוטב, יש סברא לספר מדין אפרושי מאיסורא, אולם אין בדברים אלו כלל הלכתי, אולם אם האשה בוגדת המקרה סבוך יותר¹⁰⁰.

והוסיף הרב בכתב ידו:

שהרי נאסרת על בעלה. ועיין בנוב"ק אור"ח סימן לה אם לספר ואם יש בזה משום לשון הרע.

ילד שמזיק – תקנה שההורים ישלמו

כב. ילד מזיק בבנין ורוצים דיירים להתאסף ולתקן שהורים ישלמו על נזקיו¹⁰¹. ברמב"ם כתוב שקטן שמזיק מותר להכותו וכתב המ"מ שאע"פ שקטן שאוכל נבילות אין מפרישים אותו במצוות שבין אדם למקום אבל במצוות שבין אדם לחבירו מפרישין אותו¹⁰².

אכן בנוב"ק אור"ח סימן ל"ה לא כתב כן, עיי"ש.

ועיין לקמן אות כא. ועיין שבט הלוי חלק ט' סימן ל' בשם הא"ר בהיתר לבייש אם כוונתו לשם שמים. ¹⁰⁰ עיין בהערה הקודמת.

¹⁰¹ על פי דין הקטן והוריו פטורים מלשלם – ב"ק פז. (ואכמ"ל האם מוטלת עליו חובת תשלום כשיגדל).

¹⁰² רמב"ם הלכות גניבה פרק א הלכה י' (שו"ע חו"מ סימן שמ"ט סעיף ה'): "ראוי לבית דין להכות את הקטנים על הגנבה כפי כח הקטן כדי שלא יהיו רגילין בה וכן אם הזיקו שאר נזקין, וכן מכין את העבדים שגנבו או שהזיקו מכה רבה כדי שלא יהיו משולחין להזיק". וכתב המ"מ שם: "ראוי לב"ד להכות לקטנים וכו'. זה לא מצאתי מבואר אלא נראה פשוט ואפילו למאן דאמר קטן אוכל נבלות אין

ולתקן תקנה שההורים ישלמו. יל"ע האם בני בית נחשבים קהל לצורך תקנת תקנות. ומכל מקום אפשר לומר, שאנו נכה אותו ואם לא תרצה שנכה אותו תתחייב לשלם¹⁰³. אמנם יל"ע האם כל אחד יכול להכותו או רק ב"ד, לאפרושי מאיסורא כל אדם יכול להכות אבל לקיים מצוה צריך ב"ד, וצל"ע מה הגדר במקרה שלפנינו.

להעיר את חבירו לתפילה

כג. מי שמעיר את חבירו אין בזה גזל שינה אלא צער¹⁰⁴, אולם בישיבות ודאי מותר להעיר כי תפקידו של הרב לחנך.

וגם מסתבר שמותר להעיר אדם לתפילה אם הוא רוצה בכך. ואם אינו רוצה הרי שזו כפיה על קיום עשה, שלדעת הקצות סימן ג' היא מוטלת רק על בית דין סמוכים

ב"ד מצווין להפרישו ה"מ בעבירות שבין אדם למקום אבל בעבירות שבין אדם לחבירו ודאי לא אבל מפרישין אותו כדי שלא יארע תקלה על ידו".
ובמשנ"ב סימן שמ"ג ס"ק ט' כתב כרמב"ם והוסיף שה"ה אם הוא מבייש אחרים ואין צריך לשלם אם אין הגניבה בידו (ואם בידו יש להשיבה – עיין חו"מ סימן שמ"ט סעיף ג') אבל לפנים משורת הדין צריך לשלם הכל.
¹⁰³ כלומר התשלום לא יהיה ישירות עבור הנזק כי אם עבור אי ההכאה. ואכמ"ל לגבי הכאה במציאות שלנו.

¹⁰⁴ ברכות דף יג: "אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבון היכי הוה עביד? אמר ליה, בפסוקא קמא הוה קא מצער נפשיה, טפי לא הוה מצער נפשיה". והכוונה היא שביקש שיעוררו אותו שלא ינמנם (ישן) בפסוק ראשון של קריאת שמע. ושמענו מכאן שלהעיר אדם זו פעולה של "צער". אמנם במעשה שבגמ' הוא עצמו ביקש שיעירו אותו (יצערו אותו), אולם גם במקרה בו אדם מעיר את חבירו ללא רשותו אין כאן פעולה של גזל שלא גזלו דבר אלא צערו. והרב זצ"ל ביאר שהצער הוא לא מניעת המשך השינה, שזה אינו צער, אלא שאם מעירים אדם באמצע שינה לפעמים הוא מרגיש לא נוח או כאב ראש וכדו' ועל כך ניתן לתבוע תשלום עבור צער. ולגבי דרך החישוב כתב הרב זצ"ל:

וצריך לשלם סכום שמוכן אדם ישן לתת שלא יעירו אותו. ויש לעיין
אם שמין כל אדם כמה הוא היה מוכן או ששמין בסתם אנשים וספק
זה ישנו בכל חיוב צער...

או שעושים שליחות הסמוכים, בניגוד לאפרושי מאיסורא שמוטל על כל אחד¹⁰⁵.
ובאו"ש על דברי הרמב"ם הידועים בהלכות גירושין¹⁰⁶, כתב שמותר להכות לקיים מצוה, אבל אם ידוע שלא יועיל אסור להכות¹⁰⁷.

לשון הרע לתועלת – כוונת המספר

כד. אמירת לשון הרע מותרת לתועלת. יש לעיין האם מותר לומר לשה"ר לתועלת כאשר יש לו הנאה מסיפור הלשה"ר (כיון שאותו אדם עשה לו עוול וכדו'), למרות שהוא לא היה מספר לולי שהיה מותר מחמת התועלת שבדבר¹⁰⁸.

נראה להביא ראייה לאיסור מדין אפרושי מאיסורא¹⁰⁹.

¹⁰⁵ יסודות, אות ד'.

¹⁰⁶ רמב"ם פ"ב מהלכות גירושין הלכה כ': "מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו גוים ואמרו לו עשה מה שישראל אומרים לך ולחצו אותו ישראל ביד הגוים עד שיגרש הרי זה כשר... ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל, שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו".

¹⁰⁷ או"ש, גירושין פרק ב' הלכה כ' ומדובר בכפייה של בית דין ולא של היחיד.

¹⁰⁸ עיין חפץ חיים הלכות לשון הרע, כלל י' סעיף ב' בתנאי החמישי ובהלכות רכילות כלל ט' אות ב', שמי שאומר לשון הרע לתועלת, חובה עליו לכוון לתועלת ולא לבייש ולהנות מדבריו. וכתב בהלכות רכילות הנ"ל בבאר מים חיים, שאם אינו מכוון לתועלת אינו פטור מלומר שהרי עליו לומר מדין לא תעמוד על דם רעך, אבל עליו לכפות עצמו שלא לומר מצד שנאה כדי שלא יפול באיסור רכילות. וכן בסיום ספרו בהלכות רכילות במקור החיים כתב: "ולכיון לתועלת ולא מצד שנאה".

¹⁰⁹ הרב זצ"ל ציין לראיות נוספות, ואכמ"ל. ובתפארת זיו חלק ב' סימן מ"ה כתב אודות שני חנוונים ששילמו מכס כדין ואילו השלישי לא שילם. שני החנוונים מנעו מהשלישי מלמכור והוא תבע אותם לדין. והסיק התפארת זיו שאין למחות באותם שני חנוונים ואחד מנימוקיו הוא שיש חיוב תשלום מכס על פי דין והנמנע מלשלם הוא גזלן, ובכך שהם מונעים ממנו מלמכור הם מקיימים מצוה רבה של "אפרושי מאיסורא", עי"ש בסיום דבריו וברור שהמניע שלהם אינו "לשם שמים" וכפי שכתב שם: "הרי בודאי מצווה כל איש להפריש לכל אחד מאיסורא, ובפרט כשגורמים להם היזק וגוילים אותם...". ושמא יש חילוק בין מקרים שונים.

בשו"ע חו"מ סימן תכ"א סעיף י"ג פסק שאדם "שרואה אחד מישראל מכה חבירו, ואינו יכול להצילו אם לא שיכה המכה, יכול להכותו כדי לאפרושי מאיסורא". וכתב שם הסמ"ע בס"ק כ"ח: "...בטור [סעיף כ'] כתב עוד בבא אחת לפני בבא זו, וכן הדין באדם הרואה את חבירו שמכה לאביו או בנו או אחיו, והרואה הכה המכה כדי להציל את קרובו, שפטור, עכ"ל. ודקדקתי בפרישה מדלא כייל אחיו ובנו עם סיפא דרואה מכה לאחד מישראל, גם כתב בכל אחד טעם בפני עצמו, במציעתא כתב כדי להציל את קרובו ובסיפא כתב כדי לאפרושי מאיסורא. וכתבתי דאיכא בינייהו נ"מ לדינא. והוא, דאם זה הבא להציל ולהכות המכה אינו בר הכי דרגיל לאפרושי מאיסורא דכמה פעמים רואה שמכה אחד לחבירו ואינו חושש לאפרושי המכה מאיסורא, אז אמרינן דאסור להכות לזה המכה, דודאי מכח שנאה בא להכותו ולא בא להפרישו מהאיסור, משא"כ ברואה מכה אביו ובנו ואחיו, דמותר להציל קרובו בהכאה אף שאין מדרכו להפריש אחרים. והמחבר דלא חילק בינייהו, אפשר משום דלא הרגיש בזה, דבאמת טעם הגון הוא לחלק ביניהם ודוק".

והטעם הוא שכאשר מכים אותו או את קרובו מותר לו להכות מדין עביד איניש דינא לנפשיה אבל כאשר מכים אדם אחר, אסור לו להכות את חבירו סתם רק מדין אפרושי מאיסורא. ואפרושי מאיסורא יש לעשות לשם שמים וא"כ מוכח שאם אין כוונתו לשם שמים אסור וה"ה בנידון שלפנינו¹¹⁰.

מעלית שבת – שכנים שאינם שומרי תורה ומצוות

כה. בבנין משותף שיפצו את המעלית והוסיפו מנגנון שבת ללא תוספת תשלום והדבר נעשה באישור השכנים החילוניים, בהסכמה שבשעות מסוימות תפעל המעלית כמעלית שבת (החילונים הסכימו אחר שהוכח להם שערך הדירות שלהם יעלה, וקל יותר למכור דירה בבנין שיש בו מעלית שבת). אחר כך היה צורך לשלם למהנדס מטעם מכון צומת

¹¹⁰ אבל אם תמיד נמנע מלספר לשון הרע ומספר רק עתה (גם כשכוונתו אינה לשם שמים) לכאורה אין לאסור עליו מכח דברי הסמ"ע. שהרי הסמ"ע דן על מי שפעמים אחרות אינו מונע מריבות וכו'.

שיבדוק האם הכל נעשה על פי ההוראות, יש לעיין האם התשלום יכול לבוא מכספי ועד הבית.

מצאנו, שיש כח לציבור לכפות על היחידים לבנות בית כנסת¹¹¹. ויש לעיין האם הכפיה נובעת כיון שמעיקרא על דעת כך נשתתפו או שעל פי דין צריך להיות בית כנסת בעיר. אם ננקוט כדרך השניה החילונים חייבים בתשלום מעלית השבת אף ללא הסכמתם כלל (שהרי שבבנין שיש מעלית, יש צורך במעלית שבת), אבל אם ננקוט שהיכולת לכפות היא כיון שעל דעת כן נשתתפו, אין מכאן ראייה לחייב אותם לשלם. שיש מקום לומר שלא נשתתפו על דעת שישלמו על מעלית שבת.

אמנם אם הסכימו למעלית שבת אף אם לא העלו בדעתם את העלויות הכספיות, סו"ס הסכימו וניתן לשלם מדמי ועד הבית.

ועוד, שכיון שעל פי דין יש להפריש את החילונים מאיסור (איסור נסיעה במעלית רגילה בשבת) הרי שלאפרושי מאיסורא ניתן לחייב להוציא ממון¹¹² וניתן לשלם מקופת כספי ועד הבית.

למרות האמור, אם מדובר בסכום לא גבוה, כדאי שהדתיים ישלמו כדי שלא להגיע לידי מחלוקת.

לקח מחנות ולא שילם

כו. ראובן לקח חפץ מחנות ולא שילם עליו. שמעון ראה זאת והיתה לו אפשרות להוציא כסף מארנקו של ראובן ולשלם לבעל החנות. נראה שמותר היה לשמעון

¹¹¹ שו"ע או"ח סימן ק"נ סעיף א'.

¹¹² יסידות אות ד'.

לעשות כן. הן מהטעם של תופס לבעל חוב¹¹³ והן מטעם של אפרושי מאיסורא - מאיסור גניבה.

על פי הטעם הראשון, יש להתיר רק נטילת כסף לתשלום אבל לא ליטול חפץ מראובן כמשכון עד שישלם למוכר - כך כתב הקצות¹¹⁴. אמנם, הנתיבות כתב שאיסור נטילת משכון הינו רק בהלוואה שבה אסרה תורה שלא יבוא אל ביתו, אבל בהקפת החנות ובכל דבר שאינו הלוואה, מותר גם ליטול משכון¹¹⁵.

הסרת תמונות לא ראויות

כז. בחורה שחזרה בתשובה שיש בבית הוריה תמונות של קרובי משפחה שאינם לבושים בצניעות. לפני נשים אחרות אין בכך איסור והשאלה היא לגבי גברים.

אם התמונות נתלו ע"י ההורים, אף שאסור להם להסתכל בתמונות אין עליה חובה להורידן ואין בכך משום לפני עור כיון שאיסור לפ"ע אינו קיים במניעת עשיית דבר¹¹⁶.

ולכאורה קשה מכך שהיו מציינין את הקברות (מחמת הטומאה) ואחד הטעמים שהוזכר בגמ' משום מניעת לפ"ע¹¹⁷, ולפי האמור כאן אין בכך

¹¹³ עיין בפרטי הדין בשו"ע חו"מ סימן ק"ה סעיף ד'.

¹¹⁴ עיין קצות חו"מ סימן ד' ס"ק א'.

¹¹⁵ עיין נתיבות סימן צ"ז ביאורים ס"ק א' (אולם כתב שאינו מורה כך למעשה).

¹¹⁶ לגבי לפנ"ע בשוא"ת, שד"ח מערכת ו' כלל כ"ו ס"ק כ"ה, חלקת יעקב חלק יו"ד סימן נ"ו אות ג'. ספר שערי שלום שער תשיעי סימן ב'. אמנם יש לדון על פי החובה שלא אפרושי מאיסורא.

¹¹⁷ גמ' מועד קטן דף ה. — שיטת אביי.

לפ"ע שהרי אין חובה של מניעה בלפ"ע ? אלא שהמכשול הינו בכך שקברו אותו כאן ולכן יש למנוע מכשול¹¹⁸.

אולם אם היא עצמה תולה את התמונות אכן היא חייבת להסירם במקרה שיש שם גברים.

שבירת פלאפון של בנו

כח. אדם נשבע שאם אחד הילדים שלו יקנה פלאפון אייפון (ודומיו) הוא ישבור לו אותם. עברו כמה שנים בנו הגיע לגיל שמונה עשרה ורוצה לקנות מכספו שלו. האם השבועה תקפה ? האבא אינו רוצה לשבור לו כי חושש שהדבר אינו טוב לקשר שלו עם בנו.

אם שבירת פלאפון נחשבת עבירה - שבועה הינה לעשות עבירה לא חלה¹¹⁹. אבל אם לשיטתו של האבא מדובר באפרושי מאיסורא השבועה חלה למרות שמדובר במעשה נזק שהרי אפרושי מאיסורא נאמר גם בהפסד ממון של אחרים¹²⁰.

אבל אם האבא סובר שלא טוב שהוא ישבור את הפלאפון והדבר יכול להרחיק את בנו יותר – ומעיקרא שבועתו (על פי שיטתו) היא שבועה לקיים מצוה, שבדוחק ניתן להתירה¹²¹ שהשיקול של הרחקת הבן יכול להיחשב כצורך.

¹¹⁸ הערה זו לא היתה לעיני הרב: עיין הערה 93.

¹¹⁹ שו"ע יו"ד סימן רל"ט סעיף ד' ואילך.

¹²⁰ יסודות אות ד'.

¹²¹ עיין שו"ע יו"ד סימן ר"ג סעיף ג' ובלבוש שם בסוף הסעיף. וכתב בשו"ת משיב דבר חלק ב' סימן מ"ח: "ואף על גב שאין להתיר נדרי מצוה, מכ"מ שאני הכא דמתירין ג"כ בשביל מצוה".

מומר ומזיד (יסודות אות ה')

הזמנת מונית של נכרי מע"ש כדי חילול שבת

כט. אדם שהוריו אינם שומרי תומ"צ. אביו בבית חולים ואימו עימו בביתו, היא רוצה לסייע בשבת לבקר את אביו שבבית החולים. אם הבן לא ינקוט שום פעולה – היא תזמין מונית של יהודי בשבת¹²². הועלתה השאלה האם הוא יכול להזמין מע"ש נכרי שיקחנה. החולה הינו חולה שאין בו סכנה ועבור חולה שכזה הותר לחלל שבת ע"י נכרי כשיש בכך תועלת¹²³.

ויש לעיין לגבי ביקור אצל חולה שאין בו סכנה האם הינו בכלל התועלת שהותרה על ידי נכרי. ולגבי חולה שיש בו סכנה מצאנו להתיר ביקור קרוביו ויל"ע האם כך גם בחולה שאין בו סכנה¹²⁴.

ואם ננקוט לאיסורא, יש לעיין האם להתיר לחטוא חטא קל של אמירה לנכרי ע"מ שלא תחלל איסור חמור של שבת¹²⁵.

¹²² גם במונית של נכרי יתכנו איסורים, כגון בפתיחת הדלת של הרכב – הדלקת האור, פעמון או נורה המצביעה על אי חגירת חגורת בטיחות וכדו' (ואכמ"ל לגבי התוספת שבמשקל הנוסע), אולם לגבי עצם הנסיעה קל יותר עם נהג גוי.

¹²³ שו"ע או"ח סימן שכ"ח סעיף י"ז (ועי"ש לגבי חילול שבת מדרבנן ע"י ישראל).
¹²⁴ לגבי חולה שיש בו סכנה – עיין שש"כ (מהד' תש"ע) פרק ל"ח סו"ס ג', שהתיר הליכה ברגל לביקור חולה שיש בו סכנה שמבקש שקרוביו יבואו אליו ואף בהליכה מחוץ לתחום (ובהערה י"ט כתב בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל שההיתר הוא עד י"ב מילין כיון שמעל מרחק זה מגיע לספק איסור תורה, ועי"ש לגבי תחומין בכרמלית). ובהערה כ"א כתב בשם ההר צבי ביו"ד סימן רצ"ג: "דמותר ליהודי להצטרף לנכרי בנסיעה במכונית", ועיין שו"ע או"ח סימן ש"ו סעיף ט'. ובנשמת שבת [חלק ה' לסימן שכ"ח] סימן רל"ב ואילך דן לגבי חילול שבת דרבנן או דאורייתא כדי לישיב דעתו של חולה שיש בו סכנה. וכתב שם (בסוף תשובה רל"ב) משמו של החזו"א שהתיר לחלל שבת כדי שיגיעו קרובים לחולה הזקוק להתאוששות לאחר ניתוח כי זה פיקוח נפש (ועיין נשמת שבת שם, סימן רכ"ו-רכ"ח, מתי להתיר לחלל שבת כדי להביא מאכלים כשרים לחולה שהוא במצב של פיקוח נפש).

¹²⁵ עיין תשובות והנהגות חלק ב' סימן ר"ז בחילוקיו בין תינוק שנשבה לבין פושע להכעיס, ועוד.

ויתכן שאין כאן כלל איסור אמירה, כיון שפלוני שאומר לנכרי בע"ש עשה פעולה עבור אלמוני, וכיון שהאמירה בע"ש אינה עבור האומר אלא עבור חבריו יש מקום לומר שאין איסור¹²⁶ וכ"ש הכא שהאם אינה שומרת תומ"צ והוי כמומר שאין בו מסייע, ע"פ שיטת הש"ך וכו',¹²⁷.

אומן זכוכית במנזר / בית כנסת רפורמי

ל. האם אומן זכוכית יכול לקבל הזמנה ממנזר או בית כנסת רפורמי ?

אם המציאות היא שאם הוא לא יעשה את המלאכה ישנם אחרים שיעשו, יש מקום לומר שמותר שהרי אין כאן לפ"ע מדאורייתא אלא מסייע מדרבנן שלא נאמר בגוי¹²⁸. ואף לגבי בית כנסת רפורמי, יש מקום להתיר על פי שיטת הש"ך שבישראל מומר לא נאמר דין מסייע¹²⁹.

אמנם יש מקום לאסור מצד חילול השם, שכיצד יתכן שאדם שומר תומ"צ יסייע לבניינים שכאלו, ופעמים הציבור עורך הפגנות נגד בניית בית כנסת רפורמי וכדו' ואין טעם שהוא יבנה והם יפגינו, אמנם הדבר מסור לרבני המקום על פי הבנתם את המציאות¹³⁰.

¹²⁶ וכ"ז כשהאמירה בע"ש ולא בשבת עצמה כי בשבת עצמה קיים איסור בעצם הדיבור משום "ודבר דבר". ויתכן להביא ראיה משיטת ספר התרומה (סימן רכ"ב במפתחות ובגוף הספר) הסובר שאם ישראל אינו נהנה בגופו ממלאכת האיני יהודי (כלומר לא מדובר בהדלקת אש או נר), אם קיבל נכרי מלאכה מישראל וקצץ לו שכר ולא ניכר שמו של הישראל עליה (כגון מסירת אגרות) מותר. וא"כ כיון שכאן ההנאה איננה לגופו של ישראל שביקש מהנכרי א"כ המזמין אינו עובר על איסור. ואף שיש לנוסע במונית איסור, כיון שבכך יציל אותו מאיסור חמור יותר יש להקל וכנ"ל.

¹²⁷ יסודות, אות ה'.

¹²⁸ עיין יסודות אות ב'-ג'. ועיין רמ"א יו"ד סימן קנ"א סעיף א'. וע"ע אות סט לקמן ובהערות שם.

¹²⁹ יסודות, אות ה'.

¹³⁰ עיין רמ"א יו"ד סימן קל"ט סעיף ט"ו. ויל"ע האם האומר שם נאסר גם כאשר יכולים לקנות במקום אחר. ועיין בליקוטי תשובות מנחת יצחק סימן ע', לגבי ציור תכנית עבור בית תיפלה של עובדי ע"ז. ובשו"ת אג"מ יו"ד סימן ס"ח דן (על פי המבואר בשו"ע יו"ד קמ"ג סעיף ב' שמותר

השאלת מכונית לאדם שאינו שומר תורה ומצוות

לא. אדם שומר תומ"צ שאחותו שאינה שומרת תומ"צ באה לבקרו בארץ והוא נותן לה את מכוניתו. האם מותר לו לתת לה את המכונית והיא תיסע בה בשבת ?

נראה שיש לחוש לאיסור לפני עור, ואע"פ שיתכן שתיסע במונית או באוטובוס נראה שברכב פרטי נוסעים יותר¹³¹. ומה עוד שבמונית או באוטובוס במקרים רבים היו נוסעים גם ללא נוסעת זו. ועוד שאם יתן לה את רכבו היא תוכל להסיק מכאן ש'לדתיים אסור' ולה מותר. אמנם ע"פ הש"ך בדין מסייע שאין איסור מסייע במומר יש צד להקל.

והוסיף הרב בכתב ידו :

במקום שאין לפני עור רק מסייע¹³². ועיין שם בדגול מרבבה שכתב שכל מזיד דינו כמומר ולפי המ"ב בהלכות יוהכ"פ שמי שיצא מכלל עמיתך אין עליו חיוב תוכחה, יש לומר ששאני מומר ממזיד שמומר יצא מכלל עמיתך ואיסור מסייע הוא מדין תוכחה, אסור לסייע שסותר התוכחה¹³³.

לבנות בית תיפלה), על שרטוט בית תיפלה של עכו"ם שלגבי בנון רפורמי או קונסרבטיבי, אין שום איסור בשרטוט ואין צריך להחמיר. ועיין שו"ת רבי ראובן רפפורט סימן י"א לגבי בנית בית ע"ז). ויש לעיין האם לגבי ע"ז יש להוסיף את החובה של ביעור ע"ז ? ועיין חזו"א יו"ד סימן ס"ב ס"ק ר', שכתב שביעור עכו"ם הוא בגוף הנעבד ולא בביעור עבודתה. ובשו"ת בנין אב ח"א סימן ל"ה דן האם בפיתוח מוצר שישמש עובדי ע"ז, יש איסור לפ"ע והאם יש בכך חיוב איבוד ע"ז (בשיווק מים מהירדן).

¹³¹ עיין הערה 87 בשם הריטב"א.

¹³² עיין בחילוק בין לפני עור לבין מסייע ביסודות אות א'-ג'.

¹³³ יסודות אות ה' (ושם מקורות מפורטים).

מכירת טריפות לחילונים

לב. על פי שיטת הדגמ"ר¹³⁴ היו שהתירו למכור טרפות לחילונים, אבל היה על כך ויכוח גדול¹³⁵.

¹³⁴ יסודות, אות ה'.

¹³⁵ כתב הדרישה ביו"ד סימן קנ"ט ס"ק ב' (בדין הלואה בריבית למומרים): "ועוד כתב מורי ורבי (מהרש"ל שם) אבל רש"י אוסר להלוות למומרים ובתשובת מהר"מ מריזבורק בסימן קצ"ט מצאתי וזה לשונו אסור למכור טרפות למומרים ואין מושיטין להם שום דבר איסור אם ברור שיאכלוהו ... ואין לוויין ומלוין להן ברבית עד כאן הג"ה. וכן כתב בתשובת ראבי"ה שאסור למכור למשומד טרפות משום לפני עור לא תתן מכשול ויש אוסרים אף להלוות ברבית למשומדים כי אף שחטא ישראל הוא עד כאן אבל התוספות בשם רבינו תם כתבו להיתר וכן דעת הרמב"ן והר"ן. ורמ"א (ס"א) כתב דטוב להחמיר אם אפשר להשמיט ממנו".

ובשו"ת חות יאיר סימן קפ"ה דן על אדם שהיה "שותפו של עמלק" והטרפות שהיו ליהודי נתן לשותפו הגוי. לאחר זמן נשא אשה "מומריה וילדה לו בנים". והשאלה היא האם מותר לו לתת את הטריות לשותפו, שעתה יאכלו מטריות אלו בני ביתו היהודים. ודן שם לגבי דין מסייע במומר ע"פ הש"ך ביו"ד הש"ך ביו"ד קנ"ד ס"ק ו' (שאיין דין מסייע במומר) וכתב שם שלמרות צדדי ההיתר: "שבעל נפש יחוש לעצמו דמ"מ באה תקלה על ידו לאדם והרי אמרה תורה ואת הבהמה תהרגו בשביל כך ואפילו עצים ואבנים..." ולכתחילה ודאי אין לעשות כך (אולם אם כבר שותף מכבר ופורע לו מה שחייב לו וגם יש חשש איבה יש צד קולא) ועוד: "כ"ש שיש למנוע מליקח מומרת להחם לו בית החורף ולהיטיב לו הנרות בשבת דגרע טפי דשליחותיה עבדא ופעם אחת ראיתי כזה בישוב וואנציבעק והוכחתי אותם על זה ולא שמעו בקולי ולא אבו ליי".

ובשו"ת ישועת משה (חלק א' סימן נ"ג) כתב כנגד מכירת טריפות ליהודים קלי דעת, ומה עוד שאי זהירות בטריות גורמת לטמטום הלב ולכן ירדנו פלאים ויש לנו עזי פנים שבדור (יל"ע בדבריו האם אוכלי טריפות הופכים להיות עזי פנים מעצם האכילה גם אם אינם יודעים מכך שאוכלים דברי איסור, ועיין שו"ת דברי יציב או"ח ר"ס האם מאכלות אסורות גורמים טמטום הלב באונס ובחולה שיש בו סכנה).

ובשנת תרצ"ד הו"ל הרב בנימין שווארצמאן קונטרס בענין מכירת טריפות למומרים (בתי המטבחים מכרו לנכרים והללו מכרו ליהודים) ויצא כנגד הרב שהתיר זאת (הרב שמחה בונם ורנר – עיין בספר זכרון שלמה עמ' רע"ח) וכתב כמה טעמי היתר, אולם בקונטרס הנ"ל כתב את שיטת הגרא"ז מלצר זצ"ל שאסר מכל וכל את המכירה.

ושם גם מכתב משנת תרצ"א מרבנים בירושלים (הראי"ה קוק זצ"ל, הגריי"ח זוננפלד זצ"ל) שכדי למנוע מציאות של מכירת טריפות לנכרים ששוב מוכרים לישראל, יטילו קנסות על הנכרים אם ימכרו לישראל. ועיין גם בתחומין כ"ה במאמרו של הרב זאב ויטמן שליט"א.

הכשלה שמונעת מכשול גדול יותר (יסודות אות ו')

קניית אוכל שאינו כשר לאמא שאינה שומרת כשרות

לג. בת נסעה לסייע לאמה החולה שגרה במקום בו אין אוכל כשר. האמא מבקשת מהבת לקנות עבודה אוכל וברור שצריכה לקנות לאמא אוכל שאינו כשר. אם מדובר שאם הבת לא היתה קונה לא היה מגיע לה כלל אוכל הרי שלפנינו איסור לפני עור, אבל אם האמא היתה משיגה את האוכל בדרך אחרת, לפנינו דין מסייע מדרבנן¹³⁶ ושיטת הש"ך שאין דין מסייע בישראל מומר¹³⁷ וא"כ יש להקל.

ובפרט, שאם היא זו שקונה את האוכל ומשתדלת למעט באיסורים יתכן שבכה"ג אף איסור לפני עור אין כאן וכשיטת רעק"א והתפארת שמואל וכך גם בנידון של השאלה¹³⁸.

מעביד שמבקש מהעובד לקנות מאכל שאינו כשר

לד. עובד שהמעסיק שלו מבקש ממנו ללכת לחנות לקנות מאכל לא כשר. אם המעביד היה יכול לקנות בעצמו או נכרי היה מביא לו אין כאן איסור

¹³⁶ יסודות אות ב'-ג'.

¹³⁷ יסודות אות ה'.

¹³⁸ יסודות אות ו' שם הובאו דברי התפארת שמואל ורעק"א. הרב זצ"ל לא ביאר מה הוא המיעוט באיסורים, יתכן שתקנה מוצר שאיסורו דרבנן במקום מוצר שאיסורו מן התורה או אפילו מוצר שאין בו איסור כלל. ומשמע מדברי הרב זצ"ל שאם היא תקנה "סל מוצרים" שחלקם אינם כשרים וחלקם כשרים, עצם העובדה שמדובר ב"סל מוצרים" גם קניית המוצרים שאינם כשרים הינה חלק מה"סל" וכל הקניה נחשבת מיעוט איסורים. ועיין אות לה, מב, מג ובהערה 173 ובהערות שביסודות אות ו'.

מה"ת אלא רק חובת אפרושי מאיסורא¹³⁹. ובישראל מומר שיטת הש"ך
(יו"ד קנ"א ס"ק ו') שאין דין מסייע אמנם המג"א חולק¹⁴⁰.

ואם מדובר בהפסד מקום עבודה יש צד להקל¹⁴¹. ועוד צד להקל שאם
העובד לא יקנה יש חשש שיקנה בעצמו מאכל שאיסורו חמור יותר –
וכשיטת רעק"א¹⁴².

חוב ריבית על ידי רואה חשבון

לה. בעל חברה מעניק לחבירו זכיון לפעול תחת שם החברה שלו שיש לה מוניטין.
הדרישה מהזכיון היא לשלם אחוז מסויים מהמחזור החודשי תמורת ההיתר
להשתמש בשמו. על פי החוזה ביניהם מותר לרואה חשבון של בעל החברה לבדוק
פעם בשנה את ספרי החשבונות של הזכיון. אם יתברר שהזכיון לא דיווח לו אמת,
עליו לשלם ריבית על הזמן שעבר בין המועד בו היה חייב לשלם ולבין הזמן בו
התגלה הדבר.

יש בהסכם זה משום איסור ריבית. אבל יש דרך לעשות זאת בצורה מותרת, והיינו
שבעל החברה יקבע מעיקרא שאם יתברר שאכן דיווח אמת ישלם לו כך וכך
אחוזים מהמחזור ואם לא דיווח אמת, ישלם אחוזים גבוהים יותר.

ובמקרה בו נערך החוזה באופן האסור (דהיינו שנקבעה ריבית על פיגור בתשלום
אם התגלה שלא שילם כהוגן), האם מותר לרואה חשבון להתעסק ולבדוק ולחייב
ריבית ?

¹³⁹ יסודות, אות ג'-ד'.

¹⁴⁰ יסודות אות ה'.

¹⁴¹ עיין הערה 168.

¹⁴² יסודות, אות ו'. מסתבר שהחשש אינו מתיר בפני עצמו אלא מצטרף לאמור לעיל, ועיין לקמן אות
לה.

האיסור הינו מגדרי לפ"ע או מסייע, וניתן להתיר ולומר שכיון שתיתכן מציאות שגוי יעשה פעולה זו מותר אמנם לא כולם מודים לסברא זו¹⁴³.

עוד יל"ע האם סגי בגוי אחד בכל המדינה או שיש צורך באפשרות ממשית וזמינה¹⁴⁴.

ולעצם הדבר, אם יש סיכוי שהרואה החשבון ימשיך בעבודתו ולאחר זמן יהיה בעל השפעה ויוכל להשפיע על אנשים לחתום חוזים באופן המותר ולא האסור¹⁴⁵, יש בכך ג"כ סברא להתיר וזאת על פי הדגמ"ר והרעק"א על הרמב"ם (בדין הקפת הראש), שבמקום בו הוא מפחית את דרגת האיסור לא נאמר איסור לפנ"ע¹⁴⁶, וא"כ כאן שיהיה בכוחו להשפיע ה"ז צד היתר¹⁴⁷.

והוסיף על הדברים הגרז"נ זצ"ל בכתב ידו:

תפארת שמואל על הרא"ש ב"מ שאיסור ריבית דרבנן לא עובר רק המלוה, והלווה עובר בלפני עור ולא באיסור ריבית, כך כתב הרא"ש. ועל זה כתב התפארת שמואל נפ"מ שאם יש מלוה שמלוה בריבית מן התורה ויכול לוה זה ללוות ממנו בריבית דרבנן, שאם אין איסור על הלווה רק לפני עור מותר, שאדרבא מצילו מאיסור חמור. אבל אם יש איסור ריבית על הלווה אסור לו לעבור איסור כדי להציל המלוה מאיסור תורה.

¹⁴³ כיון שגם אם גוי היה יכול לעשות את בדיקת הריבית, עדיין יש לדון האם קיים איסור מסייע מדרבנן – עיין יסודות אות ב'-ג'.

¹⁴⁴ עיין הערה 177.

¹⁴⁵ נראה שהכוונה היא בחוזים נוספים שיערוך בעל החברה עם זכיינים נוספים.

¹⁴⁶ יסודות, אות ו'.

¹⁴⁷ דברי רעק"א הינם במקרה בו במעשה עצמו עליו מדובר מפחית את הדרגת האיסור ואילו כאן החידוש הוא שאף שהדבר אינו ודאי ובפעם הזאת יעברו על האיסור, רק יש מחשבה וסיכוי שבפעם אחרת ישמעו בקולו (ויתכן שגם מדובר באנשים אחרים) - יש צד להיתר. ועיין הערה 142. ולקמן אות לז.

מכירת חמץ – בחמץ שעבר עליו הפסח בשנים קודמות

לו. משפחה בתהליך של "חזרה בתשובה" (הבת כבר שומרת תומ"צ), שיש לה חמץ שעבר עליו הפסח משנים קודמות. חמץ זה עבר עליו הפסח והוא אסור בהנאה שהרי אף באונס אסרו חכמים (עיין שו"ע סימן תמ"ח סעיף ג', אמנם הם היו אומרי מותר שכלל לא ידעו מאיסור זה של חמץ, ושמא קיל טפי¹⁴⁸). ומ"מ אף שאסור להנות מחמץ זה (מדובר בבקבוקי ויסקי שנראה לבת שלא תוכל כרגע לשכנע את ההורים לזורקם), עליהם למוכרם בפסח המתקרב, על מנת לא לעבור באיסור בל יראה ובל ימצא ואין לומר שעצם המכירה יש בה הנאה (נהנים מכך שמוכרים את הויסקי וזו הנאה מחמץ שעבר עליו הפסח) ויש למכור.

והוסיף הגרז"נ זצ"ל בכתב ידו:

אכן מאחר שלא קובעין מחיר אלא כפי שישומו, אפשר שאם יתברר שהחמץ שנמכר אסור בהנאה לא ישלם.

אכן עצם המכירה לא חל שאין אדם יכול למכור איסורי הנאה. אכן הצ"ח חידש שניתן למכור איסורי הנאה ע"י שמוכר חצירו זוכה גוי בחמץ שאסור בהנאה ודינו כהפקר ונעשה של הגוי. ולכן תמכור ותקפיד שימכר בחצר¹⁴⁹.

ויותר נכון למכור או להשכיר רק המקום ואם המקום משתמר יזכה הגוי מעצמו ואז יתכן שלא תעבור על האיסור לתת מתנה לגוי איסורי הנאה כמפורש במשנה חולין גבי גיד הנשה עיין שם¹⁵⁰.

¹⁴⁸ בשו"ת חת"ס או"ח סימן קי"ט דחה את דעת השואל שסבר להתיר חמץ שעבר עליו הפסח מחמת שהיה אומר מותר. וע"ע שו"ח מערכת חמץ ומצה אות כ"ד.

¹⁴⁹ שימכר בחצר – בקנין חצר. ועיין פרטי הדין בנו"ב או"ח תניינא סימן ס"ג (והגוי עומד בחצר).

¹⁵⁰ משנה חולין פרק ז' משנה ב'.

אכן אם כדי לא לעבור בל יראה מן התורה מותר לרב למכור החמץ
ונמצא מכשילה בהנאה מאיסור הנאה - יתכן שמותר, שעדיף להצילה
מאיסור תורה של בל יראה, ואין בזה משום לפני עור כיון שמצילה
מחטא גדול יותר אין כאן נתינת מכשול לעיור ודומה למה שכתוב לעיל
מהרע"א בגילוח הזקן ע"י אשה ומהתפארת שמואל לגבי ריבית¹⁵¹.

ולעצם שאלת חמץ שעבר עליו הפסח. השד"ח (מערכת חמץ ומצה סימן ח' - כך
ח' עמ' 255) דן בדינה של אלמנה ששכחה למכור י"ש שמתפרנסת ממנו (לפי
שהיתה זו שנה ראשונה לאלמנותה ולא העלתה בדעתה להוסיף גם את הי"ש
לחמץ הנמכר) וענה לו המלבי"ם ע"פ דברי שו"ע הרב בסימן תמ"ב ס"י בהיתר
י"ש שעבר עליו הפסח שכל דבר חריף שא"א לאכול או לשתות ממנו כזית בכדי
אכילת פרס או בכדי שתיית פרס אינו חייב בביעורו אלא מדרבנן וכשאינו חייב
בביעור רק מדרבנן אינו בדין חמץ שעבר עליו הפסח ומותר בהנאה (ועי"ש שדן
בדבריו ונראה שלא סמך השד"ח על כך למעשה) – ועל פי שיטה זו יש צד להתיר
גם בנידון זה (אולם לא נראה שהוכרע)¹⁵².

הפלה

לז. אשה באה לרופא כדי לקבל גלולת "היום שאחרי", שהיא גלולה הניתנת זמן קצר
אחר הביאה ומונעת את ההריון.

¹⁵¹ יסודות, אות ו'.

¹⁵² שע"ת אור"ח תע"ח ס"ק ח': "ועיין בשו"ת פ"י סי' י"ד בענין מי שסמך על בעלת הבית שלו
שתמכור ולא מכרה ואחר זמן איסורו מכר הוא וסיים בה גם כן להתיר משום דיי"ש הוא חמץ נוקשה
וביחוד שבטלו ע"ש וע' מ"ש לק' בשם שו"ת פ"י סי' י"ג ומה שכתבתי בזה לעיל סי' תמ"ב ס"ק ג'
ע"ש... וכתב בשו"ת פ"י באחד ששכח למכור י"ש ועבר עה"פ והוא הפסד גדול וכתב שאין לסמוך
להתיר מחמת הביטול רק שיש לצדד ההיתר לפי מ"ש בתשובה דיי"ש אינו רק חמץ מדרבנן וכיון
ששכח הו"ל כאנוס וגם יש לסמוך על רבינו יונה בשעת הדחק לערבו ביי"ש אחר ומכל מקום יש
לקונסו להשליך לאיבוד השליש או חציה שלא יוסיף לעשות עוד כן וכן עשיתי מעשה בעירי ע"ש".
ועיין שו"ת האדמו"ר הזקן בחלק מפי השמועה סימן י"ג ושם בתשובות של אחיו של בעל התניא
שאלכוהול אינו נחשב חמץ כלל (כנראה שאין בו שאריות חמץ). וע"ע משכנות יעקב יו"ד והו"ד
בצ"א חלק ו' סימן י"ח שהביאו.

נראה שאף שמדובר קודם ארבעים יום שהולד הוא רק מיא בעלמא¹⁵³, לכתחילה אין לעשות זאת ואף יש לדון משום השחתת זרע¹⁵⁴.

מצידו של הרופא, הוא על פי חוק חייב לתת לה את הגלולה ויש חשש שישללו ממנו את הרשיון. אם הוא לא יסכים, יתכן שתעשה הפלה בשלב מאוחר יותר שזה איסור גמור ונמצא שהוא מציל אותה מאיסור על פי שיטת רעק"א והתפארת שמואל על הרא"ש¹⁵⁵. ועוד שבכלל ספק אם היא נכנסה להריון ועוד שמדובר תוך שלשה ימים שיתכן שהזרע כלל לא נקלט - ניתן להתיר.

ואין להתיר מהטעם מפני שאם לא יתן לה, תלך לרופא אחר, אף שבדרך כלל אם ניתן ללכת לנכרי לא קיים איסור לפני עור¹⁵⁶, כיון שכאן חמור יותר כיון שבני נח נהרגים על העוברים¹⁵⁷.

והוסיף על כך הרב זצ"ל בכתב ידו:

אבל מ"מ¹⁵⁸ אינם מצווים בלפני עור להכשיל מי שהורג אחרים¹⁵⁹.

¹⁵³ יבמות סט: .

¹⁵⁴ עיין בעטרת שלמה חלק י' בתשובת הרב זילברשטיין בעמ' קנ"ד.

¹⁵⁵ יסודות אות ו' (ומדובר בספק, ויל"ע האם טעם זה עומד בפנ"ע ועיין באות הבאה ולעיל באות לה). ועוד שהאיסור אינו נעשה מיד וגם הרופא נותן מירשם ולאחר מכן יש ללכת לקנות בבית מרקחת ושמא זה 'לפני דלפני'. ועוד במקום שאפשר לקנות את הגלולה ללא מירשם רופא, נמצא שיכול להיכשל בעצמו ואין בכך איסור לפני עור ובאנו לדין מסייע דרבנן - עיין יסודות אות ב'.

¹⁵⁶ יסודות אות ג' ובשיטות שהוזכרו שם.

¹⁵⁷ קצ"ע האם נהרגים גם על העובר בתוך ג' ימים ראשונים. וע"ע אמונת שמואל י"ד שנוקט שאין לפנ"ע ביחס להכשלת גוי על העוברים, כיון שישראל אינו באיסור זה, ועי"ש.

¹⁵⁸ (בני נח אינם מצווים על איסור לפני עור).

¹⁵⁹ ולפי זה, אין איסור לרופא נכרי לתת מירשם לתרופה זו כיון שאינו עושה מעשה בידים.

אכן לפי מה שנראה בתשובות מיימוניות הלכות רוצח סימן י"ד,
שנראה שם שהנותן אבן לאחר והאחר הורג אדם, הנותן נחשב
כרוצח¹⁶⁰. והדברים צ"ע, ויש בזה אריכות דברים.

הזמנת מחלל שבת / מכשול לאחר זמן

לח. לגבי איסור לפנ"ע בהזמנת מחלל שבת לביתו בשבת וידוע שיבוא ברכב. אם מזמין
אותו בע"ש יש צד להקל אולם סו"ס מכשילו בכך שישע לאחר מכן לביתו. ואמנם
אם ודאי שחוסך ממנו חילולי שבת אחרים שהיה עושה בשעה שלא היה בא אליו,
יש להתיר על פי שיטת רעק"א בהלכות גילוח חזקן (יו"ד קפ"א)¹⁶¹. אולם במקרה
בו אין ודאות מה היה עושה בביתו לולי ההליכה לביתו של השומר שבת צ"ע¹⁶².

ובכלל לגבי לפנ"ע יש לדון מה הדין כשהמכשול אינו עתה אלא לאחר זמן¹⁶³. ויש
לדון האם העובדה שיכשל לאחר כמה שעות בנסיעה לביתו נחשב לאחר זמן,
וצ"ע.

לט. הזמנת אדם שאינו שומר שבת לסעודת שבת ממרחק שאולי ילך ברגל ויכול להיות
שיסע. בספק לפנ"ע נאמר במשנה שמותר (מותר למכור פרה חורשת בשביעית

¹⁶⁰ עי"ש לגבי ישראל שאומר לגוי להרוג את הנפש נחשב ברי היזקא ולכן הישראל צריך "כפרה כמו
רוצח גמור". ולכן למרות שעל גוי אין איסור לפני עור, אם הוא יאפשר לגוי אחר לרצוח (כגון יתן לו
אבן לצורך ההריגה), אין הנותן רק בבחינת מכשיל ב"לפני עור" אלא הנותן עצמו נחשב כמי שצריך
כפרה כמו רוצח גמור. והוא הדין לגבי הרופא בנידון שלפנינו.

¹⁶¹ יסודות, אות ו'.

¹⁶² בספק לפני עור יש מקום להקל (עיין באות הבאה) אולם בנידון שלפנינו ודאי שיעשה את מעשה
העבירה, רק יתכן שנאמר שיש בכך ספק הצלה שמא היה עושה דבר חמור יותר, ועיין אות לה.

¹⁶³ עיין ב"ח או"ח סימן קס"ט ד"ה "ואסור". וביאורו במג"א ס"ק ו' ועיין בשו"ת שרידי אש (מהדורות
תשנ"ט) ח"ב סימן ט' אות כ"ב, שאין איסור לפנ"ע כשלא נכשל מיד, אולם בשו"ת מהר"י אסאד
או"ח סימן קס"ה הקשה (בשם בנו) על שיטה זו. וע"ע שו"ת כת"ס יו"ד סימן פ"ג.

שמא לא יחרוש עימה אלא יאכל אותה¹⁶⁴. וי"א שאם בין כה יעשה חילול שבת ממילא לא מכשיל כי בבית יעשה חילול שבת גדול יותר¹⁶⁵.

והאם מותר להזמין חילוני שודאי יחלל שבת וכך יכיר סעודת שבת, ואולי יביא לידי תשובה - אין בכך היתר גמור¹⁶⁶, וצ"ע.

מ. (שאלה מקהילה בחו"ל) הזמנת זוגות לשבתות בקהילה והם יבואו ויחזרו תוכ"ד חילול שבת מותרת, כיון שבאותם שעות הם לא יחללו שבת - אין לחשוש לאיסור לפני עור ומותר¹⁶⁷.

השאלת רכב לנסיעה בשבת

מא. אדם יש לו רכב גדול מהחברה בה הוא עובד. עובדים מהחברה ביקשו ממנו לתת את הרכב לנסיעה שחלקה יהיה גם בשבת ואם לא יתן את הרכב יסעו ברכב אחר ויתכן שאפילו ירבו חילול שבת כיון שיזדקקו לשני רכבים. האם מותר לו לתת את הרכב או שעליו לסרב ?

איסור לפני עור אינו תלוי בבעלות על הרכב¹⁶⁸. ואם בכוחו למנוע, עליו למנוע גם אם הרכב אינו שלו. במקרה הנידון כיון שהחברה יכולה לקחת רכב אחר ויש מקום

¹⁶⁴ משנה שביעית פרק ה' משנה ח'. אמנם עיין הערה 174 בשיטת הרמב"ן שהותר רק מפני דרכי שלום ולקמן באות מג שהתיר רק משום דרכי שלום ואילו כאן לא ציין לכך, וקצ"ע.

¹⁶⁵ יסודות, אות ו'.

¹⁶⁶ עיין הערה 264.

¹⁶⁷ על פי האמור לעיל, ההנחה היא שההזמנה תמעט חילול שבת - שאילו לא היו באים היו מחללים שבת יותר. וע"ע הערה 191 בשם האג"מ.

¹⁶⁸ עיין בשו"ע או"ח סוף סימן קס"ג, שאסור להאכיל למי שלא נטל ידיו משום לפ"ע (ולע"ע תחילת סימן קס"ט) ובמשנ"ב בס"ק י"ב כתב, שאם הלחם של האוכל ויוכל לקחת בעצמו, אין כאן משום לפ"ע (משמע אילו לא היה יכול – היה דין לפ"ע). ועיין בקובץ תשובות מאת הגר"ש אלישיב זצ"ל סימן כ', שדן בעובד במפעל שהמנהל דורש ממנו להגיש ארוחה או כיבוד לאנשים שאינם מברכים והתיר רק משום שחייו תלויים בזה וכשיכול להיעשות ע"י אחרים, ועיין אות לד.

לתלות שיקחו רכב של נכרי¹⁶⁹ וכן אולי יש תועלת שיתן להם שאז דבריו ישמעו בהזדמנויות אחרות¹⁷⁰ – מותר¹⁷¹.

הורדת דרגת איסור בריבית

מב. עו"ד שבאות לפניו עיסקאות שיש בהן איסורי ריבית וכדו', לכאורה עובר על לפני"ע ופעמים על לא תשימון¹⁷². אולם אם הוא מנסח את החוזה בדרך בה הוא מוריד את דרגת האיסור מה"ת לדרבנן וכיוצ"ב, ופעמים ניתן לנסח זאת בצורה שהצדדים כלל לא ישימו לב לענין, יש מקום לומר שאין בכך משום איסור לפני עור, כיון שהוא מונע איסור חמור יותר, על פי היתרו של התפארת שמואל¹⁷³.

תכנית עבודה שיתכן שתביא לעבודה בשבתות

מג. מנהל לוגיסטיקה במפעל יצור מכין תכנית עבודה למשך ימות השבוע, אבל כשיש תקלות ועיכובים ביצור על העובדים להשלים בשעות אחרות והם מעדיפים לעבוד בשבת ולא בזמן אחר בימות השבוע (כיון שיש שכר גבוה על שבת). לכאורה יש כאן ספק לפני"ע. ובמשנה בשביעית (פרק ה' משנה ח-ט) משמע שספק לפני"ע מותר, אבל שם לא התירו אלא רק מפני דרכי שלום¹⁷⁴.

¹⁶⁹ יסודות אות ג'.

¹⁷⁰ עיין אות לה, מב, מג.

¹⁷¹ לא הוזכר בפנים שהשאלת רכב ונסיעה בו מונעת נסיעה בשני רכבים ונמצא שחוסך חילולי שבת כמבואר ביסודות אות ה' ע"פ התפארת שמואל ורעק"א ויל"ע מדוע. אמנם בסיום הדברים נאמר צד קולא כיון ש"דבריו ישמעו בהזדמנויות אחרות" – וסברא זו מסתמכת על דברי התפארת שמואל ורעק"א הנ"ל.

¹⁷² עיין משנה ב"מ פרק ה' משנה י"א.

¹⁷³ יסודות, אות ו'. ונראה לכאורה מכלל הדברים שההיתר הוא גם אם לא בכל החוזים והעיסקאות הוא יכול לשנות מאיסור תורה לאיסור דרבנן, ועיין באות הקודמת.

¹⁷⁴ עיין רמב"ן גיטין סא. שההיתר הוא רק מפני דרכי שלום כיון שלולי דרכי שלום לא היה לו להכניס עצמו לבית הספק, אבל במכירה מותר אף בלא דרכי שלום כיון שמטרת המוכר אינה רווחת הקונה אלא לצורך עצמו, ולצורך עצמו התירו בספק, ועפ"ז גם בנידון שלפנינו לכאורה ניתן להתיר לפי הרמב"ן. אולם מדברי הריטב"א במסכת ע"ז דף טו. ודף סג משמע לאיסורא במקרה של ספק ורק מכח אומדנא דמוכח להיתרא ניתן להקל בספק. וע"ע שיטות שונות בדבר בשד"ח, כללים, מערכת האות ו' כלל כ"ו אות י' (מהד' רגילה כרך ב' עמ' 117 ואילך) ועיין אות לח, מה.

אמנם אם בזכות היותו במפעל הוא מונע חילולי שבת או איסורים אחרים, הרי שעצם היותו שם יש בה משום מניעת מכשול וניתן להקל וכדברי התפארת שמואל על הרא"ש ורעק"א בדין גילוח הזקן¹⁷⁵. וכן ניתן להקל אם במקומו היה גוי עושה את מלאכתו¹⁷⁶. ובמקרה בו המפעל עובד במשך 24 שעות ביממה וודאי שאם תארגן תקלה יעבדו בשבת כך שבהימצאותו אינו יכול למנוע חילולי שבת אחרים, נשאר הטעם שגוי היה יכול לעשות במקומו^{177, 178}.

ליקר מעלי ורדים – חשש תולעים

מד. בחור עובד אצל אדם זקן שמבקש ממנו לסייע לו להכין ליקר מעלי ורדים. הבחור לוקח את העלים ומכין אותם על פי הנחיות הזקן. הבחור מוצא בעלים כנימות רבות ואף שהוא מנסה להורידן, נשארות כנימות על העלים. השאלה היא האם מותר לו לסייע לזקן בעבודתו.

נראה שאם התולעים אכן עוברות לליקר לבסוף, יש לדון על ביטול איסור לכתחילה¹⁷⁹. אם מסננים את הליקר מותר לכתחילה¹⁸⁰ ונראה שכך נוהגים בכל המקומות.

¹⁷⁵ יסודות, אות ו'.

¹⁷⁶ יסודות אות ג'.

¹⁷⁷ יל"ע עד כמה האפשרות של נכרי צריכה להיות מעשית או שגם תליה רחוקה תועיל ובשו"ת חות יאיר סימן קפ"ה משמע שתהיה אפשרות ממשית ולע"ע שו"ת כת"ס סימן פ"ג ד"ה "ומ"ש חתני", ועיין אות לה, עב.

¹⁷⁸ אמנם, אם בנוכחותו במפעל ימנע איסורים אחרים (כגון ריבית, אונאה במו"מ, האוכל במקום יהיה כשר) שאינם קשורים לעבודה בשבת, לכאורה גם מועיל, על פי האמור לעיל באות מב, וצ"ע. ¹⁷⁹ נראה שהכוונה היא שהתולעים עוברות לליקר אבל אינן שלימות (שאלו היו שלימות, בריה לא בטלה ברוב. וגם נראה שהליקר סמך ולפיכך אי אפשר לראות את האיסור שמעורב שם. וביטול האיסור לכתחילה הוא בכך שמבטל שם בריה מהתולעת (ועיין פרטי הדין בספר בדיקת המזון כהלכה, חלק א', הלכות, פרק ז').

¹⁸⁰ עיין רמ"א יו"ד סימן פ"ד סעיף ג'. ועיין שו"ת רעק"א מהדורה קמא סימן כ"ו לגבי סינון פירורים קודם הפסח.

ועל הצד שיש כאן ביטול איסור לכתחילה, יש לומר שאע"פ כן מותר לאותו בחור לסייע, על פי שיטת רעק"א בהקפת הזקן כיון שמונע ממנו איסור חמור יותר¹⁸¹.
ובלא זאת, אם הזקן היה עושה זאת בעצמו מבואר בגמ' ע"ז דף ו. שאין איסור לפנ"ע כאשר יכול בעצמו¹⁸². ואם הזקן היה לוקח בחור אחר שיעזור לו תלוי במחלוקת המשל"מ עם הפני משה¹⁸³.

נסיעה במעלית לצורך הגעה לבית הכנסת

מה. אדם שסבתא של אשתו אינה שומרת תומ"צ אבל עתה שומרת כשרות כדי שהבנים והנכדים וכו' יוכלו לאכול אצלה. והיא גם מכסה את הראש כשהם באים ובפניהם ועימיהם אינה מחללת שבת ויו"ט.

בראש השנה היא אמורה להתארח אצלו ולא תחלל יו"ט ושבת. היא רוצה ללכת לבית הכנסת ולצורך זאת יזמינו לה מקום בבית כנסת, אבל מחמת זקנותה היא אינה מסוגלת לעלות ולרדת מהקומה החמישית בה הוא גר ולכן לבית הכנסת היא תעלה ותורד בעצמה במעלית רגילה.

הדין הוא שאם ניתוח המציאות מעלה שאצלם חילול היו"ט/שבת יהיה פחות מאשר בביתה אין איסור להזמינה (ואף להזמין עבורה מקום בבית הכנסת) כי לא מכשיל אותה, אלא מציל אותה מאיסורים וזאת ע"פ שיטת התפארת שמואל ורעק"א בהלכות גילוח הזקן¹⁸⁴. ונראה שגם אם ספק האם תמעיט חילול שבת ויו"ט יש להתיר דספק לפנ"ע מותר¹⁸⁵.

¹⁸¹ יסודות אות ו'.

¹⁸² יסודות אות ב' ושם לגבי איסור מסייע מדרבנן.

¹⁸³ יסודות אות ג'.

¹⁸⁴ יסודות אות ו'.

¹⁸⁵ עיין אות מג (ויתכן שאף כאן יש צד של דרכי שלום).

ויש להסתפק האם כדאי לומר לה שתלחץ על כפתור המעלית כלאחר יד, שמצד אחד מורידים את רמת האיסור, ולאידך גיסא יש לחשוש שמא היה תראה בכך היתר מרווח למקרים אחרים¹⁸⁶.

¹⁸⁶ עיין גם בסברא שהועלתה באות ג'.

שלבים וחשבונות בקיום מצוות (יסודות אות ז')

כיסוי ראש בשלבים

מו. אשה שאינה מכסה את ראשה ורוצה להתחיל לכסות את הראש אבל "בשלבים". נראה שמותר לסייע לה ואין חובה לומר לה שעליה לקיים הכל, כמעשה שמובא על ר' ישראל סלנטר שהגיע למקום בו עבדו בנמל בשבת ושידלם להפסיק את העבודה בשלבים¹⁸⁷.

האשה רוצה לכסות את שיערה בהתחלה רק בשוק ולא בבית או בחצר, והשאלה היא מה היא הגדרת שוק¹⁸⁸. נראה שמכונית אינה שוק אפילו שניתן לראותה מהחוץ וכן המשרד בה היא עובדת אינו מוגדר שוק, אבל מסעדה, שאוכלים בה אנשים רבים נחשבת שוק, אף שלענין "אוכל בשוק"¹⁸⁹, מסעדה אינה מוגדרת שוק.

יבוא לשבת אם יקבל רכב לנסיעה בשבת

מז. בן שיצא לתרבות רעה. היה מעשה שהבן הסכים לבוא לבית הוריו לשבת, רק בתנאי שההורים יתנו לו את המכונית שיסע בה בשבת. לכאורה יש לאסור מטעם לפני עור, אמנם יש לחשב את כל הכללים של לפני עור ומסייע, והאם בכך יציל אותו מהתדרדרות גדולה יותר, וצ"ע.

¹⁸⁷ יסודות אות ז'.

¹⁸⁸ שו"ע אבהע"ז סימן כ"א סעיף ב' : "לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש".

¹⁸⁹ עיין קידושין מח: שהאוכל בשוק דומה לכלב וי"א שפסול לעדות.

ומצינו שניתו לעשות 'חשבון' במצוות, שהרי לגבי שירת גברים ונשים נאמר בגמ'¹⁹⁰ "זמרי גברי ועני נשי, פריצותא, זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת. למאי נפקא מינה, לבטולי הא מקמי הא"¹⁹¹. ואף כאן יש לערוך חישוב זה, וצ"ע. וכן קיים השיקול של מוטב יאכלו בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות,¹⁹² וצ"ע.

עוד יש לקחת בחשבון חילוק בין עבירה פרטית לבין עבירה שכל הציבור יעשנה, אם אם זו עבירה קלה, וכדברי בעל העקידת יצחק פרשת וירא שאין להתיר הקמת בית זונות על ידי הקהל, אף אם על ידי כך ימנעו היחידים החוטאים מאיסור אשת איש וכדו', כיון שחטא אפילו קל של הציבור יותר חמור מחטא של יחיד אף שהוא חמור¹⁹³.

¹⁹⁰ סוטה מח. – דברי רב יוסף. יסודות אות ז'.

¹⁹¹ ופירש רש"י שם שאם אינם שומעים לנו לבטל את שניהם נקדים לבטל את זה שהוא אש בנעורת. ואמנם לכאורה אין מכאן ראיה לנידון שלפנינו כיון שקיים חילוק בין הנידון שלפנינו שהוא מעשה בידים של לפני"ע לבין מחאה לביטול דבר שעושים מעצמם. ואמנם בשו"ת חיים שאל ח"א סימן ו' כתב על פי הגמ' כאן, שאם יש אנשים שלא ישמעו להימנע מלהתגלח בתער אלא אם נתיר להם להתגלח בספירת העומר, יש להתיר להם הגילוח בספירת העומר שאינו אלא מנהג קל מאד בעלמא. ובשו"ת משיב דבר ח"ב סימן מ"ג כתב להתיר לאשה לטבול ביום אם לולי זאת לא תטבול וגם הזכיר את סוגייתנו עי"ש (ולע"ע אג"מ יו"ד ח"א סימן נ"ג).

ובשו"ת אג"מ או"ח חלק ד' סימן ל"ה דן בארגון ריקודים מעורבים באולם בית הכנסת, בטענה שבאופן זה ימנעו מללכת למקום בו רוקדים עם גויים (ומסתבר שההנחה היא ששם חמור יותר), וכתב לאסור וביאר: "ומה שאיתא בסוטה דף מ"ח לבטולי הא מקמי הא, הוא בלא מעשה המראה להתיר איסור אלא לעסוק לבטל את זה ולמנוע מלעסוק בבטול הקל קצת כשא"א לבטל שניהם אבל להתיר ממש אסור". ויל"ע האם אינו חולק על חלק מהאמור כאן.

¹⁹² עיין גמ' קידושין דף כא: - כב. שמוטב לאכול בשר בהמה מסוכנת העומדת למות ואע"פ שהיא מאוסה (רש"י) מאשר לאכול בשר נבילה. וזו הסיבה שהתירה תורה אשת יפת תואר. ועיין בענין זה בהרחבה בספר מערכי לב עמ' קצ"ג ואילך בהקשר של מפעלים העובדים בשבת, האם להכניס בהם טכנולוגיות שיורידו את דרגת האיסור מדאורייתא לדרבנן וכתב בשם הגר"י אברמסקי זצ"ל לאסור, כדי לא להתיר "באופן רשמי" איסורי תורה ועדיף שהפועלים יעברו (מעצמם) איסורי תורה. ואכמ"ל ¹⁹³ עקידת יצחק, פש' וירא שער כ'.

אירוע שידוכים למניעת נישואי תערובת

מח. ¹⁹⁴ בקהילה בחו"ל יש עודף בנים על פני בנות. יש רצון לארגן אירועים לשידוכים שגם אורחים ממקומות אחרים יבואו לשם, כאשר המטרה היא למנוע נישואי תערובת אבל הם לא ישמרו טהרת המשפחה. "כואב הלב מה להגיד". אמנם טמיעה בין הגוים נחשבת 'שמד' כפי שמוכח בתשובת הרשב"א¹⁹⁵ לגבי מי שהוציאו ביתו לשמד שיכול להצילה בשבת. ולא נאמר דבר מוכרע.

מט. בחו"ל במקומות בהם ישנה התבוללות גדולה בנישואי תערובת, יש המארגנים מיפגשים בין בנים ובנות יהודים כדי שיכירו ויתחתנו. ומסתבר שהם כלל לא ישמרו דיני נידה. ולכאורה אם עוברים על איסור נידה הרי זה כרת, אבל אם מדובר בישראל שנושא גויה הרי זה רק איסור לאו ואין איסור נידה בכרת במקרה זה. וא"כ יש לעיין האם כדאי לארגן מיפגשים אלו שהרי מכשילים בעבירה גדולה יותר ?

אם מדובר בבחורה יהודיה שתינשא לגוי, יש שאמרו שמבחינתה איסור נידה הינו כמו בעל יהודי וא"כ לגביה אין הבדל (וממילא ברור שעדיף שתינשא לישראל אף שלא ישמור דיני טהרת המשפחה) והאריך בדבר בפלת¹⁹⁶.

ומקום השאלה הוא רק ביחס לבחור ישראל האם ישא ישראלית ולא ישמור דיני נידה ויעבור על איסור כרת או ישא גויה ויעבור על לאו. ונראה שאם יתחתנו עם

¹⁹⁴ עיין לקמן אות עד.

¹⁹⁵ הובאה בב"י או"ח סימן ש"ו.

¹⁹⁶ עיין יערות דבש, ח"א דרוש ג', שדן על אסתר שנאמר בא "ותתחלחל" ודרשו חז"ל שפירסה נדה, וא"כ כיצד יכולה לבוא אל המלך ? וביאר שם שעד בואה למלך כבר נטהרה כיון שביאת נכרי לנידה יש בה כרת. ולע"ש עוד בח"ב בדרוש התשיעי שג"כ דן בענין זה. ועיין מוריה אדר ב' תשס"ה עמ' נ"ח, וחשון תשס"ו עמ' קמ"ד וברמב"ן במלחמות סנהדרין יח. ועיין במאמרו של הרב דומב בישורון י"ט עמ' תקכ"ו ואילך. ובשו"ת מלמד להועיל חלק ג' סימן ח' כתב אודות גירות: "ויש להזהיר את האיש (ואת האשה) שיזהרו היטב בדיני נדה וטבילה, כי בלא"ה יפסיד ע"י הגירות יותר ממה שירויח". ועיין פסקים וכתבים להגריא"ה הרצוג זצ"ל חלק ד' יו"ד סימן צ"ט עמ' שכ"ו שכתב תוכ"ד דבריו: "כי אלמלא כך מוטב היה שלא היתה מתגיירת כלל כי איסור נידה בישראלית בכרת מן התורה והרבה יותר חמור מבגיותה ויהיו הבנים פגומים".

גויים יעבור על איסורים רבים נוספים ולא רק על איסור נידה (והרב לא הכריע באומרו "לא יודע"¹⁹⁷).

והאחיעזר דן האם כהן שחי עם גיורת איסורו גדול מהאיסור לחיות עם הנכרית, עי"ש¹⁹⁸.

חימום מאכל בשבת

ג. אדם מתארח בתדירות אצל משפחה שמחממת אוכל לח קר על גבי הפלטה בשבת (וכולם אשכנזים)¹⁹⁹. שאלתו היא האם יכול לומר לאותה משפחה שיחברו שעון שבת לפלטה ויניחו את המאכל הלח עוד קודם חיבור הפלטה וכשיטת הגר"ע יוסף זצ"ל (בשו"ת יבי"א חלק י' סימן כ"ו²⁰⁰) שמותר כיון שניתן להתיר גרמא אף בלא הפסד, בניגוד לרמ"א שכתב שגרמא מותרת בשבת רק בהפסד²⁰¹ ועוד שהגר"ע יוסף ציין שיש אף פוסקים אשכנזים שחולקים על הרמ"א²⁰².

¹⁹⁷ עוד להעיר, שמסתבר שכל עוד הם אינם נשואים, הם פרוצים בין בנכרים ובין בישראל ואם ינשאו לא יהיו פרוצים בגויים שהיו פרוצים עימהם מקודם. ועוד, שיש לדון האם בכלל קיים איסור לפני עור במקרה זה על פי כללים רבים שנאמרו בדין לפני"ע, ואכמ"ל.

¹⁹⁸ אחיעזר ח"ג סימן כ"ח. וכתב בתורת משה לחת"ס, דברים, דרוש לח' טבת תקפ"א: "עזרא הזהיר והגדיר והפרישם מנשים נכריות כמבואר בספרו (פ"ט - י'), ונחמיה הזהירם בשמירת שבת כמבואר גם כן בספרו (נחמיה פרק י' ל"ב, ופרק י"ג), ובלתי ספק ששמירת שבת הוא יותר גדול מפרישת נשים נכריות, דמומר לשבת מומר לכל התורה כולה...". וע"ע בשו"ת מלמד להועיל חלק ג' סימן ח' ובכל הענין, יש לעיין האם אין לדון ב"שיקול כללי" של עם ישראל שלא יטמעו בין הגויים ומה מקומו של שיקול זה בהלכה שלפנינו.

¹⁹⁹ יש איסור בישול אחר בישול בלח – שו"ע או"ח סימן שצ"ח סעיף ד' וכן כתב בחזון עובדיה חלק ד' הלכות מבשל סעיף י"ג עמ' שמ"ח. ושם בעמ' שס"ב כתב שבנו הגר"י יוסף שליט"א כתב בילקוט יוסף שבת כרך ג' עמ' רל"ה להקל גם לגבי תבשיל שלא נתבשל כלל, אולם הוא עצמו סובר להתיר רק בנתבשל ונצטנן, כיון שכאשר לא נתבשל כלל יש איסור תורה של בישול, אבל אם נתבשל כמאכל בן דורסאי יש להקל.

²⁰¹ רמ"א או"ח סימן של"ד סעיף כ"ב.

²⁰² הגר"ע יוסף ציין גם לשער הציון סימן תקי"ד ס"ק ל"א שתמה על פסיקת הרמ"א וציין שאין מקור להגה זו והט"ז והמג"א אינם סוברים כך.

נראה שהשימוש בשעון שבת הנ"ל דומה לדין שנזכר ברמ"א²⁰³ שאסור לישראל להניח מאכל קר על גבי תנור בית החורף שגוי ידליק אותו בהיתר (מחמת הצינה) כעבור זמן וא"כ ה"ה יש לאסור בשעון. אף שמסברא היה מקום לחלק בין שעון לבין מלאכת גוי שמלאכת גוי חמורה יותר כיון שיש לה יסוד בתורה בדינו של עבדו ושכירו של ישראל שאסורה עליו מלאכה בשבת²⁰⁴ (ותמוהה שיטת האג"מ בדין שעון שבת²⁰⁵), ולכן יש צד לומר שגרמא של שעון שבת קל יותר²⁰⁶.

ולגוף הדין, יש מקום לומר להם לעשות כן, וכפי שמצאנו בגמ'²⁰⁷ בדין גברי זמרי ונשי עני או ההפך, שהגמ' מבארת שהשאלה מה חמור ממה נפ"מ לבטולי הא מקמי הא ופירש"י שם שאם אין שומעין לנו לבטל את שניהם נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת. כלומר ניתן לעשות חשבון מה ממעט איסורים²⁰⁸, וכמעשה של ר' ישראל סלנטר בממל וכו'²⁰⁹.

וכל זה אם שמרו את המאכל בפריזר ואז הנוזל קרוש²¹⁰, ובמקרה זה ביאר הרב בכתב ידו:

²⁰³ סימן רנ"ג סעיף ה'. ועי"ש להקל ע"י נכרי – ובמשנ"ב ס"ק צ"ט.
²⁰⁴ כמפורש בתורה בשמות כ"ג י"ד, דברים ה'-י"ב. ועיין רמב"ם פרק כ' מהלכות שבת הלכה י"ד.
²⁰⁵ עיין שו"ת אגרות משה או"ח חלק ד' סימן ס'.
²⁰⁶ ולמרות ששעון שבת קל יותר – לדינא אין להתיר את ההנחה על הפלטה באופן הנידון.
²⁰⁷ סוטה דף מח.
²⁰⁸ אף שאולי יש לחלק כי רש"י דן על "לבטל" ולא על אפשרות לומר במפורש "עשה כך במקום כך".
²⁰⁹ יסודות אות ז'.
²¹⁰ כלומר, הרב לא רצה לסמוך על האפשרות להקל ממש כשיטת הגר"ע יוסף אלא הוסיף שיקפיאו את המאכל.

אין כאן איסור תורה שאין בישול אחר בישול²¹¹, אף שהרמ"א²¹² מביא דעה שאם נמס נחשב כלח שנצטנן מ"מ יש לסמוך על מקילין, אבל אין זה מתיר הדין שאסרו חכמים להחזיר על האש.

ובמעשה המדובר, אומר השואל שעד עתה כשהוא התארח אצל משפחה זו, הוא נמנע מלאכול מאכלים שחוממו על גבי הפלטה. אבל אם יתן להם את העצה עם שזון שבת, הוא יאלץ לאכול. והשאלה האם מותר לו. ונראה להתיר כיון שכתב המשנ"ב בסימן שי"ח ס"ק ב' שכל שיש בו מחלוקת אי הוי בכלל בישול או לא או או בשאר מלאכות כה"ג, אין לאסור בדיעבד, שהאיסור הזה הוא מדרבנן שקנסוהו וספיקא דרבנן לקולא.

²¹¹ פירוש, האוכל הקפוא הוא יבש ואין לגביו איסור בישול אחר בישול.

²¹² רמ"א סימן שי"ח סעיף ט"ז, ושתי דעות הובאו ברמ"א וכתב שנהגו להחמיר, מיהו במקום צורך ניתן לסמוך על הדעה המקילה. ולעי"ש ובמשנ"ב לגבי דין נולד. ויש לעיין האם במקרה שבאו לאדם אורחים בשבת ויש לו מאכל לח, מותר לו להקפואו במקפוא בשבת כדי שאח"כ יוכל להניחו ע"ג הפלטה ? ועיין חזו"א או"ח ל"ז ס"ק כ"א ד"ה "והנה".

עו"ד וערכאות²¹³

הוצאה לפועל

נא. עו"ד שתובע בערכאות (באופן שהותר לו), יתכן שבית המשפט ימנה אותו כמי שאחראי על ההוצאה לפועל של הנתבע, והיינו שהוא יפנה לקבלנים העוסקים בהוצאה לפועל ויגבה באמצעותם את החוב עבור הלקוח שלו.

אם העו"ד עצמו היה גובה, יש חשש שהוא גזלן אם מדובר בגביה שאינה על פי דין. אבל הוא אינו גובה בעצמו אלא מפנה לחברה קבלנית, יל"ע האם יש איסור להפנות לקבלן מחמת איסור לפני עור לגביו (שיגבה כסף שאסור לגבותו על פי דין), שבמקרה זה הוא אינו מכשיל אדם שביקש ממנו (כגון נזיר שמקבש שיושיטו לו כוס יין) אלא מכשיל אדם אחר שהוא יוזם פניה אליו²¹⁴.

אבל אם מדובר בדבר שמותר על פי דין מסתבר שאין איסור.

עריכת דין – האסור והמותר

נב. רוב המקרים דלקמן נשאלו על ידי עו"ד שחזר בתשובה ועבר שנים רבות כעו"ד, ששאל מה מותר ומה אסור לעשות כעו"ד²¹⁵. הכללים הם:

²¹³ עיין גם אות א, ב', ר', ד', ח'.

²¹⁴ עיין הערה 14.

²¹⁵ הרב זצ"ל דן מגדרי לפני עור (ולקמן). אמנם באוריתא י"ז נדפסה תשובה מאת הרב שלמה טנא זצ"ל הנוקט שעו"ד המופיע בערכאות אינו בגדרי לפני עור אלא הוא עצמו עובר על האיסור של הליכה לערכאות: "בנדרון דידן עצם ההופעה של עו"ד שהוא עורך את הטענות ועליו לייצג את הבעל דין שאינו יודע לטעון בעצמו וכל הניהול של המשפט מוטל על העו"ד, לכן נראה שיש לייחס לו לעו"ד עצם מעשה העברה ולא הרי מושיט יין לנזיר שעצם העברה היא שתיית היין שרק הנזיר עובר

- ליצג נתבע תמיד מותר²¹⁶.

- אם הנתבע סירב לבוא לבי"ד של ישראל, מותר להיות עו"ד של התובע²¹⁷.

- להיות עו"ד של חברה (כמו בנק, חברת ביטוח) שמנסה חוזים והסכמים מותר²¹⁸.

- מותר להיות עו"ד פלילי (מכל צד) כיון שאין זה גדר של ערכאות אלא כדין המלך, לכן מותר להיות תובע משטרי על עבירות תנועה או תפיסת גנבים²¹⁹.

- מחלקה משפטית של עיריה שתובעת תביעה פלילית כנגד מי שבונה נגד חוקי הבניה, צ"ע האם מותר ליצג את העיריה כיון שהוא עושה בתוך שלו, ונראה שיש צד להתיר.

עליה והוא עושה כל מעשה העברה והמושט אינו אלא כגורם שיוכל לעבור את העברה ולכן יש הבדל בין תרי עברי דנהרא אבל הופעת העו"ד לפני ערכאות ועריכת הטענות מהווה עצם המעשה שזאת היא העברה והוא הוא העוסק בעברה זו" ועי"ש עוד (ויש לעיין האם יש לדברים אלו ראייה משו"ת הרמ"א סימן נ"ב). ועיין סוף אות ז'.

²¹⁶ הרב לא דן כאן האם מותר ליצגו גם כאשר העו"ד יודע שלקוחו משקר והאם יש חילוק בין ליצג עבור תביעת ממון שתובעים ממנו לבין ליצגו מחמת תביעה פלילית (ואכמ"ל לגבי טענת טענות שקר כדי להינצל מהדין כשיודע שהאמת איתו אבל טענות האמת לא יתקבלו) ועיין הגישו עצומותיכם עמ' 266 ואילך.

²¹⁷ שאלה זו לא נשאלה בשאלת העו"ד הנ"ל אלא בהזדמנות אחרת.

²¹⁸ צ"ע שהרי בחוזים רבים ישנם חיובי רבית. וגם בחוזים כתוב שמקום המשפט הוא בית משפט של ערכאות. וכתב על כך הרב בכתב ידו:

זה אמנם אסור, ונראה שאם היה הנוסח שבחילוקי דעות יתנהל בעיר פלונית ולא להזכיר בית משפט.

ועיין לעיל ביסודות אות ו' ובפסקים אות מב-מג לגבי אפשרות שיוכל להוריד מאיסור תורה לאיסור דרבנן וכיוצ"ב.

²¹⁹ יל"ע האם טעם ההיתר הוא כדי למנוע את הגניבות הבאות או עבור העמדתו לדין על גניבות שהיו, ואם ההיתר מטעם דין המלך – לכאורה בכל מקרה מותר שהרי יש סמכות למלך להעניש.

-להיות יועץ משפטי של חברה, שחלק מתפקידו הוא להמליץ האם להגיש תביעה בערכאות, הדבר בא לידי דין לפני^ע, ולשיטת המשל"מ ביאר הרב בכתב ידו:

מותר דוקא כשיש אחר גוי שהיה נוהג כמוני אם לא הייתי העו"ד שלו

אמנם יש דין מסייע, ושמא לסמוך על הדגמ"ר²²⁰.

-להגיש תביעה כספית בבית משפט מטעם לקוח או חברה, בפשטות אסור. אבל יכול לפנות תחילה לבית דין ואם לא יסכים לבוא – מותר לפנות לערכאות²²¹. אמנם יש חברות שברור שלא יבואו לבית דין וי"א שבמקרה זה כלל אין צורך לפנות לבית דין²²², אבל לכתחילה יש לפנות תחילה לבי"ד רבני או לשלשה אברכים²²³.

²²⁰ יסודות אות ג', ה'.

²²¹ עיין שו"ע חו"מ סימן כ"ו סעיף ב'.

²²² כסף הקדשים חו"מ סימן כ"ו סעיף ב': "יתבענו לדיני ישראל. גם שאין לילך בערכאות של גוים קודם רשות מבדה"צ דעב"י מ"מ מי שידוע עליו שידוע מאליו חיוב שלא לעשות עוולה והוא ממונה בעירו או שיש אומדנא שלא תועיל התביעה בבדה"צ דעב"י. והוא אומדנא ידועה לרבים (ואולי די ע"י ידיעת שלשה בני אדם האומדנא כמו שמועיל רשות מג' הדיוטות כי ע"י ידיעה דתלתא אין חשש לזות שפתים כי עומד להתפרסם דאפי תלתא מציל מבחינת איסור לשון הרע. ואולי מועיל גם ע"י ידיעת האומדנא לג' שחוץ לעיר ההיא) י"ל ששייך בזה מעין מה שאמרו חז"ל חבר א"צ התראה. וגם דלא קיימא לן שם כן מ"מ לגבי התראה לגבי משפט י"ל שמועיל אומדנא כנ"ל".

אמנם עיין בשו"ת בית יצחק חו"מ סימן ל"ח שחולק על שו"ת הרמ"ק חו"מ סימן ב' רמ"ק שהתיר כה"ג (ע"ש בנימוקיו להיתירא) ואף הבית יצחק כתב שיש לבוא לדין תורה, כיון שישראל ודאי יהיה ציית דינא, ע"ש.

²²³ בכמה הזדמנויות אמר הרב זצ"ל, שגם שלשה שאינם בית דין יכולים לתבוע מנתבע לבוא לפניהם, ואם הוא מסרב לבוא לדין תורה אפשר להרשות לתובע לתבוע בערכאות ואין צריך דוקא בית דין קבוע. אמנם אם הנתבע יאמר לאותם שלשה שהוא רוצה בית דין אחר, הדבר מותר לו.

-להיות שופט בערכאות אסור²²⁴, אבל להיות "עוזר משפטי" והיינו שהוא כותב את פס"ד והשופט חותם – באנו לדיני לפני עור²²⁵.

-במשפט בינלאומי שאחד הצדדים הוא גוי מותר, גם אם ישראל תובע גוי בערכאות²²⁶.

-להיות עו"ד במשרד העבודה והרווחה, שתפקידו למנות אפוטרופוס לאדם שוטה, נראה שמותר כדי שהוא לא יאבד את מעותיו ויש בזה תיקון גדול ואם לא ניתן לפנות לבית דין (כיון שבית דין על פי חוק אינו מוסמך לכך) ניתן לפנות לבית משפט²²⁷, אמנם כל זה במקרה שאין עוול במינוי²²⁸.

-לפעול כעו"ד שרושם אימוץ וכד' ג"כ מותר.

- מותר להיות עו"ד לצורך רישום במנהל המקרקעין (טאבו)²²⁹.

²²⁴ עיין ט"ז חו"מ סימן כ"ו סעיף ג' שתמה על "פה קדוש" (הסמ"ע) שאם מחייב עצמו לדון בפני גויים, חייב לדון בפניהם. וקיים גם מקרה אחר – שבאים בפני דיין ורוצים שידונו על פי חוקי המדינה כגון דמי מפתח וכיוצ"ב, ואכמ"ל. ועיין לקמן בהמשך הדברים: "בהגשת תביעה...".
²²⁵ כגון האמור באות ו', נג.

²²⁶ בקובץ בית הלל ל"ד עמ' נ"ח כתב הרב זצ"ל: "ונראה שגוי אין איסור לתבוע בערכאות שאין איסור ברבר שהרי גויים נצטוו על הדינים". והרב שלמה טנא זצ"ל, באוריתא י"ז עמ' ר"ח כתב שכך הדעת נוטה אולם ציין לשו"ת התשב"ץ (בתשובת הרב אברהם אבן טאוה ומזכיר בתשובה שלפנינו שהתשב"ץ הוא "א"ז [אדוני זקני]) חלק ד', חוט המשולש, טור ג' סימן ו': "שאפילו עם העכו"ם אסור לדון בערכאות וזה נזכר במדרש ילמדנו וכן בשאלות פרשת ואלה המשפטים ופרשת שופטים וז"ל ומנין שישראל ועכו"ם שיש להם דין ועסק זה עם זה שאסור לומר לעכו"ם לך עמי לערכאות לפי שהוא עובר בלאו שנאמר מגיד דבריו ליעקב וכו' לא עשה כן לכל גוי ע"כ. ומה שהולכים היום עם העכו"ם לערכאות הוא כדי להציל מידם... הכי נמי לדון עם העכו"ם בערכאות של גויים לא התירו אלא מהאי טעמא דמציל מהם דהיינו שהעכו"ם לא ציית לדינינו ואינו פורע לישראל ע"פ ב"ד לכן הותר להוליכו לערכאות שהרי אפילו ישראל אם היא אלם ולא ציית לדינא מצילין ממנו ע"י עכו"ם וכ"ש עכו"ם דלא ציית לדינינו, אבל אם העכו"ם ציית לדינא וכ"ש שהוא רוצה לדון בדינינו ומקבל את הדין פשיטא שאסור להוליכו לערכאות ומזה הנדון כמה ק"ו לישראל עם ישראל".

²²⁷ עיין אות א' אולם כאן מדובר שהעו"ד יהיה התובע בערכאות כיון שהמעסיק שלו אינו מוכן לתבוע בדין תורה ויל"ע האם ההיתר הוא כנוכח לעיל בהערה 222 וצ"ע.

²²⁸ שאלה זו לא נשאלה בשאלת העו"ד הנ"ל אלא בהזדמנות אחרת.

²²⁹ שאלה זו לא נשאלה בשאלת העו"ד הנ"ל אלא בהזדמנות אחרת.

-ולעצם לימוד משפטים - אם נוהגים על פי הכללים המותרים - מותר²³⁰.

בהגשת תביעה כספית באופן המותר, אסור לתבוע יותר ממה שחייב בדין תורה²³¹, אולם אם מדובר על תביעה שבאה מחמת התקשרות בחוזה שבו כתוב שהדיון יהיה על פי חוקי המדינה, יש להתיר שהרי קיבלו עליהם את חוקי המדינה²³² ובמקרה זה גם על בית דין רבני לפסוק על פי חוקי הערכאות שהרי קיבלו עליהם דין זה. אבל אם כתוב בחוזה שקיבלו עליהם ללכת ולדון בבית דין של ערכאות, אין משמעות להסכמה זו כיון שזה הוא איסור²³³.

ושמענו שעו"ד מספרים שהם הצליחו להרויח כסף מכך שהם מתעסקים בהעברות דירה בטאבו וכתיבת חוזים²³⁴.

העו"ד הנ"ל אמר שיש לו גם תואר במנהל עסקים ושאל האם עדיף לעסוק במנהל עסקים. והתשובה היא שכן, פסקי אם הדבר יכול להיות בקלות אבל אם יש קושי פרנסה יכול לנהוג כמו הנ"ל.

²³⁰ עיין אות א' בשם הרב אברמסקי זצ"ל ובהערות שם. ולקמן בהמשך הדברים.

²³¹ ואכמ"ל לגבי מקרה בו רוצה לתבוע יותר מתוך ידיעה שיקבל פחות וזה יהיה הסכום האמיתי.

²³² עיין רמ"א חו"מ סימן שס"ט סעיף י"א ובשו"ת אג"מ חו"מ חלק ב' סימן ס"ב. וכתב בשו"ת בית יצחק חו"מ סימן ל"ח: "...אולם י"ל דמ"מ מחויב לעמוד לד"ת רק שהב"ד פוסקים כדיניהם הן בקנס והן בלקיחת הי"ש והן להאמין עדים פסולים כעין המבואר ברמ"א סוף סי' שס"ט דישאל הבא מכח נכרי וכן נלפע"ד". ועיין הערה 224.

²³³ למרות שמכלל ההסכמה (האסורה) מוכח שגם קיבלו עליהם את חוקי הערכאות. ולכאורה לקבל את חוקיהם מותר, ואכמ"ל בגבולות היתר זה.

²³⁴ נראה שכוונת הרב זצ"ל לומר שעדיף לעו"ד לפנות לתחום זה של עריכת דין ולא לתחומים אחרים, ועיין אות א'.

הכנת טופס ריבית והשופט חותם

נג. מתמחה אצל שופט בבית משפט שאל, האם הוא יכול לכתוב פסקי דין שיש בהם ריבית והצמדה והשופט הוא שחותם על פסק הדין²³⁵. נראה שקיים איסור בכך, כיון שבאיסור ריבית מפורש שאף הסופר כותב השטר עובר על האיסור של לא תשימון²³⁶.

אולם במקרה בו בית משפט פסק לאדם תשלום הכולל ריבית ועל פי דין תורה מגיע לו יותר, אף שבית המשפט קבע לתת לו סכום זה מפאת ריבית מותר לו לקבל כיון שעל פי דין אינו ריבית, ולכאורה ה"ה הכא, וצ"ע.

אמנם, יש גם לדון אם השופט היה מחייב את הריבית בלאו הכי האם עובר על איסור כלשהו²³⁷ (ועיין אות ו').

עו"ד שנתבקש לכתוב צוואה שאינה על פי הלכה / צוואה ושטר חצי זכר

נד. עו"ד נתבקש לכתוב צוואה ע"י אשה שומרת שבת, אבל בקשתה היא לכתוב צוואה על פי החוק ולא על פי הלכה, נראה שאם יכול להשפיע עליה שתכתוב על פי הלכה מוטב, ואם לא יכול לכתוב לה צוואה כיון שאם לא יכתוב הוא יכולה לכתוב בעצמה או ע"י עו"ד נכרי²³⁸.

²³⁵ עיין אות ו', נב.

²³⁶ משנה ב"מ דף עה:.

²³⁷ יסודות אות ג' ועיין אות כב.

²³⁸ יסודות, אות ג'.

וניתן גם לכתוב צוואה על פי חוקי המדינה ולצרף לה דף נוסף בו היא מודה שהיא חייבת סכום גדול לפלוני אבל החוב מתבטל אם תקייים הצוואה וכו', ושטר זה יכול להישאר אצל עו"ד²³⁹.

מותר לבקש להישפט

נה. מי שקיבל קנס שיש לו זכות להישפט, מותר לו לבחור באפשרות של משפט למרות שמדובר בערכאות כיון שבאמת הזמינו אותו למשפט רק יש לו זכות להיפטר ע"י קנס. ואפילו אם הוא יודע שהוא חייב רק שהוא רוצה לנסות לבקש רחמים ג"כ מותר. ונראה שאין לו לחוש לאיסור לפנ"ע ביחס לשופט²⁴⁰ במיוחד אם מדובר במשפט פלילי שיש להקל בו בענין ערכאות²⁴¹.

יכול להיתבע בערכאות ואינו חייב לפייס את התובע

²³⁹ האמור הוא על פי העקרון של שטר "חצי זכר" (עיין מאמרו של הרב זצ"ל בתחומין ד' עמ' 342 ואילך). ויסוד הדבר הוא שהאדם מודה שהוא חייב סכום גדול לפלוני אבל היה תנאי בחוב זה שאם יעשו כך וכך החוב יתבטל. וכך גם לגבי הצוואה שאם יכתוב שהוא חייב סכום הגדול מסך הירושה לפלוני ויש תנאי האומר שם תתקיים הצוואה – החוב מתבטל, ואכמ"ל.

²⁴⁰ אם המציאות היא שאם לא ישלם יוזמן לדין, הרי זה לפנ"ע בשוב ואל תעשה. ואם חובה עליו להודיע על רצונו להישפט, הרי הוא עצמו חותם שרצונו להישפט בקום ועשה, ואע"פ כן הותר לו לבקש להישפט. ובעיקר דין לפני עור ביחס לשופט עיין אות נח ובהערות שם ובאות ח'.

²⁴¹ לגבי פניית רשויות לערכות (ולא לדין תורה) כתב בשו"ת מהרי"ק סימן א': "שנהגו לכוף המסרב לפרוע הטלתו אפילו על ידי גוים וכן ראיתי בפוסק אחד. לא דמי כלל להך דהכא דבשלמא מי שהוא דר באותו העיר ומסרב לפרוע הרי הוא כמאן דלא ציית דינא שהרי הדין נותן שיפרע תחלה ואחר כך ירד לדין כמו שכתב מהר"ם ומביאו המרדכי סוף פרק לא יחפור ונמצא שזה שאין רוצה לפרוע קורא כמאן דלא ציית דינא הוא". כלומר, כיון שאדם חייב לשלם לרשות ורק אחר כך לירד עימה לדין (שזה עצמו חידוש), נמצא שהרשות היא עצמה יש לה מעין תוקף של בית דין שהיה צריך לשמוע בקולה, וכיון שסירב הרי הוא כמי שסירב לבית דין ומותר לרשות לתובעו בערכאות.

נו. אדם שיודע שיתבעו אותו בערכאות, אינו מחוייב לפייס את הצד שכנגד בממון על מנת שלא יפנה לערכאות ואף אינו חייב לשדלו לכך^{242, 243}.

²⁴²יל"ע ע"פ הגמ' בפ"ד דשבועות (דף לט): שהשבועה חלה על שניהם וא"כ עליו להימנע מלהשביע (אולם הדבר תלוי בשיטות הראשונים שם) והשיב על כך הרב זצ"ל בכתב ידו:

העיר, שממה שאמרו בגמ' שבועות לט: שהעונש של הנשבע לשקר חל גם על המשביע ומכאן שיש להשפיע על התובע שלא ילך לערכאות. לענ"ד נראה שאין ראייה.

שרש"י מפרש שלכן התובע נענש שלא דקדק למסור ממנו ביד נאמן, ומשמע שכעת אין עליו חיוב לוותר לנתבע השבועה אלא שהעונש על שמתחילה לא דקדק אלא שא"כ יש לומר שגם בעניינינו יש עליו שלא דקדק למסור ממנו ביד מי שאינו הולך לערכאות.

ואפשר שרק בשבועה שיש בו עונש מיוחד וכמו שאמרו בגמ'.

ועוד שלא מצינו אלא בתובע שנענש אבל נתבע שהולך לערכאות לא שמענו שא"כ במקום שהנתבע לא בא לרב, וקיבל רשות מבי"ד לתבוע בערכאות נאמר בזה שיש עליו מצוה למונעו, ועיין בלב המשפט פט א שיעור י"ד אות ה'.

ויש להוסיף שיש שכתבו (רדב"ז ח"א שנ"ד, קצשו"ע סימן קפ"א סעיף י"ח) שאם אדם רואה שכשנגדו עומד להישבע לשקר יתפשר עימו שלא יבוא לידי שבועת שקר, ועיין אות עח ובהערות שם.

²⁴³עיין שו"ת שרידי אש ח"ב סימן ט' (מהד' חדשה) אות כ"ד (וכן בית זבול ח"ב סימן י' בשם המהרי"ל דיסקין) שבאונס ממון אינו חייב להוציא ממנו כדי שחבירו לא יכשל, וביאר דבריו בשרידי אש, שכל שאין כוונתו להכשילו אלא להציל עצמו אין בכך משום לפנ"ע (ויל"ע מה הגבולות וכי מותר לו למכור דבר איסור לחבירו כדי שתהיה לו פרנסה וכדו'). ועיין שטמ"ק ב"מ דף ב: ד"ה "ומורי הרב" שכתב "אבל אם יודע בו שהוא משקר, מותר להשביעו, והלעיטהו לרשע וימות" (ולעי"ש לגבי מידת חסידים וצ"ע). ועיין בשו"ת הרדב"ז חלק ד' סימן אלף רכ"ב (קנב). ובמרומי שדה בפסחים צא. כתב שאם אדם נושה בחבירו ובית דין חבשו את הנתבע כדי ששילם ולכן אינו יכול לעשות את הפסח, אין על הנושה שום תביעה ואין לו לחוש מה שחבירו לא יעשה מצוה. אמנם יש לעיין מה הדין אם חבש אותו של על פי בית דין. ועיין חשוקי חמד שם בשם לב חיים ח"ג קי"א. ועיין יש"ש ב"ק פ"י י"ג.

תשלום ריבית למניעת משפט והוצאה לפועל

נז. אדם שמחייבים אותו לשלם ריבית שאסורה על פי דין ואם הוא לא ישלם יוכלו לגבות ממנו על ידי בית משפט והוצאה לפועל. נראה שהוא יכול לשלם מיד מעצמו ואינו חייב לשלם רק בעל כורחו. ובמיוחד, אם מדובר בריבית דרבנן, שהחוב על הלואה הינו רק מדין לפני עור ולא מדין ריבית. אולם אם מדובר בריבית של תורה בה קיים איסור ריבית על הלואה עצמו צ"ע האם יכול לשלם מעצמו²⁴⁴.

ערכאות ישראל / הכשלת השופט

נח. הרב יחזקאל סרנא אמר שאף שקיים היתר ללכת לערכאות אם בעל הדין מסרב ולכן בית דין מתירים לתובע לתבוע בערכאות²⁴⁵, הרי זה בערכאות של נכרים, אבל כאשר השופטים הם ישראלים שדנים שלא על פי דיני ישראל, אין היתר ללכת לערכאות שהרי אסור לדיינים לדון כך. ולא ראינו שחששו לדבריו²⁴⁶.

²⁴⁴ סברא נוספת שהעלה אחד הנוכחים, שישלם מייד כי באופן זה הסכום לתשלום יהיה נמוך יותר, ויציל את מהלואה מאיסור חמור יותר. ויש לעיין האם העלאת הסכום של הריבית יש בה איסור נוסף, וצ"ע.

²⁴⁵ שו"ע חו"מ סימן כ"ו סעיף ב'.

²⁴⁶ במאסף זכרון 'אחר האסף' שיצא לאור לזכרו של הרב יחזקאל סרנא זצ"ל, הובאו ממאמריו ובעמ' תש"ו נכתב: "אגב נראה כי הדין הנפסק בשו"ע חו"מ סי' כ"ו סעיף ב' כי זה שמסרב ללכת להשפט לפני דייני ישראל רשאים הדיינים להוציא עליו סירוב והבע"ד רשאי ללכת לפני ערכאות, אין הדברים אמורים אלא בערכאות של עכו"ם שעצם הערכאות כלפי הגויים הם כשרים והם מקיימים בזה מצות הדינים שנצטוו בני נח... אלא שלישאל אסור להלך ולהשפט בדיניהם, והתירו חכמים לעשות כן כדי להציל עשוק מיד עושקו להציל את ממונו גם ע"י עכו"ם. משא"כ ערכאות של ישראל שעצם הערכאות הוא הרמת יד בתורת משה רבינו ומי שהולך לדון בפניהם נעשה שותף להרמת יד בתורת משה רבינו, מסתברא דבזה לא חל ההיתר הנ"ל ואף במקום פסידא אין רשות לבע"ד ללכת לערכאותיהם. ויש רק עצה ללכת לערכאות של עכו"ם כמו לפני ה"קאדי" וכיוצא אבל גם זה חלול ח' כלפי הגויים שאינם מבחינים בין משפט למשפט והם רואים שעוזבים את משפטי ישראל והולכים לפניהם והדבר צ"ע לדינא וקשה מאד למצוא פתרון לזה כי אין זכר לשאלה זו בשום מקום אפילו כהלכתא למשיחא כי למי עלה על הדעת שיהיה במציאות ענין כזה שלא היה ולא נברא מעולם ולא היתה יכולה להיבראות אלא במדינה של 'עצמאות'."

ונראה ששני טעמים נאמרו בדבר. האחד, שהחולך לערכאות אף בהיתר הוא מרים יד בתורת משה ונעשה שותף לערכאות, והשני, כאמור בפנים שמכשיל את השופט היהודי בכך ששופט שלא על פי דין תורה.

ובקובץ ישורון י"א עמ' תרצ"ז הביא הגר"י זילברשטיין שליט"א את שיטת הרב סרנא וכתב על כך: "הצעת דברים יפים הללו לפני מרן מו"ח שליט"א והשיב מו"ח שליט"א, שמותר לב"ד ליתן רשות להתדיין בפניהם, וזאת ע"פ הגר"א כ"ו ה', שההיתר של נתינת רשות מיוסד על פי הגמ' בגיטין, ובנכרים חובטין ואומרים לו עשה מה שהישראל אומר. והיתר זה שייך גם בדיינים יהודים, כיון שגם הם נחשבים כאומרים לו עשה זה שבי"ד הדנים ד"ת אומרים. אלא שעדיין יש לחוש לאיסור של נתכון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, דעבירה בידו וצריך כפרה, וא"כ הרי הרופא נתכון לאכול בשר חזיר ולדון בדינים של עכו"ם נגד תורת משה, אלא שהם שוגגים בדבר, ולכן אפשר להקל ולדון בפני ערכאות".

ובספר חוקי חיים דיינים (פרידמן) עמ' שנ"ד כתב כדבר פשוט שאסור להיות שופט בערכאות והוסיף שהגר"ש אלישיב כתב לשופט בחו"ל שאם יבואו אליו שני יהודים, יביא אותם לידי פשרה, וכן הוא בחשוקי חמד כתובות קד'.

ובאתר ישיבת בית אל בשיעור 'דיני משפטים' מאת הגר"מ אליהו שליט"א (זצ"ל) משבט תשס"ז נכתב: "הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל - ראש ישיבת חברון טוען, מה שהתירו חכמים ללכת לערכאות, אם הנתבע מסרב לבא לבית דין, זה מדובר לערכאות של גויים, אבל אסור בשום פנים ואופן ללכת לבית משפט של ישראל שלא דין דין תורה. ואנחנו אמרנו לו, אם כן לא הנחת חיים לכל בריה, שהרי כל אחד יזמין את חברו לדין תורה והוא לא יבא ונמצא החוטא נשכר. אבל אם לא בא והוזמן כדין ג' פעמים או שמסרב לבא - מותר לתובעו בבית משפט אזרחי כיום. ידועה היתה לכל תקיפותו של ראש ישיבת 'חברון' הרה"ג יחזקאל סרנא זצ"ל. פעם הוא הגיע לכנס דיינים ובפיו הטענה שכל הדיינים הם יוצאי ישיבת חברון והם תלמידיו, ועלה לדבר בלי הזמנה, הוא החל צועק ואמר שאסור להגיע להתדיין בפני בית משפט של ערכאות ואפילו בארץ שהשופטים יהודים, כיון שמרן השו"ע (ס' כ"ו ס"ג) התבטא על כך באופן חריף וחמור ביותר, (כאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבנו עליו השלום). אמרתי לו ומה יעשה אדם חילוני שלא רוצה ללכת לדין תורה, וכי יפסיד הבן תורה שכנגדו? והוא המשיך בשלו ואמר בתקיפות שעדיף שיפסיד. ואמרתי לו והרי כתוב שאם אי אפשר מותר ללכת לערכאות, ועוד שהוא יפסיד את כספו, אבל הוא המשיך בתקיפות ואמר שבשום אופן אין לגשת לערכאות. הוא דיבר מתוך קנאות גדולה לתורת משה רבנו, וכפי שכתב כן מרן".

ובשיעור נוסף של הגר"מ אליהו (שליט"א, זצ"ל) לפרשת משפטים, בדיני עבד עברי ונכעני שכיר (באתר מדרשת אביב): "מתירים לתובע לתבוע אותו בבית המשפט. פעם הגיע לדון בפני תלמיד של רבי יחזקאל סרנא זצ"ל ונתתי לו היתר לגשת לערכאות כפי שנפסק בשו"ע לנהוג באיש אלם, כששמע זאת הגאון הרב יחזקאל סרנא הקפיד עלי מאד וקבל בפני על כך. אמרתי לו שנהגתי על פי ההלכה בשו"ע, מאחר ובעל דינו מזלזל ולא מגיע לבית הדין ואין אני מוכן שהוא יפסיד. אמר לי ר' יחזקאל זצ"ל שכוננת השו"ע לדון בפני בית דין של גויים דוקא, אבל בפני שופטים יהודים אין שום היתר לגשת, כיון שהם מחוייבים לדון על פי דיני התורה. אמרתי לו וכי מה כבודו רוצה שאשלח אותו לבית משפט פלסטיני? ולמרות שלמעשה נוהגים כמו שעשית, אבל מי שמחמיר על עצמו עד כדי הפסד ותולה בטחונו בהקב"ה שישלים את הפסדיו, לא יינזק והקב"ה ישלם לו כפלי כפליים מידו הרחבה והפתוחה".

ועיין תחומין ג' עמ' 244 שם כתב הגר"מ אליהו זצ"ל: "במצב הנתון יש חשיבות ותועלת בשופט דתי כמו בעו"ד..., אולם לא כתב במפורש להיתר ודבריו נכפלו במאמר מרדכי חלק ב' ט"ו. ושם בעמ' 239 בשם הגר"א שפירא זצ"ל שיש חשש שיאלץ לפסוק על כרחו לפי חוק שהוא בבחינת גזל בעיני ההלכה ולא הכריע. והרב משאש בשו"ת שמש ומגן ח"ג אבהע"ז קמ"ד, פסל שופט דתי להיות עד בקידושין כי מוציא ממון שלא כדין וה"ז גזל.

והוסיף על כך הרב זצ"ל בכתב ידו:

והגאון מו"ר ר' יחזקאל סרנא אמר שאסור ללכת לערכאות של ישראל
גם במסרב, שהרי מכשיל את לשופטים שפוסקים בדיניהם אבל לא
ראינו מי שחושש לזה אף שאין תשובה לטענתו, וצ"ע²⁴⁷.

וכתב בשו"ת יחיה דעת חלק ד' סימן ס"ה: "שהואיל והשופטים יהודים הם ומושבעים מהר סיני
לשפוט על פי התורה (אם בכלל ראויים הם לדון ולשפוט), ואילו הם עזבו מקור מים חיים, התלמוד
והפוסקים, לחצוב להם בורות נשברים אשר לא יכילו המים, ודנים על פי חוקות הגוים ושופטיהם
וספרי החוקים שלהם, הרי המכשלה גדולה שבעתים מאשר להתדיין בפני שופטים גוים אשר לא
נצטוו מעולם לדון על פי התורה שלנו, שאף על פי שבני נח נצטוו על הדינים, (וראה בדברי הרמב"ם
סוף פרק ט' מהלכות מלכים, ובדברי הרמב"ן פרשת וישלח בענין שכס), מכל מקום יכולים לדון לפי
שכל אנושי ולפי ראות עיניהם, ואינם חייבים לדון בדיני התורה לפרטיהם, וכמו שמוכח מדברי
הרמב"ם (הלכות נחלות פרק ו' הלכה ט'). וכן העלה הגאון הנצי"ב בספר העמק שאלה (סימן ב' אות
ג'). ע"ש. וראה עוד בשו"ת חלקת יואב (מהדורא תנינא סוף סימן י"ד). ואף על פי כן איסור חמור
ביותר לישראל לדון אצלם, קל וחומר לשופטים יהודים כאלה, שהם מוזהרים ומושבעים מהר סיני
לדון רק על פי התורה, והם פנו עורף אליה, ותחת לשפוט על פי חוקי התורה, אשר יעשה אותם האדם
וחי בהם, דנים הם על פי חוקי העותומני והמנדטורי, בבחינת ושפחה כי תירש גבירתה, וילכו אחרי
ההבל ויהבלו, ועל ידי כך מייקרים ומחשיבים את משפטי הגוים עובדי אלילים, ונותנים כבוד ועילוי
לאילייהם, וכמו שפירש רש"י (ריש פרשת משפטים), על אחת כמה וכמה שהדבר אסור בהחלט,
והמתדיינים בפניהם עוברים גם על לפני עור לא תתן מכשול". ואכמ"ל.

²⁴⁷ עיין אות ח', נה ביחס ללפנ"ע לשופט. ועיין בשיטת הריטב"א בהערה 87 ויתכן שעל פי שיטתו
יש צד להקל.

לפני עור בגנב ובגזול / חשש שיעבור עבירה בפעם אחרת

קניית חפץ גזול לבין קניית חפץ גנוב – החילוק שבשיטת הרמב"ם

נט. כתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות גניבה הלכה א':

אסור לקנות מן הגנב החפץ שגנב ועון גדול הוא שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה²⁴⁸ וגורם לו לגנוב גניבות אחרות, שאם לא ימצא לוקח, אינו גונב...

ובפרק א' מהלכות גזילה הלכה א' כתב הרמב"ם:

אסור לקנות דבר הגזול מן הגזול ואסור לסעדו על שינויו כדי שיקנהו שכל העושה דברים אלו וכיוצא בהן מחזיק ידי עוברי עבירה ועובר על ולפני עור לא תתן מכשול.

בשני המקרים קיים איסור אולם בהלכות גניבה לא מוזכר דין לפני עור.

ונראה, שבהלכות גניבה הרמב"ם לא הזכיר איסור לפני עור, כיון שמדובר אחר שהגנב עשה שינוי בגוף הגניבה ובעת המכירה כבר לא חלה חובת השבה על החפץ עצמו (ויש חובת השבת דמיו)²⁴⁹. והוסיף הרב בכתב ידו:

²⁴⁸ עיין אות סט. ועיין פרק י"ב מרוצח הלכה י"ד.

²⁴⁹ "שינוי קונה" יש בו כמה משמעויות. וכגון:

שינוי בגוף החפץ - אם הגזול או הגנב שינו את החפץ הגזול ממה שהיה בשעת לקיחתו (כגון עצים ועשו מהם ספסל), פקעה חובת (מצות) השבת החפץ כמו שהוא ועתה הוא חייב לשלם את דמי החפץ כמו שהיה בשעת הלקיחה (רמב"ם פ"ב מגזילה הלכה א'-ב', שו"ע חו"מ סימן ש"ס סעיף א'). ונחלקו הקצות והנתיבות, האם פעולת השינוי נחשבת "גזילה חדשה" שעתה מוציאה מבית הבעלים לגמרי (שהרי מעתה אין חובת השבה של החפץ עצמו) - שיטת הנתיבות בסימן ל"ד בביאורים ס"ק ה' - ולקמן הערה 251) או שאין כאן גזילה חדשה והמשנה הינו 'מזיק' (עיין קצות סימן ל"ד ס"ק ג' וביתר

ומה שיגנוב פעם אחרת על ידי שקונה, אין זה לפני עור שאינו נותן מכשול אלא גורם שיעשה עבירה²⁵⁰.

אבל בהלכות גזילה מדובר בגזלן שלא שינה את החפץ (לפני המכירה) והרי הוא כמו בשעת הגזילה. ומכירתו (אחר יאוש בעלים) מהווה "שינוי רשות" שפוטרת את חובת השבת החפץ עצמו לבעלים (אף שקיים חיוב ממוני), כך שהקניה של החפץ (שינוי הרשות) היא עצמה סיוע לגזלן להיפטר מהשבת החפץ עצמו ולכן יש כאן איסור לפני עור, שמכשיל את הגזלן במניעת השבת החפץ לבעליו²⁵¹.

ועוד הוסיף הרב בכתב ידו:

וכן מדויק בלשון הרמב"ם. אכן כל זה לדעת הרמב"ם, שיאוש ושינוי רשות ביחד יוצרם שינוי, אבל לדעת התוס' יאוש לבד עושה הפקר, רק שאינו מותר מכח פסידא של הגזלן²⁵², ואם כן אין הזוכה מהגנב גורם איסור.

פירוט בדבר אברהם חלק א' סימן כ"א. ואילו מחידושי חידושי ר' שמעון שקאפ ב"ק סימן ל"ט אות ה' עמ' מ"ה משמע שאין כלל איסור בעצם פעולת השינוי. ולאחר שהיה שינוי – דנו פוסקים האם מותר לאדם אחר לקנות את החפץ (עיין גבול עולם עמ' ער"ב ואילך). שינוי רשות - גנב או גזלן שמכרו את החפץ אם היה יאוש בעלים ושינוי רשות, הקונה זכה במקחו ואינו צריך להשיבו לבעלים (ומחלוקת האם צריך לתת לבעלים את דמיו) – עיין שו"ע חו"מ סימן שנ"ג סעיף ג' (בדין הגנב, ובסימן שס"א סעיף ד' לגבי הגזלן. ועיין בהרחבה בפתחי חושן, גניבה, פרק ב').

שינוי השם – כתב השו"ע חו"מ סימן שנ"ג סעיף א': "נשתנה שם הגניבה ביד הגנב, כגון שגנב טלה ונעשה איל; עגל ונעשה שור, קנאה בשינוי השם, ואין להחזיר אלא דמיה ומשלם כמו שהיתה שוה בשעת הגניבה".

²⁵⁰ עיין אות עב.

²⁵¹ עיין נתיבות סימן רל"ד ביאורים ס"ק ה' ששינוי הינו מעשה גזל חדש (ועיין הערה 249). והוסיף הרב בכתב ידו:

ומהרמב"ם שהבאנו ראייה שזו גניבה, שלסברת הקצוה"ח שתברא חייב מדין מזיק, בשינוי אינו מזיק.

²⁵² עיין תוס' ב"ק סז. ד"ה "אמר עולא" במחלוקת ר"י ור"ת.
עח

ואמנם יש לאסור לקנות מגנב כיון שגורם שהגנב יגנוב שנית אבל אין זה בגדרי לפנ"ע. ויתכן שהדיון לגבי שינוי רשות גם תלוי במחלוקת הקצות והנתיבות האם מי שעושה שינוי מעשה בחפץ גנוב עושה מעשה גניבה חדש (נתיבות) או לאו (קצות)²⁵³.

תשלום בכסף מזויף

ס. אדם שיש ברשותו שטר כסף מזויף, אסור לו לתת אותו לגוי בתורת פרעון עבור סחורה וכדו' ויש בזה משום גזל הגוי²⁵⁴ וגם משום לפנ"ע, שמכשיל את הגוי שיתן כסף זה לאחרים²⁵⁵ ולכן יש למסור שטר זה למשטרה.

חלוקת חילוף גנובים לרכב

סא. אדם הזיק מראה של מונית. נהג המונית אומר למזיק שישלם לו סכום כסף והנהג יקנה מראה מערבים שיש חשד שהמראות המוחזקות אצלם הם גנובות. נהג המונית מסתפק בכך ואינו דורש ממנו סכום כדי לקנות מיהודים שאצלם המראות אינם גנובות.

נראה שאין על האדם לחשוש שהוא מסייע לעוברי עבירה ומותר לו לשלם את הסכום הנמוך שהרי גם אצל הערבי מדובר בספק שיתכן שהמראה שימכור לא

²⁵³ עיין הערה 249. ועיין שו"ת אבן יקרה ח"ג סימן כ"א, לגבי האיסור של הוצאת פירות מא"י לחו"ל (ב"ב צ:). שהאיסור הוא על האדם המייצא, אבל הפירות עצמם שהגיעו לחו"ל מותרים (ולא דן האם מותר לבן חו"ל לקנות שהרי בכך הוא מעודד את יצוא הפירות מהארץ).

²⁵⁴ גניבת הגוי וגזילתו אסורים – עיין שו"ע חו"מ סימן שמ"ח סעיף ב' (ועיין תוס' קידושין דף קיג: ד"ה "יכול" ורמ"א אבהע"ז סימן כ"ח סעיף א' ברמ"א ובנו"כ שם). והקונה מגוי צריך לשלם על הסחורה ואם משלם בכסף מזויף, הרי שלא שילם על הסחורה (ויל"ע האם מדובר בגניבה או בגזילה או בעושה). ואם הגוי קיבל את הכסף ושילם בכסף זה לאדם אחר, מבחינתו של הגוי הוא קיבל כסף שהועיל לו, וצ"ע.

²⁵⁵ הרב זצ"ל לא פירט האם מדובר בלפני עור דאורייתא.

תהיה מראה גנובה. ועוד אם מדובר במקרה בו על פי הלכה המזיק פטור משלם, ודאי שאין עליו איסור.

פרחים – קנייתם בשביעית / פירות היתר המכירה

סב. קניית פרחים שאין בהם קדושת שביעית בשביעית (ללא ריח)²⁵⁶, כשיש חשש שפרחים אלו נזרעו / נעבדו בשביעית (נקודת המוצא בשאלה שאם מגדל הפרחים מכר את הקרקע בהיתר המכירה – יש מקום להתיר קניית הפרחים אף למי שאינו סומך על היתר המכירה וזאת על פי תשובת המנחת שלמה לענין לפנ"ע בקניה ממי שסומך על על היתר המכירה שמעלה לקולא²⁵⁷ (ועיין אות עז).

נראה שמותר כיון שיש כאן כמה וכמה צדדים להקל. אין זה מסייע או איסור לפנ"ע המקובל, שבו האיסור הוא לא לעזור לאדם לעשות פעולה אסורה משא"כ הכא שהפעולה האסורה כבר נעשתה והחשש הוא שכיון שקונה ממנו יזרע או ישתול שוב, והרי זה דומה לאיסור לקנות מגנב ושם הטעם שלא יבוא לגנוב שוב ולא משום איסור לפני עור (עיין לעיל אות נט).

אמנם אף שאסורה קניה מגנב מהטעם הנ"ל, כאן יש צדדי קולא, כיון שיש להניח שבשמיטה הזו עצמה לא ישתול עוד פרחים כאלו והחשש הוא לשמיטה הבאה, ונראה שלכך אין לחוש²⁵⁸.

ועוד, רוב הפועלים בשדה הם נכרים וא"כ ה"מסייע" כאן הינו מסייע באמירה לנכרי שלא נראה שיש לחוש לכך²⁵⁹.

²⁵⁶ עיין שבת הארץ, מהד' מכון התורה והארץ חלק , פרק ז' הלכה י"ט.
²⁵⁷ מנחת שלמה חלק א' סימן מ"ד. ובדין לפנ"ע שהאחד חושב שמותר והשני סובר שאסור או ההיפך, עיין ריטב"א סוכה דף י' ד"ה "רב חסדא", ש"ך יו"ד סימן קי"ט ס"ק כ', ואכמ"ל.
²⁵⁸ יתכן שמדובר בדבר מציאותי - האם מדובר לקראת סוף שנת השמיטה וכן באמצע השנה כמה מחזורי גידול יש למגדל.
²⁵⁹ אמנם יש כאן גם ביטול המ"ע של "ושבתה הארץ" לדעת הסוברים שאיסור זה קיים גם כשנכרי מעבד את הקרקע, אמנם עיין מעדני ארץ סימן י"ג אות ט"ז ד"ה "והנה על זה".

ועוד שחלק מהמגדלים מגדלים בחממות שיש בכך צד להתיר²⁶⁰. וכן חלקם (אף שלא ידוע בדיוק כמה הוא) הצטרפו ל"היתר המכירה".

ועוד שלגבי אילן שנטעו בשביעית אף שדינו שיעקר יתכן שמדובר רק באילן מאכל ולא בסרק²⁶¹ (וגם באילן מאכל יש חילוק בין העץ לבין הפרץ) ויתכן שסו"ס מותר בהנאה²⁶².

²⁶⁰ גידול בחממות בשביעית האם די בו כדי להתיר (ללא מצע מנותק), דנו בכך רבים, עיין המעיין, תמוז תשמ"ה במאמרו של הרב קלמן כהנא זצ"ל בביאור שיטת החזו"א.

²⁶¹ עיין גיטין נג: שהנוטע בשביעית יעקר. וחיוב עקירת אילן סרק לכאורה תלוי בשני הטעמים שנאמרו שם בגמ', שעל פי הטעם שתלוי בספירת שנות ערלה, אין שייך הדבר באילן סרק ולפי הטעם שנחשדו ישראל על השביעית, טעם זה שייך גם בעצי סרק.

²⁶² גם אם דינו להיעקר.

אבטחה בשבת / הפגנות

אבטחה בשבת

סג. אדם שלכל מקום שהוא הולך מלווים אותו אנשי בטחון לאבטחתו ומחללים שבת. אף שהם עתה מותרים בכך כיון שיש חשש פקד"נ, מ"מ מסתבר שהוא כשלעצמו עליו להימנע לצאת מביתו בשבת ולא גרע מתינוק דאישתפכו חמימי שלא מלים אותו בשבת ולא אמרינן שימולו ושכשיגיע למצב של פקד"נ יחללו עליו שבת²⁶³.

²⁶³ עיין עירובין סח. וברי"ף דף כ. (בזמנם היו רוחצים את התינוק במים חמים אחר המילה, ואילו לא היו רוחצים אותו נחשב היה הדבר לפיקוח נפש והיום לא רוחצים – עיין אור"ח של"א סעיף ז' ובנו"כ שם).

ונחלקו ראשונים האם מותר לאדם לקיים מצוה בשבת מתוך ידיעה שלאחר מכן יתעורר צורך לחלל שבת (כגון, למול את התינוק כשאין מים חמים מוכנים ואחר הברית יחממו מים משום פקד"נ). הר"ן על הרי"ף במסכת שבת דף נב. מדפי הרי"ף כתב: "והרמב"ן ז"ל כתב דשרי למימהלי שאין למצוה אלא שעתה ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לדחות את השבת דבתר הכי פקוח נפש הוא דדחי ליה...". אבל בעל המאור בשבת נג. מדפי הרי"ף כתב, שיש לדחות המילה אם אין מים חמים לשימוש אחר המילה, למרות שאח"כ יהיה פיקוח נפש. ובר"ן שם כתב: "ואינו כן דעת הרז"ה ז"ל שהוא ז"ל אמר דכל היכא דאישתפוך חמימי דבתר מילה [מקמי מילה] תדחה מילה וכן דעת הרשב"א ז"ל והביא ראייה מדתנן בפ"ק דביצה (דף ב א) ב"ה אומרים לא ישחט אא"כ הי' לו דקר נעוץ מבעוד יום וב"ש מתירין ושז"ל שחט שיחפור בדקר ויכסה ואם איתא שמלין מפני שבשעת מילה אין כאן דחיית מכשירין ואח"כ פקוח נפש הוא שדוחה ה"נ נשחוט מפני שמחת יום טוב ולאחר מכאן נימא שמצות כסוי הוא שדוחה אלא ש"מ כל שאנו יודעים בתחלת הדבר שיבא לידי איסור מלאכה דוחין את המצוה כדי שלא יבוא בסוף לידי כך". (ועיין שו"ת מעשה חושב חלק ד' עמ' קע"ט שתמה שלכאורה קיימת סתירה בשיטתם מדין הפלגה ג' ימים קודם השבת).

ולפי"ז לענין אבטחה, האם נוכל להתיר על פי הרמב"ן ? נראה שאין ראייה להתיר כיון שהרמב"ן התיר רק לאחר המילה שהיא עצמה המצוה, אבל לא התיר "הכנה" שתוביל לפקד"נ.

ועיין אבני נזר יו"ד סימן ש"מ אות י', יז שביאר שכיון שמצות המילה עצמה תתקיים גם ביום אחר, אין למול בשבת ולהגיע לידי פקד"נ. ולדבריו נראה לדייק שאילו לא היתה אפשרות למול ביום אחר, היה מותר למול ולבוא לידי פקד"נ ואז לחמם את המים. ולפי דבריו עבור מצוות שהן בו ביום אין לחוש לחילול שבת ביום עצמו. ולפי"ז אם ערב פסח יחולל בשבת וכל ישראל יצטרכו לבוא לירושלים ומסביב לכך תצטרך להיות פעילות של חילול שבת, אין בכך שום קפידא כיון שהיום עצמו גורם. אבל לגבי תפילה כיום בכותל (עיין באות הבאה) וכדו' אין להביא ממנו ראייה להתיר שהרי אין חיוב גמור ללכת כיום לכותל. ולפי זה ראש ממשלה וכדו' שזקוק לאבטחה ואין לו דרך אחרת לשמוע קריאת מגילה או תקיעת שופר, שמה יהיה מותר לו ללכת למרות שיתלווה לכך חילול שבת. אמנם הרי חז"ל מנעו תקיעת שופר כדי שלא יחללו שבת, וצ"ע. וע"ע דברי יציב סימן ק"ע.

ומה עוד שיש לבחון האם בכל מקרה של אבטחה מדובר במקרה של פקו"נ ואם היה מדובר באיסורי דרבנן אולי היה צד למצוא היתר. אמנם, יכול הוא לומר לאנשי הבטחון שלא ילוו אותו ואז הם עושים על דעת עצמם (בהנחה שאכן עבורו אין זה פקו"נ ללכת בלא ליווי שאז אסור לו מפאת עצמו), וצ"ע²⁶⁴.

הליכה לכותל בחג השבועות

סד. יש לעיין מהו ההיתר של הליכת המונים לכותל בבוקר חג השבועות לתפילת ותיקין, שהרי ברור שלצורך זאת שוטרים רבים מחללים יום טוב. ואף שמדובר בצורך מצוה שלגביה נאמר שאפשר לצאת אף בערב שבת (ולא רק שלשה ימים קודם השבת)²⁶⁵, ההיתר הוא רק בערב שבת אבל לא בשבת עצמה.

(ולכן יש לדון על חולה לב שרוצה ללכת להתפלל בשבת והוא חייב לקחת עימו כדור כלשהו שאם תהיה לו התקפת לב יקחנו מיד ובמקום שאין עירוב נמצא שכשיוצא לבית הכנסת הוא מביא עצמו למציאות של פקו"נ)

כפי שכתב בעל המאור בסוגיא של מילה בשבת, שלהביא לידי אונס בשבת עצמה אסור (לגבי תינוק שנשפכו חמימיה)²⁶⁶.

יתכן שההיתר להליכה לכותל הוא מפני שחילול שבת 'בא ממילא' והיינו כיון שהגיעו הרבה אנשים נוצר מצב של פקו"נ ולכן צריכים שוטרים רבים לחלל שבת.

²⁶⁴ עיין שו"ת שרידי אש ח"ב סימן ט' (מהד' חדשה) אות כ- כא שכתב, שאדם הבא לעשות מצוה אינו צריך לחשוש משום לפנ"ע, כלומר שיגרם מכשול לחבירו. ועפי"ז נראה שיש מקום גדול להקל כאשר מקיימים תפילה במקום כלשהו ויש צורך באבטחה משטרתית שכרוכות בה פעולות שאינן בכלל פקו"נ, שאין לחשוש משום לפנ"ע כיון שכוונתו למצוה, וכדו'. ולכאורה יש מכאן קולא גדולה לגבי האפשרות להזמין לסעודות שבת מי שאינו שומר תומ"צ וכדו' (עיין אות לח, לט) ואמנם עי"ש בשרידי אש שכתב שדבריו נגד גדולי האחרונים, וצ"ע האם סמך על דבריו למעשה. ועיין בהערה ²⁶⁷.

²⁶⁵ שבת יט. .

²⁶⁶ ועיין בהערות באות הקודמת ובדברי האבני נזר והשרידי אש.

אולם לכאורה היה צריך לומר לכל האנשים שלא לבוא לכותל. אבל אם ננקוט שחילול השבת 'בא ממילא' אין חובה לומר להם והיינו שההגעה לכותל אף שהיא על ידי מעשה, נחשבת ביחס לחילול שבת כשב ואל תעשה שבא ממילא, וצ"ע. והלכות פקו"נ הם הלכות מסובכות²⁶⁷.

ועל פי הנ"ל, לכאורה היה צריך לומר לאנשים לא לגור במקום מסויים כי צריך לחלל עליהם שבת, אולם אין לדבר סוף והדבר רק יביא את האוייבים למקומות נוספים. והדין הוא שמותר לצאת מול אוייבים בשבת אף אם באים על עסקי קש ותבן²⁶⁸, ומסתבר שאף אם שרפו שדה מותר לכבות את השריפה.

²⁶⁷ עיין תחומין חלק ד' במאמרו של הרב משה מלכה זצ"ל לגבי קיום הפגנות בשבת. וכתב שם שעצם בקשת הרשויות להפגין כמוהו כדרישה מאת המשטרה לבוא ולחלל שבת ולכן יש לאסור ואי אפשר להגדיר את הנידון כ'בא ממילא' (ועיין שם שניתן להפגין בימות החול). אמנם עי"ש במאמרו של הרב זילברשטיין שליט"א שחלק וכתב שמותר להפגין בשבת ולקיים מצות תוכחה ולמנוע מכשול להבא ואין לחשוש לחילול השבת שיגרם מפאת כך. ועי"ש במאמרו של הרב שמחה קוק שליט"א שכתב שאין להימנע מלהפגין מחמת חילולי שבת, ודימה את הדבר שאלה האם להימנע לנדות אדם מחשש שמא יצא לתרבות רעה עי"ש. ויש לעיין האם הטעמים שנאמרו שם תקפים גם כאן. ועיין בשו"ת שערי ציון (הרב שמואל רבינוביץ שליט"א) חלק א' סימן יג-יד שכתב לגבי פתיחת קבר רחל בשבת והדלקת נר ל"ג בעומר במוצ"ש ודן לגבי גדריו לפנ"ע וכו' (אמנם בנוסף לאיסור לפנ"ע מדובר שאחרים יחללו שבת עבורי, כדי שאני אוכל להיות בטוח, וא"כ לא דומה לסוגיות לפנ"ע הרגילות) ושם ציטט מכתב מהגרז"נ גולדברג זצ"ל שכתב למנוע חילול שבת לצורך ההדלקה במירון במוצ"ש ולא גרע מכך שביטלו תקיעת שופר ולולב שמא יטלטל ד' אמות ברה"ר, והוסיף שהזכות היותר גדולה היא שמירת שבת, עי"ש.

ומכאן שיש לעיין בכל הנאה מחילול שבת במוצ"ש אף אם נאמר שהיא מותרת מעיקר הדין על פי הכללים של מעשה שבת שבסימן שי"ח. וכגון טיסה שיוצאת במוצ"ש וכדו'. ושם יש לחלק בין דבר שיש בכוחנו למנוע אותו, וכגון שאם פלוני לא יטוס לא יועיל ואין בכוחנו להועיל למנוע את הטיסות. לעומת זאת אם הציבור הדתי ככלול לא יבוא להדלקת ל"ג בעומר, לא יהיה צורך בחילול שבת עבורו. והוסיף על האמור הרב בכתב ידו:

ועיין בתשובת מהרי"ל דיסקין.

ונראה שכוונת הרב זצ"ל לתשובה שבקו"א סימן קמ"ה שכתב שאין אדם מחוייב לוותר על ממונו ועי"כ ימנע חילול שבת של חבריו. ולכאורה יש מקום לחלק בין מעשה בידים לבין אי עשיה. ועיין בקובץ בית אהרן וישראל ע"ב (י"ב, ו') במאמרו של הרב שמואל רבינוביץ (רב המקומות הקדושים) שדן שם בשאלה זו בעמ' ע"ב וכתב שאין לחשוש לחילול שבת של כוחות הבטחון וציין לתחומין הנ"ל, וצ"ע.

²⁶⁸ שו"ע אר"ח סימן שכ"ט סעיף ו'. ויל"ע האם אי הליכה לכותל מחשש מחבלים איננה דומה לאי יציאה על עסקי קש ותבן, שהותרה יציאה על עסקי תבן וקש בשבת – עיין עירובין מה. .

הפגנה וחסידות כבישים

סה. לצאת להפגין כנגד עקירת ישובים או חילול קברים ולחסום כבישים לצורך כך. לכאורה יש לאסור קיום הפגנה כזו כיון שמעכבים אנשים מלהגיע לביתם ונגרם להם הפסד כספי של דלק וכו'.

ושמא כיון שיש חובת מחאה, החובה קיימת על כולם, אף על אלו שאינם מפגינים וא"כ כופים אותם לקיים את חובם²⁶⁹ אולם הקצות שכתב שעל מצות עשה רק בי"ד יכולים לכפות²⁷⁰.

אמנם הרחוב שייך לציבור ולפי"ז מסתבר שמותר לציבור להתקהל ברחוב אבל מאידך אין להם להפריע לאחרים. ושמא יש לומר שכל בני המדינה קיבלו עליהם שיש הפגנות מסוג זה, אף אם ההפגנות אינם על פי החוק, וצ"ע.

והוסיף הרב בכתב ידו:

אכן אם הרבים היו על פי דין צריכים לנהוג הנהגה מסויימת כמו שיש נתבע שאינו רוצה לבוא לדין יכול התובע לעכב קריאת התורה מהרבים שזה מין כפיה על הרבים שיעשו דינו ור"ת החרים שלא יבטל אדם קריאת התורה בשבת אם עוד לא עיכב ג' פעמים בחול²⁷¹.

²⁶⁹ ויל"ע האם חובת המחאה היא רק באופן זה של חסידות כבישים ?

²⁷⁰ עיין משובב נתיבות סימן ג'.

²⁷¹ עיין רמ"א או"ח סימן נ"ד סעיף ג, חו"מ סימן ה' סעיף ב'. ועיין שו"ת משנה הלכות חלק ז' סימן רנ"ו.

לפני עור כשאינו יודע שאינו נכשל / כשלא יחול איסור

יחוד / להודיע שאין איסור

סו. טכנאית מכ"ם נוסעת למקומות מבודדים לתקן מכשיר מכ"ם והיא נוסעת עם גבר. השאלה היא לגבי הנסיעה ולגבי ההימצאות במקום שיש בו דלתות שחייבות להינעל ובפשטות יש איסור יחוד, ואם יהיה לה אישור להשאיר דלתות פתוחות וקורה שעובר מישורו, האם די בכך שהרי כמעט ולא עוברים שם אנשים.

הוצע, שהיא תפעיל את מצלמת הפלאפון ובעלה יראה אותה כל הזמן – ונראה שאכן מועיל.

אמנם, יש מקום לומר שהיא צריכה לומר שאיש שנוסע איתה שבעלה רואה, שאם לא כן היא תכשיל אותו (שהוא סובר שיש יחוד) והוא לפני עור (כך הוצע על ידי על פי המנחת שלמה²⁷²).

ויש לעיין בראייה במצלמה למניעת איסור יחוד, האם מועילה גם מצלמה שרואה אותה גם אדם יחיד. כגון, איש ואשה במקום אחד ואדם בודד צופה בהם במצלמה

²⁷² שו"ת מנחת שלמה חלק א' סימן ל"ה: "אשה שבעלה נמצא בעיר אלא שטעתה וחשבה שהלך לעיר אחרת, מסתבר דיש בכה"ג איסור יחוד אפילו אם המתבודד יודע שהבעל כן נמצא בעיר כיון שלגבי ידידה לא נזכר בשום מקום דמסתפי מבעלה, אך אפילו אם נאמר דכיון שלפי האמת הוא כן נמצא בעיר ליכא בכה"ג איסור יחוד, מ"מ נראה דאף שהאיש המתבודד עמה יודע שבעלה בעיר אפי"ה אסור אם הוא אינו מגלה לה והיא אינה יודעת, דנראה שאסור ודאי ליתן לחברו בשר טלה אם הלה חושב שהוא חזיר ורוצה לאכול בשר חזיר כיון שגם על זה בעי' סליחה וכן מבואר בקדושין דף נ"ב ע"א תוד"ה דמחיל, וה"נ גם כאן הרי הוא מכשיל את האשה במחשבת פגול של איסור יחוד כיון שהיא אינה יודעת ומתיחדת אף על פי שחושבת שאין בעלה בעיר. ואמרתי משום כך שהנותן לחברו דבר מאכל בכה"ג שהמקבל היה צריך מן הדין לשאול אותו תחלה אם הוא כשר או לא, או אם הפירות שהוא נותן לו הם מתוקנים מתרו"מ או לא, דחייב הנותן בכה"ג להקדים ולומר לו שהפירות הם מתוקנים אף על פי שאין המקבל שואלו על כך כדי שלא יכשילנו באיסור זה שהוא אוכל מבלי לברר תחלה אם מאכלו כשר או לא...". ויל"ע מה הדין כשהנוסע עימה כלל אינו יודע מאיסור יחוד האם יש להודיעו.

שלכאורה לא יועיל שהרי הוא רק אדם אדם נוסף וכדי למנוע איסור יחוד לא די בשני אנשים ואשה אחת²⁷³, אולם אם בעלה רואה וכן"ל ודאי מועיל²⁷⁴.

נכשל מתעסק או שוגג בעבירה מדרבנן

סז. מי ששולח את חברו לעשות מעשה עבירה, אבל חברו פטור כיון שהוא אנוס או מתעסק²⁷⁵ או ששלחו לעבור עבירה מדרבנן בשוגג על פי לשיטת הנתיבות בסימן רל"ד (שאינו צריך כפרה על כך) - מסתבר שאין המכשיל עובר על איסור לפנ"ע, שסוף סוף לא נעשתה עבירה ואין המשלח מתחייב משום לפנ"ע²⁷⁶.

²⁷³ עיין שו"ע אבהע"ז סימן כ"ב סעיף ה' בפרטי הדין.
²⁷⁴ הרב דב רבינוביץ שליט"א העלה את הסברא, שמהותו של 'שומר' הוא אדם שמבין מה שבפניו אבל אין חשש שיחטא (כגון קטנה בת שלש שנים ומעלה). ועיין בהרחבה בנטעי גבריאל [יחוד] פרק כ"ט ושם בפרק פרק מ' ובתשובות בעמ' שפ"ח ובפרק כ"ז ובהערות שם, ששומר הינו מי שלא יחטא כי אינו יודע טעם ביאה אבל יודע לספר ובושים מפניו. ולפי זה אף במצלמה כן. ולפי"ז טוב דין 'שומר' או מצלמה וכדו' מדין יחוד באותו מקום, שבאותו מקום יש צורך בכמה אנשים ונשים כדי למנוע איסור יחוד, משא"כ בדין 'שומר' שמועיל אף בלא אותו מספר אנשים.
 ובנטעי גבריאל הנ"ל כתב בפרק מ"ה סעיף ח': "אם המשרד בחדר מיוחד שיש לבעל הבית תלוזיה במעגל סגור שיכול לראות כל הנעשה במשרד וכל העובדים יודעים שיש שם כלי כזה, יש לצרפו להקולות דלא נחשב מקום יחוד".
 ועיין בב"ש אבהע"ז סימן כ"ב ס"ק ט' לגבי נסיעת אשה עם עגלון בשמירת תינוק, אמנם יש לעיין האם הטעם של "תינוק" הוא מחמת הבושה המיוחדת מהבן ואם זה הטעם, לא תועיל במצלמה ראיית איש זר (אבל בעלה יועיל) אבל אם הטעם הוא מפני שמי שלא יעבור עבירה יכול להיות שומר בכל מקרה, שלא יעבור עבירה, א"כ מצלמה תועיל.
 ובשו"ת בית דוד (הרב דוד טבל רובין) סימן כ"ה ד"ה "ועוד", כתב שיוצא ונכנס טוב יותר מפתח פתוח, כיון שהוא שומר מירתת יותר וגם תפקידו להיכנס. אמנם שם מדובר שאח הוא השומר, אולם לא הכרחי שזו עיקר סברתו, עיי"ש. ועיין במאמרו של הרב חנוך אלבק במוריה אלול תשע"א לגבי מצלמה בעמ' קמ"ז.

²⁷⁵ כדעות הסוברות שמתעסק הינו היתר גמור (וגם אין לחשוש למלאכת מחשבת אם מדובר בשבת) – שלא כשיטת שו"ת רעק"א סימן ח'.

²⁷⁶ אמנם עיין שו"ת אג"מ יו"ד ח"א סימן ג' שכותב שעובר על לפנ"ע וכן עיין מנחת שלמה ח"א סימן מ"ד ד"ה "מבואר". ואכמ"ל לגבי חיובו של המשלח בדיני שמים. ולגבי ריבוי בשיעורין כתב במנחת שלמה חלק ב' סימן ט"ו (עמ' נ"ט) שאם בחברת חשמל מדליקים את האור בהיתר עבור פקו"נ אין צריך היחיד (שאצלו אין פקו"נ) לכבות את החשמל אצלו (לפני שעת התיקון) כדי למנוע ריבוי בשיעורים אצל המתקן, ועיי"ש.

לחלק מועיל ולחלק מכשול

סח. אדם שביקשו ממנו לתרגם את התלמוד (גמרא) לאיטלקית. יש לדון האם הדבר מותר, שהרי לגוי אסור ללמוד תורה ונמצא עובר על לפני עור²⁷⁷, אולם אם ברור שגם יהודים ילמדו, נראה שאינו צריך לחשוש²⁷⁸.

²⁷⁷ עיין חגיגה יג. .

²⁷⁸ עיין שו"ת אג"מ או"ח חלק ב' סימן ל"ו שאין להימנע מלומר תוכחה כשיש כאלו שיקבלו מחשש שמא אחרים לא יקבלו ויהפכו להיות מזידין. ועיין גם באג"מ אבהע"ז חלק ד' סימן כ"ו אות ג' לגבי לימוד תורה בכיתה שיש בה ילדים שאינם יהודים.

מחזיק ידי עוברי עבירה

תשלום לבריכה

ס.ט. אדם שבצעירותו התגנב לבריכה מעורבת ועתה חזר בתשובה ורוצה לשלם לבריכה את מחיר הכניסות לבריכה. אם על ידי אי התשלום מצבה של הבריכה יהיה גרוע והיא תיסגר אינו צריך לשלם²⁷⁹. אבל אם לא זו המציאות, עליו לשלם את חובו ואין כאן משום מחזיק ידי עוברי עבירה²⁸⁰.

²⁷⁹ כדי למנוע אדם מעבירה מותר גם לגרום להפסד ממון (יסודות אות ד') ולכן אף שכאן קיים חוב, הוא אינו חייב לשלמו כדי להפריש מאיסור. אמנם ודאי שיש חידוש בדבר, שהרי באפרושי מאיסורא שהוא מפסיד ממון, לא מדובר במציאות בה היה מוטל עליו חוב מעיקרא.
²⁸⁰ עיין אות נט.

מסחר ושידוכין

תותח להברחת ציפורים לבית עבודה זרה

ע. בית עבודה זרה בתאילנד סובל מציפורים. קיימת אפשרות למכור לו תותח שמברח ציפורים (כמו בשדות תעופה), האם הדבר מותר ?

על פי דברי תוס' בתחילת מסכת מסכת ע"ז, כיום מותר לשאת ולתת עימם קודם אידיהן כי אינם עובדי ע"ז אלא מעשה אבותיהם בידיהם²⁸¹ - יש להתיר.

²⁸¹ עיין תוס' ע"ז דף ב. ד"ה "אסור" ופסק השו"ע ביור סימן קמ"ח סעיף י"ב: "יש אומרים שאין כל דברים אלו אמורים אלא באותו זמן, אבל בזמן הזה אינם בקיאים בטיב אלילים לפיכך מותר לשאת ולתת עמם ביום חגם ולהלוותם וכל שאר דברים". והוסיף שם הרמ"א: "ואפילו נותנים המעות לכהנים, אין עושין מהם תקרובת או נוי עבודת כוכבים, אלא הכהנים אוכלים ושותים בו ועוד דאית בזה משום איבה אם נפרש עצמנו מהם ביום חגם ואנו שרויים ביניהם וצריכים לשאת ולתת עמם כל השנה. ולכן אם נכנס לעיר ומצאם שמחים ביום חגם, ישמח עמם משום איבה דהוי כמחניף להם. ומ"מ בעל נפש ירחיק מלשמוח עמם אם יוכל לעשות שלא יהיה לו איבה בדבר. וכן אם שולח דורון לעובד כוכבים בזמן הזה ביום שמיני שאחר ניט"ל שקורין ניי"א יא"ר שיש להם סימן אם יגיע להם דורון בחג ההוא, אם אפשר לו ישלח לו מבערב ואם לא, ישלח לו בחג עצמו".

אמנם יש לעיין מה הוא גבול ההיתר שהרי ישנם הלכות רבות נוספות הנוגעות לע"ז ולגביהם לא העיר הרמ"א שכיום יש להתיר. ובשו"ת מהר"ח או"ז סימן קע"ה חידש: "ועוד אין לנו לאסור עליהם שבשעת הדחק יש לנו לסמוך על ר' יוחנן... דאמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן גוים שבחרין לארץ לאו עובדי ע"ז הם אלא מנהג אבותיהם בידיהם ואנן בח"ל אנן. וכיון דאין עובדים ע"ז אין לנו לאסור שלא לישא וליתן עמם ביום אידם. וכן משמשי ע"ז אין לנו לאוסרם משום ע"ז אין אסורים עד שיעבדו. שנאמר אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים בכלים שנשתמשו לע"ז הכתוב מדבר. יכול עשאו ולא גמרום גמרום ולא הביאום, הביאום ולא נשתמשו בהם יכול יהו אסורין ת"ל אשר עבדו שם הגוים. וכיון שגוים שבחוצה לארץ אינם עובדי ע"ז אף על פי שעובדים אינה נחשבת ע"ז. וודאי ע"ז עצמה אסורה ע"ז של נכרי אסורה בין נעבדת בין שאינה נעבדת". ובשו"ת מנחת יצחק חלק ד' סימן פ"ז דן לגבי הבטה בשעון שעל בית ע"ז והתיר מכמה טעמים (שנעשה לגוי וכו') והוסיף: "עוד יש לצרף לצירופא בעלמא, מה דאיתא בשו"ת מהר"ח א"ז שכתב, דבזה"ז יש להקל בשעת הדחק בתשמישי עכו"ם, כיון דאינן אסורין עד שיעבדו ועכו"ם שבוה"ז לא עובדי ע"ז הם, אלא מעשה אבותיהם בידיהם עיין שם - אך שפיר כתב בספר מנחת פתים (י"ד סי' קל"ט) שהוא חידוש גדול, ומשמעות יתר הפוסקים לא נראה כן עיין שם, והובא בדרכ"ת שם (ס"ח כ'), אבל כאמור שזה רק לצירופא בעלמא".

אמנם אם נאמר שבתאינלד הם אכן אדוקים בע"ז כמו בזמן הגמרא, יל"ע האם נוכל להתיר.

ויש לעיין האם נוכל לומר שכיון שהעבודה זרה 'סובלת' מציפורים ועתה יהיה תותח שיבריא אותם, אין חשש שיוודה לע"ז, שהרי הוכח שהע"ז עצמה אינה יכולה להבריא את הציפורים וא"כ לא יודה לע"ז, וצ"ע למעשה²⁸².

ובכל הענין יש לעיין אם ההיתר הינו רק מכח הטעם של 'שעת הדחק' - האם מי שעבורו אין זו שעת הדחק ומצבו הכלכלי איתן ועיקר פרנסתו מדברים אחרים ועתה מזדמנת לו עיסקה שאינה עיקר פרנסתו, האם יכול להתיר לעצמו מכח "שעת הדחק" או ששעת הדחק הינה רק למי שבאמת דחוק, וצ"ע. ועיין בסוף ההערה הבאה.

²⁸² שו"ע יו"ד סימן קל"ט סעיף ט"ו כתב: "ספרי עובדי כוכבים ביד ישראל, יש מי שאומר שאין איסור למכרם. הגה: וי"א שאסור למכרם לכל עובד כוכבים, אם הם ספרים השייכים לזמר בהם לעבודת כוכבים. (ב"י בשם ס"ה וסמ"ג ותוספות פ"ק דעבודת כוכבים דף י"ד והג"מ וכל בו) וי"א דדוקא לכהנים אסור למכור, אבל לא לשאר עובדי כוכבים. (פסקי מהרא"י סי' כ"ז) והמחמיר תבא עליו ברכה, ואפילו למכור להם קלפים ודיו לכתוב בהם ספרי דתן, יש מחמירין לאסורן (הגהות אשר"י פ"ק דעבודת כוכבים ופסקי מהרא"י סימן קי"ב). ויש מי שאומר שאסור להלוות לצורך בנין עבודת כוכבים של עובדי כוכבים או לתכשיטיה או למשמשיה, וכ"ש למכור לה תשמישים כגון מחתות. והמונע מצליח. ואין לקשור ספרי עובדי עבודת כוכבים, חוץ מספרי הדיינים והסופרים. ואם חשש משום איבה, כל מה שיכול להשטט, ישמט. (וע"ל סימן קנ"א). וא"כ מוכח שלכתחילה ודאי אין להתקרב לענינים אלו, ולא גרע מתכשיטיה או משמשיה, וצ"ע.

אמנם יש לעיין בעצם האיסור, שהרי נאמר במשנה בע"ז דף טז. ונפסק להלכה בשו"ע ביו"ד סימן קמ"ג סעיף ב': "אסור לבנות עם העובד כוכבים כיפה שמעמידים בה עבודת כוכבים. ואם עבר ובונה, (אפילו עבודת כוכבים עצמה) שכרו מותר. אבל בונה הוא לכתחלה הטורקלין או החצר שיש בה אותה הכיפה". ואם מותר לבנות עימו הטורקלין, מדוע נאסרו כל הנ"ל? והרשב"א בשטמ"ק בנדרים דף סב: "למידק דכל היכא דאיכא למיתלי תלינן. וכתוב בתוס' דמכאן יש ללמוד דאסור להלוות מעות לצורך בנין עבודה זרה או לצורך תכשיטיה או משמשיה משום דלפני עור לא תתן מכשול ובפרק קמא דעבודה זרה הארכתו בדברים אלו בכמה מקומות בסייעתא דשמיא. ושם נראה כי לצורך בנין בתי עבודה זרה מותר אלא לצורך כיפה שמעמידין שם עבודה זרה עצמה אסור ממתניתין דבונה עמו בסלקי הגיע לכיפה מקום שמעמידין שם עבודה זרה מסלק ידו ממנה דמשמשי עבודה זרה אסור משמשי משמשיה מותר ושם כתבתי יותר בסייעתא דשמיא. ומכל מקום שומר נפשו ירחיק ממנה והמחמיר תבא עליו ברכה. הרשב"א ז"ל".

ולדבריו כל שאינו ממש משמש מעיקר הדין הוא מותר (וה"ה התותח שבפנינו). אמנם הט"ז שם בס"ק ד' תמה על היתר בניית הטורקלין: "כן פסק רש"י ורמב"ם במתניתין דקתני בונה עמהם בימוסאות דהיינו מידי דהוה תשמיש דתשמיש לעבודת כוכבים והתוספות חולקים וגורסים בגמרא דימוסא'ו' ופירושו מרחצאות וכ"פ הערוך והטור הביאו במסקנא אבל תשמיש דתשמיש לעבודת כוכבים אסור. וע"כ תימה על הש"ע ורמ"א שלא חששו לפסוק לחומרא בפרט באיסור אליל שכ"פ מצינו שהחמירו בו טפי משאר איסורים והלא תראה בסוף סי' קל"ט שהחמירו למכור להם אפילו קלפים ודיו ושאר חומרות ק"ו בן בנו של ק"ו הטורקלין השייך לכיפה של אליל? ונ"ל עוד דאפילו לרש"י ורמב"ם אין היתר אלא דרך מסייע לחוד שהרי איתא במשנה בלשון זה בונה עמהם וכן הרמב"ם שהעתיק המחבר כאן כתב בריש הסעיף אסור לבנות עם העובדי כוכבים כו' ועלה קאמר אבל בונה כו' כלומר עמהם דוקא ומצינו כמה פעמים דמסייע אין בו ממש אבל לבנות הוא לבדו

משחק פירמידה / תשלום על עצה שאינה הוגנת

עא. אדם שיכנע את חבריו להשקיע ב"משחק הפירמידה", לחבירו (המשוכנע) לא היה כסף והמשכנע הלווה לו (\$3000). ונראה שהיתה אומדנא ברורה של המלוה ושל הלוח שהפרעון יבוא מהרווחים של ה"משחק" שידוע שללוה אין סכום כסף גדול שכזה על מנת להשקיע במשחק ולפרוע לולי הרווחים.

המשוכנע השקיע והרוויח (כ- \$1000), אח"כ החברה פשטה את הרגל. עתה תובע המשכנע (המלוה) את חבריו לפרוע לו את קרן ההלוואה (\$3000). האם חייב לפרוע (הלוח לא קיבל את השקעתו בחזרה עקב פשיטת הרגל) ?

יש לדון בגדר האומדנא. ומ"מ גם המשכנע פעל שלא כהוגן שהרי ידוע שרק הראשונים מרוויחים ויש כאן רמאות די ברורה וא"כ חייב המשכנע שגרם לו את ההפסד - לפחות לצאת ידי שמים.

נמצא שללוה יש תביעה על המלוה ששיכנע אותו. והמלוה עבר על לפני עור של משיא עצה שאינה הוגנת²⁸³ וכו'. לפיכך יש מקום לומר למלוה שיתפשר עם הלוח ועל ידי כך יפייסו וכפר על שעבר האיסור של נתינת עצה שאינה הוגנת²⁸⁴.

והוסיף הרב זצ"ל בכתב ידו:

אסור לכ"ע אבל למעשה ודאי ראוי לנו לפסוק כר"י שראה דברי רש"י וחלק עליהם ואילו תשמעון להרחיק מכיעור ודומה לו וב"י בספר בדק הבית כ' בשם א"ח (דלפר"י) מי שמוכר ביתו ברצון לא לילי הדמים אסורים ויוליכם לים המלח אבל אם הוא באונס הדמים מותרים. ולדבריו מי שאינו דחוק למעות ודאי לא יכניס עצמו לעסקת התותח, וצ"ע.

²⁸³ המשיא עצה שאינה הוגנת לחבירו, עובר על האיסור של לפני עור לא תתן מכשול (רמב"ם פ"ב מרוצח הל' י"ד. ומדברי רש"י על התורה (ויקרא, פש' בהר כ"ה, י"ז) למדנו שעובר גם על האיסור של אונאת דברים.

²⁸⁴ ויל"ע מה הדין כאשר המשכנע עצמו פעל בשגגה האם יש עליו חיוב לצאת יד"ש.

ויש לדון אם ניתן לחייב למי שמשיא עצה רעה לחבירו, כגון שהמליץ על מסחר שכדאי והאמת שהוא מסחר גרוע והפסיד אם ניתן לחייב את המשיא העצה מדין גרמי ודומה לשולחני שהראהו לו דינר ונמצא רע, ושם מדובר שאמרו לו חזי דעלך קאסמיכנא²⁸⁵ וא"כ גם בעצה רעה ואמר חזי דעלך קא סמיכנא יתחייב וגם אם לא אמר חזי שלא נחשב גרמי, אבל יתכן שנחשב גרמא וחייב לשלם בדיני שמים.

אמנם יתכן שרק במראה דינר ונמצא רק שטעה בעובדא שאמר טוב על דבר רק וכן אם יאמר היין הזה טוב ונמצא רע וכל כל כיוצא בו. אבל לומר על מסחר שהוא טוב אין זה דבר מוחשי רק אומדנא שיוצא ממסחר זה טוב... יתכן שאין חיוב גרמי גם באמר לו חזי דעלך קאסמיכנא²⁸⁶.

קניית בובה מיצרן יהודי

עב. גם אם מותר להחזיק בובה, כיון שאין איסור להשאיר אצלו את הבובה שאין מי שעובד אותה ואין חשד בדבר²⁸⁷, אם קונה אותה מיצרן יהודי, יש איסור של לפני עור²⁸⁸.

²⁸⁵ ב"ק דף צט: - ק. (בדין המראה דינר לשולחני).

²⁸⁶ על פי האמור בפנים אין לחייב יועץ השקעות שנתן עצה להשקיע במניות ולבסוף נגרם הפסד וכיוצ"ב.

²⁸⁷ חכמת אדם כלל פ"ה סעיף ו': "כל זה בימיהם אבל בזמן הזה שנכרים שלנו אין אדוקים כלל ואפילו אותן הצורות שעובדין אותם כגון שתי וערב ואשה מניקה ובנה מכל מקום על כלים אין עושין רק לנוי לכלי ולזכרון ולעולם אין נעשה שיהיו עובדין לצורה זו שעל הכלי ולכן נוהגין להתיר אותן כלים בהנאה אבל מכל מקום אסור להשהותן משום חשד אם הם בולטין אבל ראוי להחמיר בספק איסור תורה ואינו מותר אלא על המבוזה... ונראה לי דצורת אדם בזמן הזה מותר להשהותן דכיון דאינו אלא משום חשד וידוע דבזמן הזה אין עובדין לצורת אדם ואותו שנעבד עושין אותו משונה וכן מתלמידיו הנעבדים יש בכל אחד מהן סימן ואלו ודאי אסור להשהותן אבל שאר צורת אדם ומכל שכן אם סימא עינו וכיוצא בו מותר דאין בו משום חשד".

²⁸⁸ על פי האמור לעיל באות נט נראה שאלא חל על הקונה איסור לפני עור בכך שהיצרן מייצר עוד בובות (והאיסור והאשגורם לו ליצר עוד). ויל"ע האם מותר לחנות להחזיק בובות שכאלו למכירה, רצ"ע.

שבתות בעסקים שפועלים בשבת

עג. אדם שומר תורה ומצוות הקים עסק וצירף עימו עוד שותפים ועתה בבעלותו רבע מכלל העסק והוא משמש כמנכ"ל שכיר של החברה. בזמן הקמת העסק לא עלה על הדעת שהעסק יפעל בשבת, אבל עתה שנפתחו עסקים רבים בשבת דורשים ממנו שאר השותפים שאף הם יפתחו חנויות בשבת.

נראה שלגבי חלקו בעסק (אם לא היה מדובר גם על ניהול בפועל) כיון שהוא אנוס, אינו חייב למכור את חלקו²⁸⁹, כיון שיגרם לו הפסד גדול ואף מותר לו לקבל את הפדיון מחלק הרווחים שנעשה בשבת.

אבל, כיון שהוא המנכ"ל ועליו לפתח עסקים חדשים וליזום שיהיו פתוחים בשבת, צע"ג האם יכול להמשיך במלאכתו²⁹⁰.

החברה הנ"ל מוכרת סחורה שלה בחנויות. אם החנויות אינן בבעלות החברה, אלא הם מוכרים את הסחורה לחנות ובעל החנות מוכר את הסחורה בזמן שהוא רוצה למכור, יש מקום להקל. אבל עתה הגיעו בחברה למסקנה, שעדיף להם למכור את הסחורה באופן בו בעל החנות אינו קונה מהם את הסחורה אלא הסחורה בבעלות המפעל עד למכירה לצרכן ונמצא שסחורה שלהם נמכרת בשבת ויש לאסור.

²⁸⁹ נראה שהסיבות לאסור הם משום שליחות (אבל, במקרה שלפנינו הוא מוחה), משום לפני עור או מסייע ויתכן גם משום מחזיק ידי עובדי עבירה (כאן במפורש הוא אינו מסייע ואינו מכשיל, וצ"ע שהרי כספו מסייע לפעילות בשבת, ושמא בשוא"ת אין לאסור) וחשש שכר שבת (שיש להקל כיון שאינו נהנה משכירות של שבת אלא ממכירה שנעשתה בשבת), חשש מראית עין או חשד (שמא בשוא"ת קיל טפי, או שבהפסד מרובה אין לחשוש לכך). ולגבי הרווח – עיין משנ"ב שי"ח ס"ק ד'.²⁹⁰ ויש לעיין מדוע כאן לא נסמוך על כך, שאם הוא לא היה עושה, היה ניתן לעשות ע"י נכרי (עיין יסודות אות ג'). והשיב על כך הרב בכתב ידו:

נראה שאינו ברור ששיגור שותף נכרי שבקי לנהל עסקים. ובודאי יביא הדבר לפירצה גדולה ששומרי שבת ישכירו עצמם לנהל עסקים בשבת.

ועיין אות א', ד'.

והוסיף הרב בכתב ידו ביחס לשליח המוכר בשבת :

ויש מקום להגדיר כשמוכר על ידי שליח בשבת שאף שאין שליח לדבר עבירה, מ"מ דעת הנתיבות שמתנה אינה צריכה שליחות, אכן למכור מודה שצריך שליחות אם השליח קובע, עיין רמ"ד בנתיבות²⁹¹.

כשרות למוצר כשהיצרן מרמה ברכיבים

עד. מסתבר שרב שידוע שיצרן מרמה את הלקוחות ומערבב חומרים זולים במקום החומרים שאמורים להיות במוצר – אסור לו לתת הכשר על המוצר, כיון שהכשרות כוללת גם איסורי גניבה²⁹².

והוסיף הרב זצ"ל בכתב ידו:

ואף אם נאמר שההכשר הוא רק ללוקח ואינו הכשר למוכר, מ"מ יש בזה חשש גדול של לפני עור שעל ידי ההכשר נקל להטעות ללוקחים.

שידוכין²⁹³

עה. מי שמתעסק בקירוב ויכול לשדך בין שני חילונים שקרובים לדת אבל לא חזרו בתשובה המעלה לשדך ביניהם שכך שניהם "קרובים" יותר לשמירת תורה ומצוות. ובעיקר הענין כיצד מחתנים חילוני והרי מכשילם באיסור נידה ? התשובה היא

²⁹¹ עיין נתיבות סימן רמ"ד, ביאורים ס"ק א' מתי נחשב מעשה קוף ומתי שליחות.

²⁹² יש לעיין אם היצרן עובר על איסורים נוספים, כגון הלנת שכר שכיר, אי תשלום מיסים שחייב בהם מדינא דמלכותא, האם ג"כ ימנע הרב מלתת הכשר. ומצאנו שפוסקים נקטו שמתחרה שמוזיל מחירים מחמת העלמת מס (או שמשלם דמי זיכיון נמוכים בעיר אחת ובא למכור בעיר אחרת) – יכול המתחרה למנוע ממנו מלמכור, עיין מהרי"א ענו"ל ס"ט, פנים מאירות חלק א' ע"ח שו"מ א', כ', ובתפארת זיו חלק ב' סימן מ"ה כתב שהמעלים הכנסות הינו גזול והמונעו מכך מקיים מצות אפרושי מאיסורא, ואכמ"ל.

²⁹³ עיין אות מח, מט.

שבלא"ה יחיה עם אשה ולכן אין לפני עיוור, והוא הדין כאן. ואין לחשוש שאם לא היה מחתן אותם היו מתחתנים יותר מאוחר ונמצא שמקרב את האיסור²⁹⁴.

²⁹⁴ עיין הערה 87 בשם הריטב"א. ובתשובות דנו האם ניתן להתיר נישואין כאשר לא ישמרו טהרת המשפחה. ועל פי האמור בפנים, במציאות בה חייים יחדיו ללא נישואין ולא מקפידים על איסורי נידה וכדו'. אין הנישואין סיבה לאיסור חמור יותר. בהזדמנויות שונות אמר הרב זצ"ל שלפעמים רבנים נוסעים לחו"ל לקהילות נידחות ודבר ראשון שעושים זה להעמיד חופות, ויש בזה מכשול אם יעזבו אחד את השני בלא גט. ויתכן שבארץ אין חשש כל כך כיון שיש רישום מסודר יותר. והוסיף הרב שמצוה יותר גדולה היא לסדר גיטין על פי ההלכה לאלו המתגרשים באופן אזרחי בלבד.

נושאים שונים

אמירה לנכרי לעשות איסור

עו. במציאות בה חתולים מזיקים בעיר, אי אפשר להתיר סירוס (אמנם בנקבה קל מזכר) – והפתרון הוא להרוג את החתול²⁹⁵.

וי"א למכור לנכרי והוא יסרס מעצמו²⁹⁶ אמנם אם ישראל אומר לו לסרס ואינו מוכר לו, נאסר בגמ' מדין אמירה לעכו"ם²⁹⁷.

והוסיף הרב בכתב ידו:

ולמכור לגוי ולומר או ליעץ לו מותר כיון שאינו עושה עבור ישראל אלא עבור עצמו²⁹⁸. אכן יש לומר שלומר לגוי שיסרס חתולים של הגוי כדי שלא יזיק לאחרים גם זה אסור מדין אמירה שהרי האמירה לתועלת ישראל. ועיין בסימן ה'²⁹⁹ אם גוי מצווה בסירוס ואז אסור למכור לו מדין לפני עיוור עיין בב"ש שם³⁰⁰.

²⁹⁵ עיין אבן העזר סימן ה' סעיף י"א ואילך.

²⁹⁶ שו"ע אבהע"ז סימן ה' סעיף י"ד.

²⁹⁷ עיין ב"מ צ. - צ: לגבי אמירה לעכו"ם בשאר הלכות שאינם הלכות שבת. ומבואר שם: "אמר רב פפא, בני מערבא סברי לה כרבי חידקא דאמר בני נח מצווין על הסירוס וקא עברי משום ולפני עור לא תתן מכשול". ונחלקו פוסקים האם להלכה גוי מצווה על הסירוס וכתב הב"ש באבהע"ז סימן ה' ס"ק ט"ז, שאפילו אם נאמר שאינו מצווה על הסירוס, אסור מדין אמירה לעכו"ם.

²⁹⁸ נראה שהיתר זה רק אם הגוי עצמו אינו מצווה על הסירוס (עיין בהערה הקודמת).

²⁹⁹ אבהע"ז סימן ה'.

³⁰⁰ ב"ש אבהע"ז סימן ה' ס"ק ט"ז.

לתת לאחרים דבר שהוא עצמו אינו אוכל

עז. אדם שקיבל פירות שביעית מהיתר המכירה והוא אינו סומך על היתר המכירה. האם מותר לו לתת פירות אלו לשכנו שאוכל מפירות היתר המכירה או עליו לחשוש לאיסור לפני עור ?

אם הוא סובר שהאיסור הוא מעיקר הדין והמתירים טועים, אכן אסור לו לתת, אבל אם הוא רק מחמיר, הוא יכול לתת לאחרים. אמנם, עיקר הענין הוא דוקא בירקות משום איסור ספיחים³⁰¹ אבל בפירות יש מקום יותר להתיר אבל יש המחמירים גם בפירות שהם שמור ונעבד³⁰² (ועיין אות סב).

וכך גם בשאר דברים כגון שוקולד שיש בו אבקת חלב נכרי.

ומכל מקום מי שאוסר דבר מה, אסור לו לבקש ממי שמתיר שיעשה עבורו כגון בדין מגיס בשבת שיש בו מחלוקת³⁰³.

³⁰¹ איסור ספיחים (תבואה שעלתה מאליה) הוא מדברי סופרים - רמב"ם פרק ד' משמיטה הלכה ב'.
³⁰² איסור ספיחים לא נאמר בפירות (כי אם בגידולים חד שנתיים) ולכן פירות שגדלו מעצמם על העץ מותרים בשביעית, אולם אם שמרו עליהם ולא הפקירו אותם לכל או עבדו עבודה לטובת האילן שאסורה בשביעית – נחלקו ראשונים האם נאסרו הפירות (עיין יבמות קכב. לגבי גוי האור שפירותיו יהנה "של עזיקה" ובמחלוקת רש"י ותוס' שם. ועיין יסודי השיטות במאמר מרדכי לגר"מ אליהו זצ"ל שביעית סימן ט"ז).

³⁰³ כגון, להגיס (לערבב) בכף בקדירה שהתבשיל בה מבושל כל צרכה – עיין רמ"א או"ח סימן שי"ח סעיף י"ח (ואכמ"ל יש הבדל בין אם הוא אוסר כיון שכך הגיע למסקנה בלימודו או אם הוא אוסר כי קיבל על עצמו פסקי רב פלוני שהוא מחוייב להם בהיותו בן עירו וכדו').

להכשיל כדי להציל את שלו

עת. נראה שמותר להלוות בריבית למי שגזל ממנו כיון שרוצה לקבל את הריבית, לא מהטעם של ריבית אלא ע"מ להשיב לו את גזלתו^{304, 305}.

והוסיף הרב בכתב ידו:

³⁰⁴ עיין מוריה, מנחם אב תשס"ג, גליון ט-י' עמ' ע', מאמר רחב של הרב זצ"ל בענין זה. ועיקר הדבר מפורש בריטב"א בב"מ דף עה: "והוי יודע שאם היה לו אצל חברו גזל או חוב שאינו בטוח מותר להלוות לו ע"מ שיפרע לו אותו גזל או חוב שאין כאן רבית כלל דמאי דמוסיף ליה לזה מדידיה הוא דיהיב ליה וזה ברור". ועיין בשו"ת בית דוד (שאלוניקי) חלק א', יו"ד סימן פ"א, שציין לדברי הריטב"א ודן האם גם במקרה בו חברו מחזיק בממון מטעם קים לי ואילו היה בידו גם הוא היה יכול לטעון קים לי ג"כ מותר לו להלוות לחבירו ולתבוע שהפרעון יהיה קרן ההלוואה בצירוף הסכום שאותו הוא מחזיק מדין קים לי, והעלה להיתרא אם הוא משוכנע שהאמת איתו. ועיין מש"כ על דבריו בשו"ת אהל יצחק (הרב חיים יצחק הכהן חסיד) יו"ד סימן ח"י. ועיין תלמיד הרשב"א לב"מ דף סא: שציין לשתי דעות בדבר. ועצם הדבר שמותר ל'התחכם' כדי להוציא את שלו אפילו בטענת שקר – עיין יומא פג: באופן בו הוציאו החכמים את כספם שנלקח על ידי כידור.

³⁰⁵ עיין שו"ת מנחת יצחק חלק ו' סימן ע"ח שכתב להתיר ללווה מקופה של גמ"ח לתת ריבית (ע"י שיאסוף מאחרים לטובת קופת הגמ"ח) כיון שכל אחד מחייב להשתדל לאסוף כסף לגמ"ח. וא"כ עושה מה שחובה עליו ואין בכך ריבית (אמנם למעשה כתב שיעשה לכתחילה ע"פ הית"ע). וסמך המנחת יצחק על דברי הבית מאיר ביו"ד סימן ק"ס סעיף יח: "ור"ל לענ"ד היכא שמלוים דרך משל למנהיגי הקהל כדי שמקופות הקהל יותן להם ריוח כדי לפרנסם והיתומים או התלמידים או העניים הם מאנשי קהילתם שהם מלבד זה החיוב לפרנסם לא נחשב זה לריבית אלא לפרעון המחויב בלא הלוואה. וא"כ אפשר לצדד בזה נמי להתיר אף ללוות מעות יתומים גופייהו למנהיגי הקהל כדי לפרנס יתומים דידהו כי אף שאז יש להם מעות עצמן מה בכך הא לא שייך גבייהו מי שיש לו מאתיים לא יטול כיון דלא נאמר לגבייהו טבין מאתן דעבדי ואם לא יטלו מן הצדקה בודאי יכלה קרנם ובלי ספק כל שאין להם קרובים עשירים מוטלים על הצבור לפרנסם ושייך לגבייהו היתר הרשב"א ז"ל שאין זה נחשב לריבית וצ"ע". ולענין ברית יהודה פרק ו' ס"ק כ"ז שדן בדבר המנחת יצחק. והרה"ג יצחק זילברשטיין שליט"א סיפר (אלול תשס"א, בגבעת שמואל) שבא אליו אדם שביקש הלוואה והסכים להלוות לו בתנאי שישמור שבת, שאין בזה ריבית, כיון שזו פעולה של אי עשיה. אבל גם אם היה מבקש ממנו פעולה של עשיה אף אם יש בה חסרון כיס, אם פעולה זו היא בכלל הפעולות שאדם חייב בהם מן התורה אין בכך משום איסור ריבית, וכתב על כך בספרו חשוקי חמד לב"מ דף סט:.

ויש לעיין האם נוכל להביא ראיה לדבריו מדברי המאירי בדף ע. והשאלת יעב"ץ חלק א' סימן קס"ח (ועיין רמ"א יו"ד קע"ז סעיף א' בדין קבלת נכסי צאן ברזל), שחידשו שאדם שלוה כסף בריבית כדי לתת הנאה למלוה (שהמלוה דחוק במעות) אין בכך איסור (אם אין ללוה שום הנאה מכך). ולפי"ז נוכל לומר שה"ה בנידון של הרב זילברשטיין. אולם אף שמסברא העקרון דומה, המקרים הם הפוכים, בנידון של המאירי המלוה נותן מכיסו והלוה מרויח והיוזם הוא המלוה, לעומת זאת בנידון של הרב זילברשטיין, המלוה אינו מקבל רווח ממוני כלל.

ואף שמכשיל את הגזלן שחושד שלוח בריבית ונמצא שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה שיש על זה מכת מרדות כמפורש במשנה בנזיר³⁰⁶ מ"מ כדי להציל ממונו מותר להכשיל את הגזל באיסור.

תדע, שהרי מותר להשביע את הנתבע ואיך מותר לתובע לתבוע ממנו ולהכשילו באיסור שבועת שקר ?

ובע"כ שהתורה התירה כדי להציל ממונו וא"כ גם בזה יש להתיר. אף שיש לחלק קצת³⁰⁷. ומהאי טעמא קשה לי על הרע"א בחו"מ סימן כ"ח שת"ח חייב ללכת להעיד בבי"ד שקטן ממנו אם על ידי כך ימנע שבועת שקר וקשה נאמר כמו שאין התובע חייב לוותר על תביעתו כדי להציל משבועת שקר כך זקן ואינה לפי כבודו נפטור, ועיין לב המשפט.

³⁰⁶ עיין רמב"ם פי"ב מנדרים הל' י"ח.

³⁰⁷ לכאורה קיים חילוק בין הנידון של שבועה שיש צד לומר שיפרוש ולא ישבע לבין הנידון שלפנינו ועיין בגמ' שבועות דף לט: לגבי שבועת ה' תהיה בין שניהם. ועיין מנחת שלמה ח"א סימן ז' (ד"ה "ומטעם" דף נד מדפי הספר) שכתב בדבר פשוט שאין אדם צריך להימנע מלתבוע את שלו אף שיודע שחבירו ישבע לשקר ואינו עובר על לפני עור לא תתן מכשול (וראיה לדבר שעל פי שיטת הרמב"ם בפרק ט' מגניבה הלכה ט', במקרה של בא במחתרת, הגנב ינסה להרוג את בעל הבית, כיון שבעל הבית ינסה להגן על רכושו, כלומר ההתגוננות של בעל הבית היא זו שהופכת את הגנב לרודף ומותר לבעל הבית להורגו. כלומר אע"פ שבעל הבית מכשיל את הגנב והופך אותו לרודף, אין קפידא בדבר. ועיין מהרש"ם ח"ז סימן ק"ד בשם המוצל מאש). ועפ"ז כתב שלכאורה מי שהולך לרופא ועושה כדין כיון שדורש את רפואתו אינו חייב לחשוש מכך שהרופא יחלל שבת, כיון שאינו נותן לו את גוף האיסור אלא דרך אגב גורם לו לחלל שבת – ואף שהוא פס"ר. וסיים שם בכלל הענין "והדבר צריך הכרע". ועיין בספר לפני עור, בחלק הליקוטים פרק ג' סעיף י"ח בהערות שם.

אמנם בקצשו"ע סימן קפ"א סעיף י"ח כתב (על פי דברי הגמ' בשבועות דף לט:): "מי שחבירו נתחייב לו שבועה ורואה בו שהוא רוצה לישבע בשקר חס ושלום, יתפשר עמו כפי האפשרי ולא יניחנו לישבע לשקר, שנאמר שבועת ה' תהיה בין שניהם, ודרשין מלמד שהשבועה חלה על שניהם" (ואמנם הסברו של הקצשו"ע לדרשת הפסוק אינו מוסכם, עיין רש"י ריטב"א ומאירי שם ובשו"ת בנימין זאב סימן רנ"ט. ובשו"ת הרדב"ז ח"א סימן שנ"ד בסופו כתב שעל הדיין להימנע מלהשביע כדי למנוע שבועת שקר ועליו לנסות להגיע לידי פשרה), וצ"ע. ועיין שו"ע חו"מ סימן צ"ט סעיף י' – ה'. ועיין אותנו ובהערות שם.